

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND TALLINNAS
Karistusõiguse osakond

Kertu Parts

TEISENE OHVRISTUMINE EESTI KRIMINAALMENETLUSES

Magistritöö

Juhendaja
MA Anna Markina

Tallinn
2018

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. TEOREETILISED LÄHTEKOHAD	8
1.1. Teisene ohvrustumine	8
1.2. Teisese ohvrustumise peamised põhjused kriminaal-justiitssüsteemis	12
1.2.1. Ebapiisav informeeritus.....	14
1.2.2. Suhtumine ohvrisse	17
1.3. Teisese ohvrustumise tagajärjed	20
2. ÕIGUSLIK RAAMISTIK	22
2.1. Ohvrite direktiiv	22
2.2. Eesti seadusandlus	25
2.2.1. Kannatanu ja ohver Eesti õiguses.....	26
2.2.2. Inimväärikuse ja tõlke tagamine.....	27
2.2.3. Kannatanu teavitamine	28
2.2.4. Individuaalsete kaitsevajaduste hindamine	31
2.3. Eesti strategiadokumendid	33
3. EMPIIRILINE UURIMUS	36
3.1. Uurimuse eesmärk ja metoodika	36
3.1.1. Eesmärk ja hüpoteesid	36
3.1.2. Kuriteoohvrite kaitse ja kohtlemise uuring 2017.....	37
3.1.3. Metoodika.....	38
3.1.4. Valim	40
3.2. Uurimuse tulemused ja analüüs ning järeldused ja ettepanekud	41
3.2.1. Informeeritus	41
3.2.1.1. Ülevaade menetlusprotsessist.....	41
3.2.1.2. Menetlusega kursis hoidmine	45
3.2.1.3. Selgitused menetluse etapi kohta	48
3.2.2. Suhtumine kannatanusse.....	50
3.2.2.1. Kohtlemine lugupidavalt, viisakalt ja mõistvalt	50
3.2.2.2. Süüdistamine juhtunus	54
3.2.3. Järeldused ja ettepanekud	56
KOKKUVÕTE	58
Secondary victimisation in Estonian criminal proceedings	64
KASUTATUD MATERJALID	71
Kirjandus	71
Kohtupraktika	76
Õigusaktid	76
LISA	78

SISSEJUHATUS

Ohvristumine on väga keeruline protsess, mis võib endas hõlmata mitmeid erinevaid elemente. Esimene ohvristumise element, mida tihti käsitletakse ka esmase ohvristumisena, on ükskõik milline tegevus, mis leiab aset õigusrikkuja ja ohvri vahel kuriteo toimepanemise ajal ning lisaks igasugune hilisem mõju, mis on seotud kuriteoga. Teine element on seotud sellega, kuidas kuriteoohver reageerib tema suhtes toime pandud õigusrikkumisele, hõlmates endas ohvri enesehinnangu muutusi seoses kuriteoohvriks langemisega ning valikut reageerida sellele formaalselt ehk esitada kuriteoteade. Kolmas võimalik element on kokkupuuted kuriteoohvri ning teiste inimeste ja/või asutuse vahel, millega kaasneb ohvrile hilisem negatiivne mõju ja mida tihti käsitletakse kui teisese ohvristumist.¹ Teise ohvristumise olukorras ei lõppe ohvri ohvristumine pärast kuriteo sündmust vaid jätkub ka pärast seda.²

Teiseks ohvristumiseks peetakse tavaliselt sellist olukorda, kus ohver kogeb pärast kuriteoohvriks langemist täiendavaid negatiivseid kogemusi, mis on seotud ebakohase kohtlemisega nii teda ümbritseva sotsiaalse keskkonna kui ka avalik-õiguslike asutuste poolt.³ Tulenevalt teise ohvristumise mõiste käsitlest peetakse teise ohvristumise peamiseks allikateks ohvri kohtlemist kriminaalmenetluses ja ohvri igapäevases elus kokkupuutuvate inimeste, kogukonna ning ühiskonna reaktsioone kuriteosündmusele ning sellega kaasneva suhtumise muutumist ohvrise.⁴

Kriminaal-justiitsüsteem võib ohvris teisest ohvristumist esile kutsuda peamiselt kahel moel. Esimesel juhul on see tingitud politsei, prokuröri ja kohtunike kohatust käitumisest, väljendudes näiteks intensiivses ülekuulamises, alandavates märkustes või ohvri süüdistamises temaga juhtunud. Teine olukord on aga seotud teenuste osutamise puudulikkusega, nagu näiteks informatsiooni ebapiisavusega kriminaalmenetluse protsessist,⁵ selle käigus tehtud otsustest, ohvrile ettenähtud õiguste või ohvriabi teenuste olemasolu ja kättesaadavuse kohta.

¹ J. Dignan, M. Maguire (toim). *Understanding victims and restorative justice*. London: Open University Press 2005, lk 23.

² R. Condry. *Secondary Victims and Secondary Victimization*. S. G. Shoham (toim), P. Knepper (toim), M. Kett (toim). *International Handbook of Victimology*. London: CRC Press 2010, lk 219.

³ A. Paluch, *The conditions and consequences of secondary victimisation experienced by wronged persons in criminal proceedings*. - *Problems of Forensic Sciences* 2012, vol 91, lk 208.

⁴ R. Condry. *Secondary Victims and Secondary Victimization*, lk. 236.

⁵ B. A. Myrstol, S. M. Chermak. *Victimology*. L. Glick. jt. *Criminology*. United States: Pearson 2004, lk 480. - http://wps.ablongman.com/wps/media/objects/1893/1938583/CH_15_web.pdf (25.03.2018).

Peamiselt on teisest ohvristumist kriminaalmenetluses seostatud kuriteohvri väheses kaasatusega kriminaalmenetluse protsessi, võimaluse puudumisega väljendada enda arvamust ja olla ära kuulatud, vähese informeeritusega kriminaalprotsessist ja selle käigus tehtud otsustest⁶, ametnike mittetoetava suhtumisega,⁷ puuduliku suhtlusega kriminaalmenetlust uuriva asutuse ja ohvriabiteenust pakkuva asutuse vahel.

Kuigi enamasti piiritletakse teisest ohvristumist inimesega, kes on sattunud kuriteohvriks, siis oluline on märkida, et see võib tabada ka raske kuriteo ohvriks langenud ohvri ja õigusrikkuja lähedasi, ohvriga kokku puutuvaid ametnikke ning ka tunnistajaid ja kogukonda.⁸ Näiteks võivad mõrvatud ohvri lähedased olemasolevat traumat suurendada ning toimunust ülesaamist võivad aeglustada negatiivsed kokkupuuted kriminaal-justiitsüsteemiga. Sarnaselt kuriteohvrile võivad lähedaste negatiivsed kogemused kriminaal-justiitsüsteemiga olla seotud politsei, prokuröride ja kohtunike kaastundetu käitumise, puuduliku kommunikatsiooni ja informatsiooni vähesusega.⁹

Asjaolu, et teisene ohvristumine kriminaal-justiitsüsteemis on aktuaalne teema, kinnitab see, et 2012. aastal võeti vastu Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2012/29/EL (edaspidi nimetatud ohvrite direktiiv),¹⁰ millega kehtestatakse kuriteohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded. Direktiivi eesmärk on tagada, et kõik kuriteohvrid saavad asjakohast kaitset, tuge ja võimaluse osaleda kriminaalmenetluses, nende staatust tunnustatakse ning et neisse suhtutakse lugupidamise, viisakuse ning professionaalsusega kõigis kontaktides avaliku võimu esindajatega, ohvriabiteenuseid ja taastava õigusemõistmise teenuseid osutavate asutustega. Direktiiv võeti Eesti õigusesse üle 2016. aasta alguses, tehes olulisi muudatusi eelkõige kriminaalmenetluse seadustikus, millega tugevdati ja parandati kannatanu rolli kriminaalmenetluses, muuhulgas selleks, et hoida ära teisest ohvristumist kriminaalmenetluses. Lisaks ohvrite direktiivi ülevõtmisele on Eesti kriminaalpoliitika seadnud mitmes oluliseks strateegiadokumendis üheks eesmärgiks teisese ohvristumise vähendamise ning ohvrisõbraliku

⁶ R. R. Condry. Secondary Victims and Secondary Victimization, lk 236.

⁷ E. Campbell, S. Raja. Secondary Victimization of Rape Victims: Insights from Mental Health Professionals Who Treat Survivors of Violence. - Violence and Victims 1999, No. 3, lk 262.

⁸ R. Condry. Secondary Victims and Secondary Victimization, lk 222-235.

⁹ R. Condry. Appreciating the Broad Reach of Serious Crime and the Interpretive Power of Claims to Secondary Victimization. D. Downer (toim), D. Hobbs (toim), T. Newburn (toim). jt. The Eternal Recurrence of Crime and Control: Essays in Honour of Paul Rock. Oxford Scholarship Online: 2012, lk 233. -

<http://www.oxfordscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780199580231.001.0001/acprof-9780199580231-chapter-11> (20.01.2018).

¹⁰ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2012/29/EL, 25.10.2012, millega kehtestatakse kuriteohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded ning asendatakse nõukogu raamotsus 2001/220/JSK (edaspidi nimetatud Ohvrite direktiiv). – ELT L 315, lk 57-73.

kriminaalmenetluse tagamise. Nii on näiteks Justiitsministeeriumi valitsemisala arengukava aastateks 2017–2020¹¹ kriminaalpoliitika alavaldkonna üheks alameesmärgiks seatud kvaliteetne, põhiõigusi austav, erivajadusi arvesse võttev ning teisest ohvrustumist vältiv kriminaal-justiitsüsteem. 2018. aastani kehtinud kriminaalmenetluse arengusuunad aastani 2018¹² kümnes põhimõtte sätestas õiguskaitseasutuste ja kohtute kohustuse võtta tarvitusele meetmed vältimaks kannatanute ja tunnistajate kriminaalmenetlusega kaasnevate teiseste kannatuste tekkimist ning vähendamaks menetluse venimist.

Käesoleva magistritöö eesmärgiks on välja selgitada, millisel määral esineb kriminaalmenetluses kannatanute teisest ohvrustumist. Selleks viidi Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringute keskusega RAKE poolt käesoleva töö autori osalusega kannatanute seas läbi struktureeritud intervjuud. Küsimustik valmis Justiitsministeeriumi tellimusel selleks, et välja selgitada, milline on praegune olukord kuriteoohvrite õiguste ning kaitsemeetmete tagamisel Eesti kriminaalmenetluses. Küsitlus viidi läbi inimeste seas, keda kuulati kriminaalmenetluses üle kannatanuna [välja arvatud haavatavad sihtgrupid (alaealised, inimkaubanduse ohvrid), välismaalased ja juriidilised isikud] ajavahemikul 16.01.–16.12.2016. Käesoleva töös on analüüsitud nimetatud küsitluse raames kogutud andmeid. Selle töö analüüsi fookus erineb varem Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringute keskusega RAKE poolt avaldatud uuringu raportist.

Autor püstitab üldiseks magistritöö hüpoteesiks väite, et kriminaalmenetluses ei pöörata piisavalt tähelepanu sageli teisest ohvrustumist põhjustavate tegurite vältimisele, ning seetõttu kogevad kannatanud teiseseid kannatusi. Käesoleva töö konkreetsed hüpoteesid on ära toodud punktis 3.1.1. Hüpoteeside kontrolliks kirjeldab autor teisese ohvrustumise mõistet, selle käsitlusi ning tekkimise põhjuseid ja vaatleb teisese ohvrustumisega seotud erialakirjandust ja kvantitatiivseid uuringuid. Lisaks kirjeldab autor lähemalt kriminaalmenetluse seadustiku sätteid ning Euroopa Liidu tasandil vastu võetud kahte suuremat õigusakti, mille üheks eesmärgiks on muuta kriminaalmenetlust ohvrisõbralikumaks ning hoida ära teiseste kannatuste tekkimine kriminaalmenetluses. Samuti analüüsib autor hüpoteeside tõestamiseks kannatanute seas läbi viidud küsitluse tulemusi, et välja selgitada, millisel määral kogevad kannatanud Eesti kriminaalmenetluses teiseseid kannatusi.

¹¹ Justiitsministeeriumi valitsemisala arengukava aastateks 2017 – 2020. -

https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/justiitsministeeriumi_arengukava_2017-2020.pdf (28.02.2018).

¹² Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018 heakskiitmine. – vastu võetud 09.06.2010; RT III 2010, 26, 51.

Autorile teadaolevalt ei ole varem üksi Eestis avaldatud teadustöö käsitletud teisese ohvristumise temaatikat selliselt, et see hõlmaks kannatanute enda kogemusi ja hinnanguid. A. Pere on enda 2012. aastal avaldatud magistritöös¹³ vaadelnud kannatanute teisese ohvristumise vältimise käsitlemiseks erinevaid menetlusetappe ning analüüsinud kannatanute potentsiaalseid huve ja ootusi kriminaalmenetlusele. Lisaks on varasemalt Eesti kannatanute ja tunnistajate seas läbi viidud uuring,¹⁴ mille üks peamine eesmärk oli välja selgitada kannatanute ja tunnistajate teisese ohvristumise kogemused kriminaalmenetluses. Käesolev töö aga erineb varasematest töödest selle poolest, et keskendub ainult kannatanu kogemustele, lähtudes nende enda hinnangutest, ning seda pärast ohvrite direktiivi Eesti õigusesse üle võtmist, millega tugevdati kannatanute menetluslikku seisuga ning tagati parem õiguste kaitse, vähendamaks ohvrite kannatusi ja hoidmaks ära teisest ohvristumist kriminaalmenetluses.

Teiseks suuremaks selles valdkonnas valminud uuringuks on eelpool kirjeldatud Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringu keskuse RAKE poolt läbiviidud kuriteoohvrite kaitse ja kohtlemise uuring.¹⁵

Magistritöö jaguneb kolmeks peatükiks ning vastavalt nende sisule alapeatükkideks. Töö esimese peatükis keskendub autor teisese ohvristumise mõistele ja käsitusviisidele ning selle tekkimise peamistele põhjustele. Samuti kirjeldab autor erialakirjanduses ja kvantitatiivsetes uuringutes kõige enam käsitlust leidnud teisese ohvristumise põhjuseid kriminaaljustiitsüsteemist ning vaatleb lähemalt teisese ohvristumise tagajärgi nii ohvrile endale kui ka laiemalt kriminaal-justiitsüsteemile.

Teise peatüki esimeses alapeatükis annab autor ülevaate Euroopa Liidu tasandil kehtivast direktiivist, millega kehtestati kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded ning kirjeldab selle tekkelugu ja peamisi eesmärke. Seejärel annab autor ülevaate Eesti kriminaalmenetluse seadustiku sätetest, mis on seotud ohvrite direktiivi ülevõtmisega Eesti õigusesse ja mille järgmine aitab otseselt kaasa teisese ohvristumise vähendamisele kriminaalmenetluses. Teise peatüki kolmandas alapeatükis kirjeldab autor Eestis kehtivaid strateegiadokumente, mille ühe eesmärgina on sätestatud ohvrisõbraliku menetluse tagamine ja teisese ohvristumise ärahoidmine.

¹³ A. Pere. Kannatanute õigused kriminaalmenetluses. Magistritöö. Tartu: TÜ õigusteaduskond 2012. - http://193.40.4.3/bitstream/handle/10062/26288/pere_aare.pdf?sequence=1&isAllowed=y (20.03.2018).

¹⁴ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Kannatanu ja tunnistaja süüteo menetluses. Tallinn 2012. - http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kannatanud_ja_tunnistajad_suute_omenetluses._tartu_ulikool_rake._2012.pdf (28.02.2018).

¹⁵ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Kuriteoohvri kaitse ja kohtlemise uuring. Aruanne. Tartu 2017. - <https://skytte.ut.ee/et/rake/teostatud-projektid-0> (26.02.2018).

Kolmandas peatükis kirjeldab autor käesoleva töö empiirilise uurimuse eesmärki, konkreetseid hüpoteese, läbiviidud uuringu valimit ja metoodikat. Lisaks annab autor ülevaate küsitluse käigus saadud andmete tulemustest ja teostab analüüsi ning lõpuks esitab nende põhjal järeldused ja oma ettepanekud.

Magistritöö koostamisel on kasutatud nii eesti- kui ingliskeelsed allikaid. Oluliste allikatena toob autor välja kriminaalmenetluse seadustiku ja selle juurde kuuluva seletuskirja, ohvrite direktiivi ja selle juurde kuuluva seletuskirja, kriminoloogiat ja viktimoloogiat käsitlevad erialakirjanduse ning teisese ohvristumise teemalised kvantitatiivsed uuringud.

Magistritöö autor tänab oma juhendat Anna Markinat asjakohaste märkuste, suunavate nõuannete ja väga toetava suhtumise eest.

Märksõnad: kuriteoohvrid, kriminaalmenetlus, viktimoloogia ja õiguskaitseorganid.

1. TEOREETILISED LÄHTEKOHAD

1.1. Teisene ohvristumine

Ohvristumine on väga keeruline protsess, mis hõlmab endas mitmeid võimalikke elemente. Esimene ohvristumise element, mida tihti tähistatakse ka kui esmast ohvristumist, on ükskõik milline tegevus, mis leiab aset õigusrikkuja ja ohvri vahel kuriteo toimepanemise ajal, ning lisaks igasugune hilisem mõju, mis on seotud kuriteo endaga. Teine element on seotud sellega, kuidas ohver reageerib õigusrikkumisele, hõlmates endas ohvri enesehinnangu muutusi seoses kuriteoohvriks langemisega ning tema valikut reageerida kuriteole formaalset ehk esitada kuriteoteade.¹⁶

Kui esmane ohvristumine toob kuriteoohvrile tavaliselt kaasa materiaalse kahju, siis lisaks sellele võib esineda ka kaudne kahju, mis on seotud ohvri isiklike kannatustega. Kui materiaalselt kahju on võimalik arvuliselt kokku liita ja väljendada, siis seda, milliseid muutusi kuriteosündmus ja sellega seonduv ohvrile emotsionaalsel tasandil kaasa toob, ei ole tavaliselt võimalik mõõta. Tajutud kannatused ei pruugi aga alati seotud olla ainult kurjategija käitumisega, vaid võivad tuleneda ka sellest, kuidas suhtub ohvrise pärast kuriteosündmuse aset leidmist kriminaal-justiitsüsteem või teda ümbritsevad inimesed. Jättes unarusse ohvri vajadused või halvimal juhul süüdistades ohvrit temaga juhtunud, võib see temas esile kutsuda uue negatiivse emotsiooni, mida on tihti käsitletud kui teisest haava¹⁷ või teisest ohvristumist, ning seda peetakse ohvristumise kolmandaks võimalikuks elemendiks.¹⁸ Teisese ohvristumise tulemusena ei lõppe kuriteoohvri ohvristumine pärast kuriteo sündmust, vaid jätkub ka pärast seda.¹⁹

Teiseseks ohvristumiseks peetakse tavaliselt sellist olukorda, kus ohver kogeb pärast kuriteoohvriks langemist täiendavaid negatiivseid kogemusi, mis on seotud nii teda ümbritseva sotsiaalse keskkonna kui ka avalik-õiguslike asutuste ebakohase kohtlemisega.²⁰ Tulenevalt teisese ohvristumise mõiste käsitlest peetaksegi teisese ohvristumise peamisteks allikateks

¹⁶ J. Dignan, lk 23.

¹⁷ W. M. Hume, S. M. Hume. Victimization. R. A. Wright (toim), J. M. Miller (toim). Encyclopedia of Criminology, Volume 3 Q-Z index. Routledge 2005, lk 1708-1709.

¹⁸ J. Dignan, lk 23.

¹⁹ R. Condry. Secondary Victims and Secondary Victimization, lk 219.

²⁰ A. Paluch. The conditions and consequences of secondary victimisation experienced by wronged persons in criminal proceedings, lk 208.

ohvri kohtlemist kriminaalmenetluses ja ohvri igapäevases elus kokku puutuvate inimeste, kogukonna ning ühiskonna reaktsiooni kuriteosündmusele ning sellega kaasneva suhtumise muutumist ohvrise.²¹

Kriminaalmenetluse rolli ohvri negatiivsete kogemuste süvendamisel hakati järk-järgult teadvustama 1970. aastatel,²² kui vabatahtlikud, valitsusasutused ja teadlased hakkasid avalikkuse tähelepanu juhtima kuriteo materiaalsele ja psühholoogilistele tagajärgedele ohvri jaoks ning sellele, kui laiaulatuslikult jätaivad politsei, prokuratuur ja kohtud hooletusse ohvri vajadused.²³ Nii kiiresti kasvav avalik huvi antud teemade vastu kui ka tolle aja vähene ohvrite koostöö õiguskaitseasutustega ning kuritegevuse kasv tingisid vajaduse pöörata rohkem tähelepanu ohvritele, paranda nende kohtlemist, laiendada nende õigusi ja leevendada kannatusi spetsiaalsete ohvriabiteenuste kaudu.²⁴ Kui riigi peamine huvigrupp olid varguste, sissemurdumiste ja röövimise ohvriks langenud isikud, siis sel ajal hoogu kogunud feministlik liikumine keskendus naisohvritele, kes olid langenud vägistamise ja koduvägivalla ohvriks.²⁵ See tõi endaga kaasa ka sellist liiki kuriteoohvriks langenud naiste avalikud kogemuste jagamised, mistõttu hakati naistevastast vägivalda esimest korda tunnistama.²⁶ Feministlik liikumine avas ühiskonna silmad ka ebakohase käitumise osas, mida vägistamise ohvrid kokkupuudetes politsei ja kohtutega tajusid.²⁷ Kõik need murrangulised muutused tõid endaga esimese eksperimentaalse ohvrite uuringu ning mitmete ohvrite abistavate programmide loomise, valdkonna alaseid uuringuid ja akadeemilisi raamatuid ning isegi regulaarseid üliõpilaste teadustöid ohvrite vajaduste ja õiguste teemal.²⁸ Kui varasemalt keskenduti kriminoloogias õigusrikkujale ja sellele, et teada saada millised anomaaliad, vaimsed haigused või iseloomuomadused võiksid selgitada kriminaalselt käitumist, siis nüüd tekkisid nende kõrvale ohvrit käsitlevad uuringud, tuues endaga kaasa teatava tasakaalu kriminoloogia valdkonnas tehtavates uurimustes.²⁹

Teisese ohvristumise keskne põhjus on nii R. Reiffi, J. E. Williamsi ja M. Maguire'i käsitlete kohaselt just politsei, prokuröride ja kohtunike halb suhtumine ohvrise. R. Reiff on teisest

²¹ R. Condry. Secondary Victims and Secondary Victimization, lk. 236.

²² J. - A. M. Wemmers. Victims in the criminal justice system. Amsterdam: Kugler Publications 1996, lk 20.

²³ M. Maguire. The Need and Rights of Victims of Crime. - Crime and Justice 1991, Vol. 14, lk 367.

²⁴ M. Maguire, lk 367-368.

²⁵ M. Maguire, lk 370-371.

²⁶ P. A. Resick. Psychological Effects of Victimization: Implications for the Criminal Justice System. - SAGE journals 1987, issue 4, lk 468-470.

²⁷ M. Maguire, lk 367-368.

²⁸ M. Maguire, lk 364-370.

²⁹ I. Anttila. A new territory in criminology. I. Anttila, E. Esbjörnsson, R. Hauge. jt. Scandinavian Studies in Criminology, volume 5. Oslo: Universitetsforlaget 1974, lk 7-8.

ohvristumist kirjeldanud kui vägivallakuriteo traumaatilise mõju suurenemist tulenevalt hooletust suhtumisest, vajalikke ressursside puudumistest ja ebaõnnestumistest selliste tugisüsteemide poolt nagu kohtud, politsei ja juristid.³⁰ J. E. Williamsi käsitle kohaselt on teisene ohvristumine teatud kuritegude pikaajaline ja keeruline tagajärg, mis on seotud kriminaalmenetluse käigus ohvriga kokku puutuva ametnike subjektiivsete hoiakutega ja käitumisviisidega, mis on seejuures negatiivsed. Tema hinnangul toob aga ametnike selline käitumine ohvri jaoks kaasa toetuse puudumise ja ehk isegi tema võõrdumise.³¹ M. Maguire'i käsitle kohaselt kujutab teisene ohvristumine endas ohvri stressi süvendamist, mis on tingitud ametnike ebaviisakast käitumisest, näiteks ohvri süüdistamises kuriteo toimumises.³² Neid kolme käsitlust ühendab üks oluline ühisosa: kõigepealt kogeb kuriteoohver kannatusi, mis on seotud kuriteo aset leidmisega, ja seejärel kannatusi, mida põhjustab kriminaalmenetlust toimetava ametniku käitumisest.

M. Symondsi käsitle kohaselt võib kriminaalmenetluses teisesest ohvristumist või teisest kahju, nagu tema seda nimetas,³³ põhjustada olukord, kus pärast ohvristumist abitust ja jõuetust tundev ohver, kes on tavalisest tundlikum, pöördub politsei poole toetuse saamiseks, ent sealt hoolimata politseinike professionaalsest käitumisest loodetud tuge ei saa.³⁴

M. Symondsi käsitle kohaselt süüdistab ohver hoolimata sellest, kas kuriteo toimepanija tabatakse ning teda karistatakse, temaga juhtunud tihti ühiskonda, kuna jättis ta ilma vajalikust kaitsest. Tundes ennast ühiskonna poolt reedetuna, elavad ohvrid tihti viha välja ühiskonna esindajate peal,³⁵ kelleks tavaliselt on kuriteo uurimise käigus ohvriga kokku puutuvad politseinikud ja uurijad. Vältimaks sellistes olukordades teise vigastuse tekkimist, tuleks ametnikel aidata ohvril taastada enesekindlus ning vähendada juhtunud enese süüdistamist. Selliste oskuste arendamiseks ja teise kahju tekkimise vähendamiseks tuleb M. Symondsi hinnangul korraldada ohvriga kokku puutuvatele ametnikele koolitusi, et arendada nende oskusi mõistmaks paremini ohvrite psüühilisi reaktsioone, tuvastada ohvrite vajadusi ja käituda ohvriga mittesüüdistavalt.³⁶

³⁰ L. Sebba. *Third Parties. Victims and the Criminal Justice System*. Columbus: Ohio State University Press 1996, k 25.

³¹ E. Campbell, S. Raja, lk 262.

³² J. -A. Wemmers. *Victims' experiences in the criminal justice system and their recovery from crime*. - *International Review of Victimology* 2013, Vol. 19, lk 221-222.

³³ J. - A. Wemmers. *Victims' experiences in the criminal justice system and their recovery from crime*, lk 221.

³⁴ M. Symonds. *The "Second Injury" to Victims of Violent Acts*. - *The American Journal of Psychoanalysis* 2010, Issue 1, lk 36-39.

³⁵ M. Symonds, lk 36-39.

³⁶ M. Symonds, lk 36-39.

Olukorras, kus inimene elab üle ohvrustumise kogemuse ning teda ümbritsevad inimesed sellest teada saavad, soovivad nad tavaliselt ohvrit teatud viisil aidata ja toetada. Selline toetus ja abi võib seisneda nii materiaalses abis, nõus, mõistmises kui ka lihtsalt kuulamises. Paljudel juhtudel on teistelt inimestelt saadud abil positiivne mõju ohvri tunnetele ja toimetulekule,³⁷ kuid kuriteo avalikuks tulemine võib ohvrile avaldada ka negatiivset mõju, mis on seotud teda ümbritsevate inimeste negatiivse käitumisega. Need negatiivsed reaktsioonid võivad olla nii tahtmatud kui ka tahtlikud,³⁸ väljendudes näiteks ebaviisakates märkustes, puudulikus toetuses, ohvri süüdistamises või vältimises,³⁹ kutsudes ohvris esile häbitunnet, piinlikkust ja iseene süüdistamist,⁴⁰ mille tõttu võib ohvri enesehinnang muutuda või temas tekkida ebamugavustunne.⁴¹

Põhjuseid, mis ohvrit ümbritsev sotsiaalne keskkond ohvriga negatiivselt käitub, on mitmeid. Näiteks on ümbritseva keskkonna sellist käitumist seostatud E. Walsteri süüdistamise teooriaga,⁴² mille kohaselt omistab inimene ohvrile süü temaga juhtunud selleks, et rahustada ennast mõttega, et tema sellisesse olukorda ei satu. Kui inimene ei omistaks ohvrile temaga juhtunud süüd, suurendaks see inimeses olevat emotsionaalset stressi ja muretsemist selle üle, et see võib juhtuda igapäevaga ja seetõttu ka temaga.⁴³

Inimeste sellist käitumist on selgitatud ka M. Lerner'i õiglase maailma teooriaga, mille järgi kõigil inimestel nii kõrgemal kui ka madalamal tasandil on vaja uskuda, et maailm, kus nad elavad, on õiglane koht, kus iga inimene saab seda, mida ta väärrib. Inimestele on selline uskumus oluline, et nad saaksid olla kindlad tulevikus ja teostada pikaajalisi projekte. Selle teooria kohaselt tunnevad inimesed vajadust säilitada usk õiglase maailma teooriasse isegi siis, kui nad seisavad silmitsi ebaõiglase olukorraga, mis juhtub nende endi või teiste inimestega. Sellest vajadusest tulenevalt hakkavad inimesed otsima juhtunud vastuolusid, mis võivad olla seotud ohvri tunnuste või käitumisega ning mis võisid põhjustada tema ebaõnne. Seetõttu esineb teisest ohvrustumist olukorras, kus inimesed tajuvad, et uskumus õiglase maailmast on ohus,⁴⁴ ning nad proovivad ohvri ebaõnne selgitada sellega, et ohver peab olema selle ühel või

³⁷ L. Montada. Victimization by Critical Life Events. W. Bilsky (toim), C. Pfeiffer (toim), P. Wetzels (toim). Fear of Crime and Criminal victimization. Ferdinand Enke Verlag Stuttgrat 1993, lk 90-91.

³⁸ L. Montada, lk 94.

³⁹ L. Montada, lk 91.

⁴⁰ R. Condry. Secondary Victims and Secondary Victimization, lk 239.

⁴¹ L. Montada, lk 90-91.

⁴² A. Paluch. The conditions and consequences of secondary victimisation experienced by wronged persons in criminal proceedings, lk 208.

⁴³ E. Walster. Assignment of responsibility for an accident. – Journal of Personality and Social Psychology 1966, No. 1, lk 73-74.

⁴⁴ I. Correia, J. Vala. When Will a Victim Be Secondarily Victimized? The Effect of Observer's Belief in a Just World, Victim's Innocence and Persistence of Suffering. – Social Justice Research 2003, No. 4, lk 380.

teisel viisil olema ära teeninud. Kuna inimesed erinevad oma usu tugevuses õiglasesse maailma, siis kalduvad nad ohvrit temaga juhtunud süüdistama suuremal või vähemal määral.⁴⁵

Oluline on märkida, et teisest ohvristumist ei piiritleta ainult nende inimestega, kes on sattunud kuriteo ohvriks, vaid teisene ohvristumine võib tabada ka raske kuriteo ohvriks langenud ohvri ja õigusrikkuja lähedasi, ohvriga kokku puutuvaid ametnikke ning ka tunnistajaid ja kogukonda.⁴⁶ Näiteks on Inglismaa ja Walesi heategevusorganisatsiooni Victim Supporti avaldatud uuringus leitud, et mõrvatud ohvri lähedaste kokkupuuted õiguskaitseasutustega suurendavad olemasolevat traumat ning aeglustavad toimunut ülesaamise protsessi. Uuringu kohaselt oli lähedaste rahulolematust seotud eelkõige ametnike kaastundetu käitumise, puuduliku kommunikatsiooni ja informatsiooni vähesusega.⁴⁷

Õigusrikkuja lähedane võib aga teiseseid kannatusi kogeda seoses asjaoluga, et ta on raske kuriteo toime pannud kahtlusaluse ema või abikaasa, ning saades sellega endale kogukonnalt kuvandi kui vägistaja emast⁴⁸ või vägistaja abikaasast.

Howarthi ja Rocki käsitle kohaselt võivad raske kuriteo sooritanud inimese lähedased pärast kuritegu kogeda isegi sarnaseid probleeme ja sümptomeid, mida kurjategija ise. Näiteks lõppevad suhted sõpradega, tuttavad väldivad nendega suhtlemist tänaval, neist räägitakse kuulujutte, neid sõimatakse verbaalselt või vigastatakse füüsiliselt. Tihti tajuvad lähedased ka ümbritsevate inimeste süüdistusi selle osas, et nad kuritegu ära ei hoidnud, sest olles õigusrikkuja lähedane teadsid nad õigusrikkuja soovist toime panna kuritegu või oleks vähemalt pidanud seda aimama.⁴⁹

1.2. Teisese ohvristumise peamised põhjused kriminaal-justiitsüsteemis

Pärast kuriteoteate esitamist võib ohver kokku puutuda nii politseiga, kes uurib kuriteo asjaolusid, prokuratuuriga, kes juhivad kohtueelset menetlust, raviasutustega, kes ravivad tekkinud füüsiliste vigastusi või psühholoogilisi mõjutusi, kui ka kohtuga, kes toimetab kohtumenetlust.

⁴⁵ A. Paluch. The conditions and consequences of secondary victimisation experienced by wronged persons in criminal proceedings, lk 208-209.

⁴⁶ R. Condry. Secondary Victims and Secondary Victimization, lk 222-235.

⁴⁷ R. Condry. Appreciating the Broad Reach of Serious Crime and the Interpretive Power of Claims to Secondary Victimization, lk 233 – 236.

⁴⁸ R. Condry. Appreciating the Broad Reach of Serious Crime and the Interpretive Power of Claims to Secondary Victimization, lk 236.

⁴⁹ R. Condry. Appreciating the Broad Reach of Serious Crime and the Interpretive Power of Claims to Secondary Victimization, lk 237.

Kõik need kokkupuuted võivad avaldada nii positiivset kui ka negatiivset mõju kuriteoohvri taastumisprotsessile. Saades loodetud abi ning tajudes austavat, hoolivat, empaatilist ja toetavat suhtumist, võib see kaasa aidata ohvri taastumisele esmasest ohvristumise kogemusest, kuid olukorras, kus ohvrise suhtutakse tundetult ja hoolimatult, ning ta saab ebapiisavat teavet, võib see suurendada olemasolevat viha, süütunnet, võimetust ja traumajärgseid stressisümptomeid.⁵⁰ Seega võib teisene ohvristumine toimuda olukorras, kus kriminaalmenetlust toimetavate ametnike tähelepanu on suunatud õigusrikkuja leidmisele, tõendite kogumisele ning süüdimõistva kohtuotsuse saavutamisele, jättes seejuures tahaplaanile ohvri vajadused.⁵¹

Kriminaal-justiitsüsteem võib ohvris teisest ohvristumist esile kutsuda peamiselt kahel moel. Esimesel juhul on see tingitud ametnike kohatust suhtumisest ohvrise, väljendudes näiteks intensiivses ülekuulamises, alandavates märkustes või ohvri süüdistamises temaga juhtunud. Teine olukord on seotud teenuste osutamise puudulikkusega nagu näiteks informatsiooni ebapiisavusega kriminaalmenetluse protsessist,⁵² selle käigus tehtud otsustest, ohvrile ettenähtud õiguste või ohvriabiteenuste olemasolu ja kättesaadavuse kohta.

Peamiselt on kriminaalmenetluses ohvriks langemise kogemuse suurenemist või süvenemist seostatud kuriteoohvri väheses kaasatusega kriminaalmenetluse protsessi, võimaluse puudumisega väljendada enda arvamust ja olla ära kuulatud, vähesel informeeritusega kriminaalprotsessist ja selle käigus tehtud otsustest,⁵³ ametnike mittetoetava suhtumisega⁵⁴, puuduliku suhtlusega kriminaalmenetlust uuriva asutuse ja ohvriabiteenust pakkuva asutuse vahel.

Kuna teisest ohvristumist, mis on tingitud kokkupuudetest kriminaal-justiitsüsteemiga, võib kõige enam esineda haavatavate ohvrite nagu seksuaalkuritegude ohvrite puhul⁵⁵, on see põhjus, miks teisene ohvristumine on saanud kõige rohkem tähelepanu vägistamise ja seksuaalkuritegude ohvrite kontekstis. See aga ei tähenda seda, et teist liiki kuriteoohvrite kokkupuuted kriminaal-justiitsüsteemiga ei võiks kaasa tuua nende teisest ohvristumist.⁵⁶

⁵⁰ A. Geoski, J. R. Adler, J. M. Gray. Interviewing women bereaved by homicide: Reports of secondary victimization by the criminal justice system. - International Review of Victimology 2013, No. 3, lk 308.

⁵¹ A. Geoski, J. R. Adler, J. M. Gray, lk 324.

⁵² B. A. Myrston, S. M. Chermak, lk 480.

⁵³ R. Condry. Secondary Victims and Secondary Victimization, lk 236.

⁵⁴ R. Campbell, S. Raja, lk 262.

⁵⁵ A. Pemberton, I. Vanfraechem. Victims' victimization experiences and their need for justice. I. Vanfraechem (toim), D. Bolivar (toim), I. Aertsen (toim). Victims and Restorative Justice. London: Routledge 2015, lk 18.

⁵⁶ A. Paluch. The conditions and consequences of secondary victimisation experienced by wronged persons in criminal proceedings, lk 208.

Teisese ohvristumise kvantitatiivsetes uuringutes on aga kõige rohkem analüüsitud seda, kuidas mõjutab kriminaalmenetluse protsess teiseste kannatuste tekkimist tulevikus.⁵⁷ Uuringutes on peamisteks käsitletavateks teguriteks olnud ohvri taastumine ohvristumise kogemusest,⁵⁸ usk kriminaalõigussüsteemi,⁵⁹ usk õiglasse maailma, ohvri enesehinnang,⁶⁰ ohvrite subjektiivsed hinnangud politsei suhtumisele temasse⁶¹ ja vajaliku informatsiooni jagamine.⁶² Järgnevalt vaatleb autor lähemalt kahte peamist faktorit, mida on kõige enam seostatud teiseste kannatuste tekkimisega kokkupuudetes kriminaal-justiitsüsteemiga: ebapiisav informeeritus ja suhtumine ohvrisesse.⁶³

1.2.1. Ebapiisav informeeritus

Kriminaalmenetluses seisneb ohvri piisava informeerituse tagamine peamiselt kahes aspektis. Esimene neist on seotud kriminaalmenetluses ohvrile ettenähtud õiguste ja abisaamise võimaluste tutvustamisega ja teine informatsiooni andmisega, mis on seotud menetluse käiguga ja selle raames tehtud otsustega. Just informatsiooni olemasolu menetluse kohta on peetud üheks tavalisemaks kuriteoohvri vajaduseks kriminaalmenetluses⁶⁴ ning olulisemaks instrumendiks tagamaks ohvrile efektiivne võimalus kasutada läbimõeldult talle kriminaalmenetluses ette nähtud õigusi.⁶⁵

Uuringute kohaselt tajuvad ohvrid, keda hoitakse menetluse arenguga kursis, et neid ei ole ametnike poolt unustatud⁶⁶ ja nendega toimunud kuriteo asjaolude väljaselgitamisega tegeletakse.⁶⁷ Veelgi enam, teatud tüüpi ohvrite puhul võib informeerimine aidata kaasa talle

⁵⁷ R. Condry. Secondary Victims and Secondary Victimization, lk 238.

⁵⁸ U. Orth. Secondary Victimization of Crime Victims by Criminal Proceedings. - Social Justice Research 2002, Volume 15, Issue 4, lk 317-319; M. Laxminarayan. Interactional justice, coping and the legal system: Needs of vulnerable victims. – International Review of Victimology 2013, No. 2, lk 150-151.

⁵⁹ U. Orth, lk 317-319; I. Correia, J. Vala, lk 384-386.

⁶⁰ U. Orth, lk 317-319; A. Paluch. The experience of secondary victimisation resulting from participation in criminal proceedings and the self-esteem of crime victims. – Problems of Forensic Sciences 2012, Vol. 92, lk 284-286.

⁶¹ J. - A. Wemmers. Victims' experiences in the criminal justice system and their recovery from crime, lk 224-226; M. Laxminarayan, lk 150-151.

⁶² J. - A. Wemmers. Victims' experiences in the criminal justice system and their recovery from crime, lk 224-226; M. Laxminarayan, lk 150-151.

⁶³ J. -A. Wemmers. Victims' experiences in the criminal justice system and their recovery from crime, lk 223.

⁶⁴ A. Geoski, J. R. Adler, J. M. Gray, lk 312-313.

⁶⁵ M. E. I. Brienen, E. H. Hoegen. Victims of Crime in 22 European Criminal Justice Systems The Implementation of Recommendation (85) 11 of the Council of Europe on the Position of the Victim in the Framework of Criminal Law and Procedure. The Netherlands: Wolf Legal Productions 2000, lk 13-14.

⁶⁶ J. - A. M. Wemmers. Victims in the criminal justice system, lk 207.

⁶⁷ Victimi Support. Left in the dark. Why victims of crime need to be kept informed. London 2010, lk 3.

kuriteoga kaasnenud stressist ülesaamisel. See on oluline, sest vähest ohvri informeerimist on käsitletud kui ühte peamist põhjust, miks ohvrid on kriminaalmenetlusega rahuolematud.⁶⁸ Näiteks on leitud seos selle vahel, et ohvrid, kes ei ole rahul kriminaalmenetluse tulemusega, kuid keda hoitakse kursis menetluse käiguga, tunnevad, et neid on kriminaalmenetluses koheldud õiglasemalt kui neid, keda menetluse käiguga kursis ei hoita.⁶⁹ Ohvri rahuolu on oluline nii selleks, et vältida teiseste kannatuste tekkimist kriminaalmenetluses, kui ka seetõttu, et vältida ohvri rahulolematusest tingitud muutusi, tema hilisemat suhtumist kuritegudesse ja valmidust teavitada tulevikus politseid kuritegudest.

Ebapiisav informeeritus võib ohvris esile kutsuda ja suurendada tundeid, mis on seotud frustratsiooniga ja võimetusega midagi teha,⁷⁰ samuti võib see panna ohvri tundma end ebakindlalt ja isoleerituna, suurendades olemasolevat stressi.⁷¹ Kõige enam seisneb ebapiisav informeerituses informatsiooni vähesuses menetluse ja selle arengute kohta, võimaluse puudumises saada kontakti uurimist toimetava ametnikuga, ametnikele korduvalt esitatud küsimustele vastuste mittedaamises,⁷² vähene informeeritus politsei või kohtu poolt läbiviidavate menetluste olemusest⁷³ või selles, et pärast kuriteoteate esitamist ei kontakteeru ametnik enam ohvriga.⁷⁴

Mitmed uuringud on kinnitanud, et kõige enam on ohvrid rahulolematud menetlust toimetava asutuselt piisava informatsiooni saamisega.

Ühendkuningriigis mõrvatud ohvrite lähedaste seas korraldatud uuringu tulemused näitasid, et kõige suurem rahulolematuse põhjuseks oli seotud vähese informatsiooniga, mis seisnes nii ebapiisavas informatsioonis mõrva uurimise kohta kui ka esitatud küsimustele mittevastamises.⁷⁵ Uuringu keskseks järelduseks oli, et ohvri lähedasi tuleb teise ohvristumise vähendamiseks kaasata rohkem kriminaalmenetluse protsessi, näiteks selliselt, et neile antakse rohkem informatsiooni menetluse kohta.⁷⁶

Ka 640 vara- ja isikuvastaste kuriteoohvrite seas, kellest 65% vastajanutest olid mehed ning 35% naised, tehtud uuringust selgus, et 511 ohvrit soovisid saada informatsiooni enda

⁶⁸ Victim Support, lk 3.

⁶⁹ J. - A. M. Wemmers. *Victims in the criminal justice system*, lk 208.

⁷⁰ A. Geoski, J. R. Adler, J. M. Gray, lk 312-313.

⁷¹ Victim Support, lk 3.

⁷² A. Geoski, J. R. Adler, J. M. Gray, lk 312-313.

⁷³ W. G. Skogan. *The Impact of Police on Victims*. E. C. Viano (toim). *Crime and its victims: international research and public policy issues : proceedings of the Fourth International Institute on Victimology (NATO Advanced Research Workshop)*. New York: Taylor & Francis 1989, lk 71.

⁷⁴ Victim Support, lk 3.

⁷⁵ A. Gekoski, J. R. Adler, J. M. Gray, lk 312-313.

⁷⁶ A. Gekoski, J. R. Adler, J. M. Gray, 327.

menetluse kohta. 511 ohvrit, kes soovisid informatsiooni saada ning seda ka said, suhtusid politseisse paremini kui need ohvrid, keda menetluse käiguga kursis ei hoitud. Lisaks hindasid menetluse arenguga kursis olevad ohvrid politsei tööd kõrgemini ning suhtusid üldiselt politseisse toetavamalt kui ohvrid, kes informatsiooni ei saanud.⁷⁷

2004. ja 2005. aastal läbi viidud rahvusvaheline ohvriuuring⁷⁸ näitas, et enamikku Euroopa riike iseloomustas sel ajal ohvrite kasvav rahulolematuse politseilt saadava info hulga.⁷⁹ Ka 2009. aastal Eestis läbiviidud ohvriuuringu tulemuste kohaselt ei olnud 37% ohvritest, kes teatasid politseile kuriteost, rahul sellega, et politsei ei informeerinud neid menetluse käigust. Selle üle kurtsid kõige enam koduse varguskatse ning kallaletungide ja ähvarduste ohvrid (vastavalt 60% ja 46% ohvritest).⁸⁰ Mõnevõrra suuremat rahulolematust piisava informatsiooni olemasolu kohta menetluse käiguga kohta näitas siiski 2011. aastal Eestis kannatanute ja tunnistajate seas läbi viidud uuring, millele vastanuist vaid 53% leidis, et neil on olnud oma asja menetlusprotsessi käigust piisav ülevaade. Seejuures pidasid paljud vastajad oluliseks kannatanu või tunnistaja pidevat kursishoidmist asjade käiguga ja menetluses toimuvate erinevate muudatustega ning vaid 7% uuringus osalenuist leidis, et kannatanud/tunnistaja menetluse käiguga kursishoidmine ei ole vajalik.⁸¹

Oluline on märkida, et uuringus osalejate jaoks oli üks oluline aspekt, mis neid seoses politsei tööga häiris, seotud asjaoluga, et nende arvates ei tegeletud nende juhtumiga piisavalt. Uuringu läbiviijate hinnangul võis see olla tingitud asjaolust, et kannatanud ja tunnistajad ei tunne, et neid hoitaks menetlusega piisavalt kursis. Lisaks häiris vastanuid see, et neil puudus informatsioon menetluse edasise protsessi kohta.⁸²

Seega näitavad mitmed nii Eestis kui ka rahvusvahelisel tasandil tehtud uuringud, et kõige suurem rahulolematuse kriminaalmenetluses on seotud puuduliku informatsiooniga, mistõttu võivad ohvrid tajuda negatiivseid emotsioone, suurendades kuriteost tingitud psühholoogilisi raskusi ja/või kutsudes esile teisi psühholoogilisi muutusi, ning tajuvad seetõttu teiseseid kannatusi.

⁷⁷ J.- A. M. Wemmers. Victim notification and public support for the criminal justice system. - International Review of Victimology 1999, Vol. 6, lk 174-175.

⁷⁸ J. Dijk, J. Kesteren, P. Smit. Criminal Victimization in International Perspective. Key findings from the 2004-2005 ICVS and EU ICS. WODC, No 257, 2007. - http://unicri.it/services/library_documentation/publications/icvs/publications/ICVS2004_05report.pdf (23.03.2018).

⁷⁹ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Kuriteoohvrite uuring 2009. Tallinn 2010. lk 69. - http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/14._kuriteoohvrite_uuring_2009.pdf (20.03.2018)..

⁸⁰ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Kuriteoohvrite uuring 2009, lk 69.

⁸¹ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Kannatanu ja tunnistaja süüteo menetluses, lk. 37-38.

⁸² Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Kannatanu ja tunnistaja süüteo menetluses, lk 45-46.

1.2.2. Suhtumine ohvrisse

Olukorras, kus ohver tunneb ennast pärast kuriteosündmust eriti haavatuna, on tal kõrgendatud vajadus turvalisuse ja kindluse järele. Politsei, prokuratuur, kohus ja meditsiinasutused on loodud selleks, et nad ohvrit aitaksid. Kui teatud tüüpi kuritegude puhul võib politsei, prokuröri või kohtuniku jaoks tegemist olla nii öelda rutiinse kuriteoga ning seetõttu ei mõju see talle šokeerivana ja tal võib olla raskusi empaatiavõimega, siis ohvri jaoks on iga temaga aset leidnud kuritegu ainulaadne ja väga häiriv sündmus.⁸³ Intervjuud ohvritega näidanud, et üks oluline põhjus, miks ohvrid kuriteost uurimisasutusele või prokuratuurile ei teata, on seotud nende murega selle üle, kuidas neid kohtlevad õiguskaitseasutused.⁸⁴

Ohvri jaoks, kes on otsustanud õiguskaitseasutust toimunud kuriteost teavitada, võib ohvristumise kogemuse ja emotsionaalse taastumise vahel mängida suurt rolli just tema kohtlemine kriminaalõigussüsteemis.⁸⁵ Oluline on tagada, et esimene kokkupuude kriminaaljustiitsüsteemiga oleks ohvri jaoks võimalikult meeldiv ja toetav, sest olukorras, kus ohver tajub õiguskaitseasutuse toetavat ja kohast suhtumist, annab see talle lootust selles osas, et ka tulevikus asetleidvates kokkupuudetes suhtutakse temasse nii. Ohvris tekitab see tunde, et asutus on tema poolel, ja ta ei tunne ennast kriminaalmenetluse protsessis nii üksikuna. Kuid olukorras, kus ohver tajub enda suhtes negatiivset suhtumist võib see mõjutada ohvri edasist soovi jätkata kriminaalmenetluse protsessiga, aeglustada tema enesetunde paranemist, kutsudes esile abituse tunnet. Seetõttu on kriitilise tähtsusega, et ametnik, kes võtab vastu kuriteoteate, oleks piisavalt koolitatud ja sobiva käitumisega, et vältida ohvris negatiivsete emotsioonide tekkimist ning seeläbi tema kaugenemist õiguskaitseasutusest.⁸⁶ Lisaks sellele, et politsei, prokuröri ja kohtuniku suhtumine ohvrise on kriitilise tähtsusega vältimaks ohvris täiendavate negatiivsete emotsioonide tekkimist, on see oluline ka seetõttu, et isiklik kontakt õiguskaitseasutusega kujundab ohvris teatud määral muljet ja usaldust kriminaaljustiitsüsteemi vastu, samuti valmisolekut teha koostööd nii toimunud kuriteo kui ka tulevikus asetleidvate sündmuste uurimisel.⁸⁷ Nii selgus näiteks Ameerika Ühendriikides 1997–2007. aastal vägistamise ohvriks langenud naiste seas läbi viidud uuringu tulemustest, et olukorras, kus ohvrit koheldakse austusega, võib see mängida suurt rolli selles, et ta võtab aktiivselt osa

⁸³ M. E. I. Brienen, E. H. Hoegen, lk 12-13.

⁸⁴ P. A. Frazier, B. Haney. Sexual Assault Cases in the Legal System: Police, Prosecutor, and Victim Perspectives. - Law and Human Behavior 1996, No. 6, lk 611.

⁸⁵ M. Kunst, L. Popelier, E. Varekamp. Victim Satisfaction With the Criminal Justice System and Emotional Recovery. A Systematic and Critical Review of the Literature. SAGE journals 2014, issue 3, lk 337.

⁸⁶ M. Kunst, L. Popelier, lk 337.

⁸⁷ M. E. I. Brienen, E. H. Hoegen, lk 12-13.

kriminaalmenetluses, väljendudes ohvri valmisolekus kirjeldada kuriteo tagajärjel tekkinud vigastusi või anda kohtus ütlusi.⁸⁸

Õiguskaitseasutuste töötajate negatiivne suhtumine ohvrissse võib väljenduda selles, et temaga juhtunut ei peeta piisavalt raskeks, et seda uurida, tema poolt esitatud asjaolude kirjeldust ei usuta, temasse suhtutakse külmalt või teda hoiatatakse valeütluste andmise eest.⁸⁹ Seda on kinnitanud ka mitmed uuringud. Uus-Meremaal vägistamisohvrite seas läbiviidud uuring näitas, et 32% ohvrites olid rahulolematud või väga rahulolematud politsei poolse kohtlemisega kuriteoteadet esitades. Rahuolematust oli seotud nii empaatiavõime puudumisega olukorras, kus nad tundsid vajadust hoolivuse järgi, kui ka sellega, et ohvritele jäi mulje, nagu politsei ei oleks neid uskunud. Lisaks sellele oli rahulolematuse põhjuseks asjaolu, et nendega toimunud kuritegu ei peetud piisavalt oluliseks, väljendudes nii külmas suhtumises kui ka selles, et politseinik asetab teised juhtumid olulisuse järjekorras kõrgemale ohvritega juhtunust.⁹⁰

Sarnaseid tulemusi näitas ka uuring, kus vaadeldi nende vägistamisohvriks langenud naiste kohtlemise kogemust, kelle kriminaalasja raames õigusrikkujale süüdistust ei esitatud. Enamik neist naistest leidis, et neid koheldi kaastundetult ja tuntavalt agressiivselt. Mitmed uuringus osalenud naised tundsid, et nad oleksid vajanud ülekuulamisel tuge, kuid tajusid õiguskaitseasutuse mittetoetavat suhtumist. Oluline on märkida, et selle uuringu puhul tuli ohvrite kogemustest esile asjaolu, et ametniku käitumine oli eriti tundetud ja hoolimatu, kui kuriteo toimepanijaks oli ohvri lähedane (abikaasa, endine elukaaslane või praegune elukaaslane).⁹¹

Kõige enam ongi ohvrite halba kohtlemist kriminaal-justiitsüsteemi poolt analüüsitud kvantitatiivsetes uuringutes, mis on tehtud vägistamisohvrite seas. Nendes uuringutes on õiguskaitseasutuste poolset halba kohtlemist seostatud mõistva suhtumise puudumisega, mis väljendub ohvrile teatava süü omistamisest temaga juhtunust⁹² või küsimuste esitamisega varasema seksuaalelu ja riietuse kohta enne vägistamise ohvriks langemist.⁹³ Kuid lisaks

⁸⁸ D. Patterson, R. Campbell. Why rape survivors participate in the criminal justice system. - Journal of community psychology 2010, No. 2, lk 198-202.

⁸⁹ D. Patterson. The Linkage Between Secondary Victimization by Law Enforcement and Rape Case Outcomes. - Journal of Interpersonal Violence 2011, issue 2, lk. 329.

⁹⁰ J. Jordan. WORLDS APART? Women, Rape and the Police Process. - The British Journal of Criminology, 2001, issue 4, lk 687-688.

⁹¹ D. Patterson. The Linkage Between Secondary Victimization by Law Enforcement and Rape Case Outcomes, lk 336-339.

⁹² R. Campbell, S. Raja, lk. 262.

⁹³ D. Patterson. The Linkage Between Secondary Victimization by Law Enforcement and Rape Case Outcomes, lk.329.

politsei, prokuröri ja kohtuniku suhtumisele ohvrise võib ohvrile teiseseid kannatusi põhjustada ka osalemine kohtumenetluses ning sellega seotud negatiivsed kogemused. Olukorras, kus kriminaalmenetluse käigus on kogutud piisavalt tõendeid selleks, et prokurör saab koostada süüdistusakti ning saata selle kohtusse, peab ohver valmis olema ülekuulamiseks kohtusaalis. Ohvri jaoks võib osutada väga traumaatiliseks kogemuseks meenutada temaga juhtunud sündmust,⁹⁴ vastata esitatud küsimustele, mis võivad olla ka alandavad, kohtumine süüdistatavaga ning vajadus käia kohtusaalis mitmeid kordi.⁹⁵ Seetõttu peab kriminaaljustiitsüsteem pöörama erilist tähelepanu sellele, et tarvitusele võtta vajalikud meetmed tagamaks ohvri turvalisus ja heaolu, et vältida sellises olukorras teiste kannatuste esinemist.

Ka Eesti on uuritud õiguskaitseasutustega kokku puutunud ohvrite hinnanguid nende kohtlemisele kriminaalmenetluses. Näiteks selgus 2012. aastal avaldatud kannatanute ja tunnistajate uuringu tulemustest, et 14% osalenud isikul kaasnes seoses ütluste andmisega ebameeldivusi või probleeme ning ühe põhjusena toodi välja halba suhtumist kannatanusse/tunnistajasse.⁹⁶ Lisaks sellele tekkis 23% vastanuil ütluste andmisel tunne nagu nad oleksid ise kurjategijad ning 22% vastanuist nõustusid väitega, et menetlev politseinik arvab, et ohver võib ise juhtunud süüdi olla. Ligi sama paljudele vastanuist jäi mulje, nagu juhtumit menetlev politseinik ei uskunud, mida talle räägiti, sealjuures rohkem nõustusid selle väitega väärteomenetlemise protsessis osalejad. Veidi alla 20% uuringus osavõtnud isikutest kahtles menetleva politseiniku erapooletuses.⁹⁷

Õiguskaitseasutuste halba suhtumist on kogenud ka ohvri lähedased isikud, mida ilmestab hästi Ühendkuningriigis mõrvatud ohvrite lähedaste seas korraldatud uuringu tulemused. Uuringu analüüsi tulemusena selgus, et ka ohvri lähedased on kogenud politsei agressiivset ja kaastundetut käitumist. Uuringus kirjeldatud isikute kogemused olid sedavõrd ebameeldivad, et üks lähedane pidas vajalikuks paluda politseinikku, et ta temaga rohkem ühendust ei võtaks, ning teisel juhul palus lähedane politseinikul lahkuda tema kodus, kuna oli politseiniku suhtumisest sedavõrd häiritud.⁹⁸

⁹⁴ V. Berger. Man's Trial, Woman's Tribulation: Rape Cases in the Courtroom. - Columbia Law Review 1977, No. 1, lk 14.

⁹⁵ D. Spinellis. Victims of Crime and the Criminal Process. – Israel Law Review 2014, Issue 1-3, lk 339.

⁹⁶ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Kannatanu ja tunnistaja süüteomenetluses, lk. 36-37.

⁹⁷ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Kannatanu ja tunnistaja süüteomenetluses, lk 44-45.

⁹⁸ A. Geoski, J. R. Adler, J. M. Gray, lk 313-314.

1.3. Teisese ohvristumise tagajärjed

Kuritegu võib ohvrile põhjustada hirmu, ärevust, depressiooni ja enesekindluse muutusi,⁹⁹ kuid peamiseks kuriteo psühholoogiliseks tagajärjeks on järjepidevalt dokumenteeritud posttraumaatiline stressihäire (inglise keeles *post-traumatic stress disorder*).¹⁰⁰ Mitmetes uuringutes on vaadeldud seda, kas ohvri kokkupuuted kriminaal-justiitssüsteemiga suurendavad psühholoogilisi raskusi, mis on tingitud kuriteoohvriks langemisest. Nii on näiteks vägistamisohvrite seas läbi viidud uuringu tulemused näidanud, et kriminaalmenetlusest tingitud teisestel kannatustel oli seos posttraumaatilise stressihäire suurenemisega, vägivallakuritegude ja varavastaste kuritegude ohvrite seas läbi viidud uuringu tulemustel täheldati ohvri kohtlemisega kriminaalmenetluses ja depressiooni süvenemise vahel seost vaid vähesele määral ning seksuaalkuritegude puhul sellist seost ei leitud.¹⁰¹

Kuid peale psühholoogiliste raskuste, mis on seotud esmase ohvristumisega ning mille mõju võib suurendada kokkupuudet kriminaal-justiitssüsteemiga, võib kriminaal-justiitssüsteemi poolt põhjustatud teisene ohvristumine ohvris esile kutsuda ja negatiivselt mõjutada ka teisi psühholoogilisi näitajaid nagu ohvri usku tulevikku, usaldust õiguskaitseüsteemi vastu ja üldist usku maailmasse.¹⁰² Psühholoogilised tagajärjed on midagi, mida tajub ainult ohver, ning nende olemasolust ja ulatusest ei pruugi ümbritsev maailm aru saada, kuid neil võib olla hiljem mõju ohvri käitumisele ja suhtumisele ning seeläbi olla ümbritseva keskkonna poolt tajutavad.

Kõige olulisem on vältida ohvrile teiseste kannatuste tekkimist tema enda heaolu tagamiseks, kuid see on ka oluline kriminaal-justiitssüsteemi jaoks.¹⁰³ Lisaks sellele, et ohvrite halb kohtlemine võib esile tuua teisese ohvristumise¹⁰⁴ võib see esile kutsuda ohvri kaugenemise õiguskaitseasutustest,¹⁰⁵ vähendada ohvri soovi teha õiguskaitseasutusega koostööd või osaleda aktiivselt kohtumenetluses.¹⁰⁶ Samuti võib see mõjutada ohvri taju seaduste järgimise vajalikkuse osas,¹⁰⁷ hävitada usalduse solidaarsuse ja õigluse vastu ning sellega usalduse

⁹⁹ J. - A. M. Wemmers. Victims in the criminal justice system, lk. 20.

¹⁰⁰ D. G. Kilpatrick, R. Acierno. Mental Health Needs of Crime Victims: Epidemiology and Outcomes. - Journal of Traumatic Stress 2003, No.2, lk 119.

¹⁰¹ U. Orth, lk 313-314.

¹⁰² U. Orth, lk 313-314.

¹⁰³ J. - A. Wemmers. Victims' experiences in the criminal justice system and their recovery from crime, lk 176.

¹⁰⁴ A. Geoski, J. R. Adler, J. M. Gray, lk 307.

¹⁰⁵ R W. M. Hume, S. M. Hume. Victimization, lk 1708-1709.

¹⁰⁶ J. Dignan, lk 62.

¹⁰⁷ J. - A. M. Wemmers. Victims in the criminal justice system, lk 205.

sotsiaalse kaitse vastu.¹⁰⁸ Kõigil neil võimalikel muutustel on negatiivne tagajärg kriminaal-justiitsüsteemi jaoks tervikuna, sest kuritegude lahendamine sõltub suuresti sellest, kas kuriteoohver või seda pealt näinud inimene sellest politseile või prokuratuurile teatab ning jagab nendega olulist informatsiooni. Nii Eestis kui ka välismaal tehtud ohvriuringud on näidanud, et kuriteost teatamise üldine tase on väga madal,¹⁰⁹ näiteks ei teavitanud 2009. aastal läbiviidu ohvriuringute kohaselt 61% ohvritest kuriteost politseile.¹¹⁰

Oluline on märkida, et kuriteoohvrid kipuvad olema politsei suhtes tavalisemast vähem positiivsed kui mitteohvrid ning nende rahulolu politseiga on samal tasemel õigusrikkujatega.¹¹¹ Seetõttu on väga oluline välja selgitada, mis põhjustab kuriteoohvrite rahuolematust ja millist abi ning tuge nad kriminaal-justiitsüsteemilt ootavad, et seeläbi vähendada teisest ohvristumist ning sellega seotud negatiivsete tagajärgede tekkimist ja tõhustada ohvrite koostööd õiguskaitseasutustega.¹¹²

Mitmetes uuringutes nii Ameerika Ühendriikides kui ka Ühendkuningriigis on hinnatud tegureid, mis mõjutavad ohvrite hinnanguid politseile, prokuröridele ja kohtutele. Need uuringud on järjepidevalt näidanud, et ohvrid soovivad saada informatsiooni nii menetlus- kui ka kohtuprotsessi kohta ning oluliseks peetakse taktitundelist käitumist ja ametniku empaatiavõimet.¹¹³ Seetõttu on teiste kannatuste tekkimise minimeerimine kriminaalmenetluses väga oluline, sest lisaks selle, et see aitab tagada ohvri hea- ja rahuolu on sel võimalus mõjutada positiivselt ohvrite suhtumist kriminaal-justiitsüsteemi ning nende valmisolekut teha koostööd õiguskaitseasutustega.

¹⁰⁸ L. Montada, lk 94.

¹⁰⁹ J. - A. Wemmers. Victims' experiences in the criminal justice system and their recovery from crime, lk 168; Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Kuriteoohvrite uuring 2009, lk. 62.

¹¹⁰ J. J. - A. Wemmers, K. Cyr. What Fairness Means to Crime Victims: A Social Psychological Perspective on Victim-Offender Mediation. - Psychology in Criminal Justice 2006, No. 2, lk 104.

¹¹¹ J. - A. Wemmers, K. Cyr. What Fairness Means to Crime Victims: A Social Psychological Perspective on Victim-Offender Mediation, lk 104.

¹¹² J. - A. Wemmers, K. Cyr. What Fairness Means to Crime Victims: A Social Psychological Perspective on Victim-Offender Mediation, lk 104.

¹¹³ . M. Mastrocinque, D. McDowall. Does Recent Victimization Impact Confidence in the Criminal Justice System? Victims & Offenders 2015, No. 3, lk. 484-485.

2. ÕIGUSLIK RAAMISTIK

2.1. Ohvrite direktiiv

Kuritegu on süütegu, millega rikutakse nii ühiskonnanorme kui ka kuriteoohvri kui üksikindiviidi õigusi, ning seetõttu on väga oluline tunnustada kuriteoohvrite staatust ja suhtuda neisse lugupidavalt ja professionaalselt kõigis nende kontaktides menetlust toimetava asutusega, võttes seejuures arvesse eelkõige nende individuaalset olukorda ja esmavajadusi.¹¹⁴ Sellepärast ei tohiks kriminaalmenetluse peamise eesmärgi – süüküsimuse lahendamise saavutamise varju jääda riigi ülesanne aidata kuriteoohvrit igakülgsest menetluse jooksul ja pärast seda ning vältida ohvrile ebamugavuste tekkimist kriminaalmenetluse ajal. Riigi poolt vaadatuna aitab ohvri igakülgne toetamine ja abistamine kaasa kodanikutunde ja õiguskaitse prestiiži parandamisele¹¹⁵ ning ohvri poolt vaadates hoida ära neile täiendavate kannatuste tekkimist, mille tulemusena võib halveneda ohvri edasine toimetulek ja ülesaamine kuriteosündmusest. Tihti on just kuriteoohvrile kriminaalmenetluses ette nähtud õiguste tagamine ning igakülgne abistamine olulise tähtsusega, et minimeerida teisest kannatuste tekkimist ja parimal juhul seda kokkupuutes õiguskaitseasutustega vältida.

Viimase kümne aasta jooksul on ohvri mõiste muutunud ja laienenud, mis on suuresti tingitud uuringutest, akadeemilistest uurimustest ja huvigruppide lobitööst ohvristumise ja kuriteo tagajärgede valdkonnas. Ohvrite huvide edendamine nii riiklikul kui ka rahvusvahelisel tasandil on endaga kaasa toonud põhimõttelisi arenguid kuriteoohvrite menetluslike õiguste tunnustamises.¹¹⁶ Nii on ka Euroopas, kus on üha rohkem hakatud tähelepanu pöörama ohvrite õiguste paremale kaitsmisele kriminaalmenetluses, mida ilmestab hästi 2012. aastal vastu võetud ohvrite direktiiv, millega kehtestati kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded. See direktiiv on praeguseks Eesti õigusesse üle võetud ja toonud eelkõige kaasa muudatusi kriminaalmenetluse seadustikus. Seadustikus tehtud muudatuste

¹¹⁴ KOM (2011) 273 lõplik, Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv millega kehtestatakse kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded seletuskiri (edaspidi Ettepaneku seletuskiri), lk 14. -

[http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com\(2011\)0275_/com_com\(2011\)0275_et.pdf](http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com(2011)0275_/com_com(2011)0275_et.pdf) (09.01.2018).

¹¹⁵ Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018 seletuskiri, lk 22. - https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/seletuskiri_kriminaalpoliitika_arengusuunad_aastani_2018.pdf (24.01.2018).

¹¹⁶ C. Hoyle. Victims, the criminal process, and restorative justice. M. Maguire (toim), R. Morgan (toim), R. Reiner (toim). The Oxford Handbook of criminology (5th editon). Oxford University Press 2012, lk 398.

peamiseks eesmärgiks oli paremini kaitsta ohvrite õigusi kriminaalmenetluses ja tugevdada nende menetluslikku seisundit,¹¹⁷ pidades muuhulgas oluliseks ka ohvrisõbraliku menetluse tagamist ning ohvritele teiste kannatuste tekkimise vähendamist, mis on seotud kokkupuudetega õiguskaitseasutustega.¹¹⁸

Enne ohvrite direktiivi vastuvõtmist kehtis Euroopa Liidu tasandil Euroopa nõukogu raamotsus 2001/220/JSK¹¹⁹ (edaspidi nimetatud raamotsus) ohvrite seisundi kohta kriminaalmenetluses. Kehtinud raamotsuse eesmärgiks oli pakkuda kuriteoohvritele kõrgetasemelist kaitset, terviklikku ja kooskõlastatud suhtumist ohvritesse ning vältida osalisi või ebajärjekindlaid lahendusi, mis võiksid põhjustada teisest ohvristumist.¹²⁰

Eesti õigusesse võeti nimetatud raamotsusest tulenevad miinimumstandardid kuriteoohvrite kaitseks üle 2014. ja 2015. aastal ohvriabi seadusega ja kriminaalmenetluse seadustikuga.

Kuigi raamotsus parandas ohvrite olukorda, siis Euroopa Komisjoni aruanne, mis käsitles raamotsuse rakendamist Euroopa Liidu liikmesriikides, näitas, et seda ei saa pidada rahuldavaks. Aruandes tõi Euroopa Komisjon välja, et riiklikes õigusaktides oli arvukalt väljajätmisi ning suures osas oli liikmesriikide siseriiklik õigus jäänud selliseks, nagu see oli enne raamotsuse vastuvõtmist. Paljusid sätteid rakendati mittesiduvate suuniste, hartade ja soovitude vormis, mistõttu ei olnud võimalik hinnata, kas neid ka tegelikkuses järgitakse.¹²¹ Sellest tulenevalt seadis Euroopa Komisjon Stockholmi programmile¹²² ja selle rakendamise tegevuskavale¹²³ tuginedes enda 2011. aasta tööprogrammis ette eesmärgi koostada kuriteoohvrite õiguste direktiivi ettepanek, et aidata tagada Euroopa Liidu kodanikele piisav

¹¹⁷ Seletuskiri kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (80 SE), millega laiendatakse kannatanute õigusi kriminaalmenetluses, juurde (edaspidi nimetatud Seletuskiri), lk 2-3. - <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/3fdc8de9-e0bc-4c52-87ac-b823f8369cfe/Kriminaalmenetluse%20seadustiku%20muutmise%20ja%20sellega%20seonduvalt%20teiste%20eaduste%20muutmise%20seadus,%20millega%20laiendatakse%20kannatanute%20õigusi%20kriminaalmenetluses> (19.01.2018).

¹¹⁸ Seletuskiri, lk 13-14.

Nõukogu raamotsus 2001/220/JSK, 15. märts. 2001, ohvrite seisundi kohta kriminaalmenetluses. – EÜT L 82 (edaspidi nimetatud Raamotsus), lk 1-4. - <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?qid=1515488800664&uri=CELEX:32001F0220> (08.01.2018).

¹²⁰ Raamotsus, lk 2.

¹²¹ KOM/2009/0166 lõplik, Komisjoni aruanne vastavalt nõukogu 15. märtsi 2001. aasta raamotsuse ohvrite seisundi kohta kriminaalmenetluses (2001/220/JSK) artiklile 18 [SEC(2009) 476]. – ELT KOM/2009/166 lõplik. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?qid=1515518036495&uri=CELEX:52009DC0166> (08.01.2018).

¹²² Stockholmi programm – avatud ja turvaline euroopa kodanike teenistuses ja nende kaitse. 2010/C 115/01. – <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=OJ:C:2010:115:FULL&from=ET> (08.01.2018).

¹²³ KOM/2010/0171 lõplik, Komisjoni teatis Euroopa Parlamendile, Nõukogule, Euroopa Majandus- Ja Sotsiaalkomiteele ja Regioonide Komiteele - Vabadusel, turvalisusel ja õigusel rajanev ala Euroopa kodanikele Stockholmi programmi rakendamise tegevuskava. – <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?qid=1515518286421&uri=CELEX:52010DC0171> (08.01.2018).

õigusabi, õigus ja kaitse kõigis liikmesriikides.¹²⁴ Muuhulgas tõi Euroopa Komisjon teema olulisuse välja enda 2011. aasta teatises „Ohvrite õiguste tugevdamine Euroopa Liidus” Euroopa Parlamendile, nõukogule, Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteele ning Regioonide Komiteele. Teatises käsitleti vajadust pöörata tähelepanu kuriteoohvrite tunnustavale ja väärrikale kohtlemisele, toetusele ja kaitsele vältimaks süsteemi toimimisviisi põhjustatud kannatusi, mis on seotud kahjuga nõuetele mittevastava menetlusega.¹²⁵ Teema olulisust kinnitas ka Euroopa Parlament, kutsudes enda 2009. aasta resolutsioonis Euroopa Nõukogu üles looma ulatuslikku õiguslikku raamistikku, mis pakuks kuriteoohvritele laialdast kaitset.¹²⁶

Euroopa Liidus kriminaalasjades tehtav õiguslane koostöö tugineb kohtuotsuste ja õigusasutuste otsuste vastastikuse tunnustamise põhimõttel, mis saab tõhusalt toimida ainult vastastikuse usalduse õhkkonnas. Sellises õhkkonnas peavad lisaks õigusasutustele saama olla ka kõik teised inimesed kindlad, et liikmesriikide õigusnormid selles valdkonnas on piisavad, ja ka selles, et neid norme kohaldatakse korrektselt. Kuna raamotsuse seatud eesmärki harmoniseerida liikmesriikides ohvrite olukord ei saavutatud, leidis komisjon, et vastastikuse usalduse säilitamiseks on vaja olemasolevat raamotsust muuta ja laiendada. Muudatuste ja laienduste teostamiseks tehti mõjuhinnang, mille tulemusena leiti, et raamotsus tuleb asendada selguse huvides uue õigusaktiga, kuna raamotsuses tehtavate sisuliste muudatuste arv oli suur.¹²⁷ 2011. aastal esitas Euroopa Komisjon Euroopa Parlamendile ja nõukogule ettepaneku „Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv, millega kehtestatakse kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded kohta”. Ettepanekus sisalduva direktiivi eesmärgiks oli tagada, et kõik kuriteoohvrid saaksid asjakohast kaitset, tuge ja võimaluse osaleda kriminaalmenetluses, nende staatust tunnustatakse ning et neisse suhtutakse lugupidamise ja viisakusega ning professionaalselt kõigis nende kontaktides avaliku võimu esindajatega, ohvriabiteenuseid ja taastava õigusemõistmise teenuseid osutavate asutustega. Ettepanekus sisalduv ohvrite direktiiv jõustus teatavate muudatustega 15.11.2012.

Liikmesriigid olid kohustatud ohvrite direktiivi järgimiseks vajalikud õigus- ja haldusnormid

¹²⁴ KOM/2010/623 lõplik VOL. I, Komisjoni teatis Euroopa Parlamendile, Nõukogule, Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteele ja Regioonide Komiteele Komisjoni 2011. aasta tööprogramm. - <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?qid=1515518391381&uri=CELEX:52010DC0623> (08.01.2018).

¹²⁵ KOM/2011/0274 lõplik, Komisjoni teatis Euroopa Parlamendile, nõukogule, Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteele ning Regioonide komiteele Ohvrite õiguste tugevdamine ELis Komisjoni teatis Euroopa Parlamendile, nõukogule, Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteele ning Regioonide komiteele ohvrite õiguste tugevdamine ELis. - <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/ALL/?uri=CELEX%3A52011DC0274> (08.01.2018).

¹²⁶ 2009/2012(INI), koos Euroopa Parlamendi soovitusel nõukogule Euroopa Liidu kriminaalõiguse ala loomise kohta. - <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&reference=A6-2009-0262&language=EN> (08.01.2018).

¹²⁷ Ettepaneku seletuskiri, lk 2-6.

jõustama 16.11.2015. Euroopa Liidu Teataja andmetele võttis Eesti ohvrite direktiivi üle 06.01.2016, tehes muudatusi eelkõige kriminaalmenetluse seadustikus, kuid ka karistusseadustikus, kriminaalmenetluse seadustiku rakendamise seaduses, riigi õigusabi seaduses, ohvriabi seaduses, maksukorralduse seaduses ja riigilõivuseaduses.

2.2. Eesti seadusandlus

Et kuriteohvrile saaksid kokkupuudetes kriminaal-justiitsüsteemiga tekkida teised kannatused peab sellele eelnema esmane ohvristumine,¹²⁸ mille asjaolude kohta on ohver esitanud avalduse pädevale ametiasutusele. Sellisel juhul võib kuriteohvris teiseseid kannatusi esile kutsuda nii asjaolu, et toimunu väljaselgitamiseks ei alustata kriminaalmenetlust, kui ka see, kui kriminaalmenetluse käigus tajub kannatanu enda õiguste täiendavat või jätkuvat rikkumist õiguskaitseasutuste poolt.

Käesolevas peatükis vaatleb autor neid kriminaalmenetluse sätteid, mille eesmärk on ära hoida kannatanus teiseste kannatuste tekkimist seoses kokkupuudetega õiguskaitseasutustega.

Eestis kehtiva regulatsiooni ülevaate tegemisel vaatleb autor lähemalt kriminaalmenetluse seadustikus sätestatud kannatanu õigusi ja menetleja kohustusi, mille järgimine aitab kaasa vältimaks kannatanule teiseste kannatuste tekkimist kriminaalmenetluses. Arvestades kriminaalmenetluse seadustiku mahukust ja keerukust ning seoses käesoleva töö piiratud mahuga, on autor otsustanud käsitleda eelkõige neid asjakohaseid sätteid, mis on seotud ohvrite direktiivi ülevõtmisega Eesti õigusesse. Autor peab asjakohaseks märkida, et kehtiva regulatsiooni kohta ülevaate andmisel ei peatuta piiratud teovõimega kannatanule ette nähtud erisustel, tulenevalt asjaolust, et käesoleva töö uurivast osast on selline sihtrühm välja jäetud, ning seetõttu ei ole piiratud teovõimega isikutele ette nähtud erisustel peatumine otstarbekas ega vajalik.

¹²⁸ U. Orth, lk 313-314.

2.2.1. Kannatanu ja ohver Eesti õiguses

Enne kehtiva regulatsioonist ülevaate andmist on oluline peatuda mõistetel *kannatanu* ja *ohver*. Kriminaalmenetluse seadustik reguleerib küsimusi, mis on seotud kuritegude kohtueelses menetluse ja kohtumenetluse korraga ning muuhulgas defineerib kannatanu mõiste. Kriminaalmenetluse seadustiku¹²⁹ (edaspidi nimetatud KrMS) § 37 kohaselt on kannatanuks füüsiline või juriidiline isik, kelle õigushüve on tema vastu suunatud kuriteoga või süüvõimetu isiku õigusvastase teoga vahetult kahjustatud. Kuriteokatse puhul on isik kannatanu juhul, kui rünnatud õigushüve asemel kahjustatakse tema sellist õigushüve, mille kahjustamine on rünnatud õigushüve kahjustamisest hõlmatud. Riik või muu avaliku võimu kandja on kannatanu üksnes siis, kui tal on õigushüve kahjustamise tõttu tekkinud varaline nõue, mida on võimalik maksta panna kriminaalmenetluses. Füüsiline isik on kannatanu ka juhul, kui kuriteo või süüvõimetu isiku õigusvastase teoga on põhjustatud tema lähedase surm ja talle on surma tagajärjel tekkinud kahju.

Kuriteoohvri mõiste aga tuleneb ohvriabi seadusest¹³⁰ ning käsitleb kuriteoohvrina sellist isikut, kes on langenud kuriteo, hooletu või halva kohtlemise või füüsilise, vaimse või seksuaalse vägivalda ohvriks. Ohvriabi seadus reguleerib kuriteoohvrile ette nähtud abiteenuste korralduse aluseid ja riikliku hüvitise korda.

Pelgalt isiku enda arvamus, et talle on kuriteoga kahju tekitatud, ei ole kannatanu menetlusseisundit tekitavaks juriidiliseks faktiks. Menetluslikult saab isik kannatanuks menetleja otsustuse tulemina¹³¹, mille järel laienevad talle kriminaalmenetluse seadustikust tulenevad õigused ja kohustused. Olukorras, kus ohver ei pöördu uurimisasutuse või prokuratuuri poole või menetleja ohvrit kannatanuks ei tunnista on isiku puhul tegemist ohvri abi seaduse tähenduses, kellele laienevad selles sätestatud ohvriabiteenused ja riiklikud hüvitised. Oluline on märkida, et ohvriabiteenuste ja riiklike hüvitiste kättesaadavuse ulatus on seotud asjaoluga, kas isiku puhul on tegemist kannatanuga kriminaalmenetluse seadustiku tähenduses, seda välja arvatud juhtudel, kui tegemist on inimkaubanduse ohvri ja seksuaalselt väärkoheldud alaealisega.

Inglise keeles on *kannatanu* ja *ohvri* tähistamiseks kasutusel üks termin *victim*. Termin vastab nii oma sisult kui ka subjektile ette nähtud õiguste kogumilt Eesti õiguses kasutusel olevatele mõistele *kannatanu* ja *ohver*.

¹²⁹ Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I 2003, 27, 166; RT I, 05.12.2017, 8.

¹³⁰ Ohvriabi seadus. – RT I 2004, 2, 3; RT I, 28.12.2017, 52.

¹³¹ RKKKm 3-1-1-97-10, p 26.

Tulenevalt asjaolust, et suures osas teisest ohvristumist puudutavat erialakirjandust on ingliskeelne ning ka ohvrite direktiivi üheks koostamise keeleks inglise keel, kasutab töö autor selguse huvides neid teemasid käsitledes läbivalt mõistet *ohver*. Andes ülevaate aga Eestis kehtivast regulatsioonist, Eesti strategiadokumentidest, uuringu tulemustest ja selle analüüsist kasutab autor läbivalt mõistet *kannatanu*.

2.2.2. Inimväärikuse ja tõlke tagamine

Kõige üldisemad, kuid samas kõige põhilisemad õigused kannatanu jaoks on sätestatud KrMS-i § 9 lõigetes 3 ja 4. Lõike 3 kohaselt on uurimisasutusel, prokuratuuril ja kohtul kohustus kohelda menetlusosalist, sealhulgas kannatanut, tema au teotamata ja tema inimväärikust alandamata. Lõike 4 kohaselt on kriminaalmenetluses isiku perekonna- või eraellu lubatud sekkuda vaid KrMS-is ettenähtud juhtudel ja korras kuriteo tõkestamiseks, kurjategija tabamiseks, kriminaalasjas tõe tuvastamiseks ja kohtuotsuse täitmise tagamiseks. Lõigete sõnastused on küll väga üldised, kuid sisaldavad endas olulisi aluspõhimõtteid tagamaks kannatanule menetleja poolt kogu kriminaalmenetluse vältel austav, diskreetne, isikupära arvestav, professionaalne ning mittediskrimineeriv käitumine.

Lisaks sellele, et kriminaalmenetluses tuleb kannatanusse suhtuda viisakalt ja lugupidavalt, on füüsilisest isikust kannatanule, kes ei valda eesti keelt või teeb seda ebapiisavalt, kohustus tagada tõlgi abi ja kirjalik tõlge. Kirjaliku tõlke saamiseks tuleb kannatanule esitada taotlus ning sellisel juhul võimaldatakse talle minimaalselt kirjalik tõlge emakeelde või keelde, mida ta valdab kriminaalmenetluse lõpetamise määrusest või kohtuotsuse sisust ning menetluse õigluse tagamise seisukohast olulise tekstidest. Kannatanul on õigus taotleda ka teiste tekstide oluliseks tunnustamist, kui ta leiab, et mõni muu dokument on oluline tema menetlusõiguste tagamiseks. Otsuse selle kohta, kas kannatanu poolt taotletav dokument on oluline ning seega tõlkimist vajav, teeb menetleja. Hindamisel lähtub menetleja asjaolust, kas kannatanu soovitud dokument aitaks tal paremini tema õigusi kriminaalmenetluses kaitsta. Dokumendid, mille oluliseks tunnustamist võiks kannatanu taotleda, on näiteks tsiviilhagi esitamiseks asjakohaseid andmeid sisaldavad dokumendid ning dokumendid, mis on otseselt või kaudselt suunatud kannatanule, näiteks kannatanu kutse menetlustoimingule ja kannatanu kaasamise määrus.¹³² Kui menetleja aga leiab hindamise järel, et muu dokumendi tõlkimise taotlus ei ole tervikuna

¹³² Seletuskiri, lk. 6-7.

või osaliselt põhjendatud, vormistab ta keeldumise määruse, mille peale on kannatanul õigus esitada kaebus vastavalt KrMS-i § 228 või 229 sätetele või KrMS-i 15. peatüki kohaselt.

Kriminaalmenetluse lõpetamise määruse, kohtuotsuse sisust arusaamise või menetluse õigluse tagamise seisukohast olulise tekstide kirjaliku tõlke võib asendada suulise tõlke või suulise kokkuvõttega dokumendist, kui sellega ei mõjutata menetluse õiglust.¹³³ Nii suuline kui ka kirjalik tõlge eesti keelt mitteoskavale kannatanule tagab kannatanu informeerituse menetluse käigust ja selle raames tehtud otsustest.

2.2.3. Kannatanu teavitamine

KrMS-i § 8 punkt 7 näeb uurimisasutusele, prokuratuurile ja kohtule ette kohustuse selgitada füüsilisest isikust kannatanule tema õigust pöörduda ohvriabitöötaja poole ning saada vajaduse korra ohvriabiteenuseid ja vägivalda ohvritele ettenähtud riiklikku hüvitist ning selgitada seda, milliseid KrMS-ist tulenevaid võimalusi saab kannatanu kasutada enda turvalisuse tagamiseks. Varasemalt tulenes selline kohustus uurimisasutusele ja prokuröridele ohvriabi seadusest, kuid seadusandja leidis ohvrite direktiivi artikkel 4 punkti 1 alapunktides a, c ja e ette nähtud sätete ülevõtmisel, et teavitamiskohustus peaks olema laiem ja tulenema konkreetselt KrMS-ist. Menetlejale ohvriabiteenuste ja hüvitiste teavitamiskohustuse panemine tagab selle, et informatsioon abisaamise võimaluste kohta jõuab kannatanuni ning vähendab sellega seotud infosegadust või -puudust, mis võib sageli põhjustada kuriteoohvrile teisesid kannatusi.¹³⁴ Lisaks aitab teavitamiskohustuse konkreetne tulemine KrMS-is vähendada ohvrite ebavõrdset kohtlemist menetleja poolt, mis on seotud kannatanule suunatud abiteenuste valikulise informeerimisega. Sellisel juhul ei lähtu abiteenuste ja turvalisuse tagamise meetmete selgitamine näiteks menetleja isiklikust otsusest või kuriteoliigist ja laadist, vaid on kohustus, mida tuleb järgida kõigi füüsilisest isikust kannatanute puhul.

Füüsilisest isikust kannatanu infopuuduse ja -segaduse vähendamisele kriminaalmenetluses aitab kaasa ka KrMS-i § 38 lõike 5 punktides 1 ja 2 toodud kannatanu õigused. Lõike 1 kohaselt on kannatanul õigust saada teavet kuriteos kahtlustatava vahistamisest ning taotluse esitamisel täiendavat informatsiooni vahistatu vabastamisest, välja arvatud juhul, kui selle teabe edastamine kannatanule tekitaks kahju kahtlustatavale. Olukorras, kus prokuratuur või prokuratuuri korraldusel uurimisasutus teavitab kannatanut kuriteos kahtlustava vahistamisest,

¹³³ Seletuskiri, lk 6.

¹³⁴ Seletuskiri, lk 5.

on ta kohustatud kannatanut informeerima ka teavitamise taotluse esitamise võimalusest ja välja selgitama tema soovi saada teavet vahistatud vabastamise kohta.¹³⁵ Kannatanul on KrMS-i § 38 lõike 5 punktis 1 kohaselt õigus taotleda, et teda teavitatakse vahistatu vabastamisest, välja arvatud juhul, kui selline teave tekitaks kahju kahtlustatavale. Taotluse esitamisel on prokuratuur või prokuratuuri korraldusel uurimisasutus KrMS-i § 134 lõike 2 kohaselt kohustatud kannatanud teavitama vahistatu vabastamist, kui teabe andmine võib ära hoida ohu kannatanule. Enne teavitamist peab prokuratuur aga hindama, kas vahistatu vabastamisel võib kannatanule tekkida oht.¹³⁶ Ohvrite direktiivi põhjenduspunkti 32 kohaselt peaks ohu kindlakstegemine hõlmama selliseid asjaolusid nagu kuriteo laad või raskusaste ja kättemaksu oht. Kui ohtu ei teki, siis kannatanut vahistatu vabastamist teavitama ei pea. Oluline on rõhutada, et erandlikel asjaoludel, näiteks ohu korral kahtlustatavale või süüdistatavale, ei tohi kannatanut teavitada vahistatu vabastamisest.¹³⁷

Samasugune õigus samadel tingimustel on füüsilisest isikust kannatanule ette nähtud ka olukorras, kus süüdistatavat on karistatud vangistusega ning ta vabastatakse ennetähtaegselt või ta põgeneb kinnipidamisasutusest. KrMS-i § 38 lõike 5 punkti 2 alusel on kannatanul õigus taotleda, et teda teavitataks süüdimõistetu ennetähtaegselt vabastamisest või kinnipidamisasutusest põgenemisest, kui teavitamine võib ära hoida ohu kannatanule. Nimetatud taotluse kohta tehakse märge süüdimõistva kohtuotsuse resolutiivossa, et tagada kannatanu soovi täitmine ennetähtaegse vabastamise korral, ning juhul kui kohus teeb ennetähtaegse vabastamise otsuse, peab ta sellest kannatanut ise teavitama.¹³⁸

Vähendamaks infosulgu, mis kannatanul võib tekkida pärast kuriteoteate esitamist, on KrMS-i ohvrite direktiivi ülevõtmisega seoses tehtud muudatus, mis puudutab kuriteoteate saanud uurimisasutuse või prokuratuuri kohustust saata kannatanule kinnitus kuriteoteate kättesaamise kohta, milles on esitatud kuriteoga seotud põhilised elemendid. Kohustus saata eraldi kuriteoteate kättesaamise kinnitus rakendub siiski üksnes nendes olukordades, kus kannatanu on saatnud kuriteoteate posti teel ja kriminaalmenetlus on alustatud, kuid kannatanut ei ole vaja menetlustoimingutele allutada. Olukorras, kus kannatanu esitab kohapeal vahetult uurimisasutuses või prokuratuuris kuriteoteate, võib kinnitus sisalduda ka näiteks kannatanu poolt suuliselt esitatud kuriteoteate protokollis koopies. Elektroonilise saatmisviisi korral võib kinnitus olla ka automaatne kättesaamiskinnitus. Samuti võib kuriteoteate kättesaamise kinnitus sisalduda ka kannatanule saadetavas kriminaalmenetluse alustamata jätmise teatises või

¹³⁵ Seletuskiri, lk 15.

¹³⁶ Seletuskiri, lk 15.

¹³⁷ Seletuskiri, lk 15.

¹³⁸ Seletuskiri, lk 15.

kirjalikus kutses menetlustoimingule, mis mõlemad väljendavad seda, et kuriteoteade on kätte saadud.¹³⁹

Kaks olulist muudatust toimusid ohvrite direktiivi ülevõtmisega ka lihtmenetluses, mis on seotud kannatanu parema informeeritusega. Esimene oluline muudatus on seotud prokuratuuri kohustusega kokkuleppemenetluse kohaldamisel küsida füüsilisest isikust kannatanult, kas ta soovib saada teavitust kohtuistungil toimumise aja kohta, kui kannatanu ei ole varem kriminaalmenetluse käigus selle kohta oma arvamust avaldanud. Kui kannatanu on esitanud taotluse saada teavitus kohtuistungil toimumise ajast, siis lisab prokuratuur kohtusse saadetavale kokkuleppele ka kannatanu taotluse ning kohus teavitab füüsilisest isikust kannatanut kohtuistungil toimumise ajast. Kui enne ohvrite direktiivi ülevõtmist lõppes kannatanu roll kriminaalmenetluses pärast kokkuleppemenetluseks nõusoleku andmist ning juhul kui ta ise aktiivselt menetluse kohta ei uurinud, ei saanud ta edasisest menetlusest midagi teada, siis nüüd teab kannatanu, millal temaga seotud kriminaalasja kohtus arutatakse ning milline on selle lõpplahendus.¹⁴⁰ Selline võimalus tagab kannatanu parema informeerituse kriminaalmenetluse käigust ning selle raames tehtud kohtuotsuse sisust ning põhjendustest. Küll aga ei tähenda kannatanu teavitamine tema kohustust osaleda kohtuistungil ega seda, et kannatanu ilmumata jätmine takistaks kohtuistungil pidamist, samuti ei muutunud seni kehtinud kokkuleppemenetluse istungi läbiviimise kord.¹⁴¹

Teine oluline muudatus on seotud kohustusega toimetada kannatanule kätte käskmenetluses tehtud kohtuotsus. Käskmenetluse kohaldamiseks ei olnud vaja kannatanu nõusolekut (ning seda ei ole vaja ka kehtiva seaduse alusel), mistõttu ei saanud kannatanu mingisugust informatsiooni kriminaalasja lahendamise käskmenetluses, samas kui aga käskmenetluses tehtud kohtuotsus saadeti süüdistatavale, kaitsjale ja prokuratuurile. See aga oli vastuolus ohvrite direktiivi artikli 6 punkti 2 alapunktiga a, mille kohaselt peab kannatanu saama soovi korral teavet kohtuasjas tehtud lõpliku otsuse kohta.¹⁴² Sellest tulenevalt nähti KrMS-i § 254 lõikes 5 ette, et lisaks süüdistatavale, kaitsjale ja prokuratuurile tuleb käskmenetluses tehtud kohtuotsuse koopia toimetada ka kannatanule. Nimetatud õigus laieneb lisaks füüsilisest isikust kannatanule ka juriidilisele isikust kannatanule ning juhul kui kannatajaks on riik või muu avaliku võimu kandja.

Ka need muudatused ilmestavad hästi soovi vähendada kannatanu informatsioonipuudust kriminaalmenetluse käigust ning selle raames tehtud otsustest ja nende põhjendustest.

¹³⁹ Seletuskiri, lk 26-27.

¹⁴⁰ Seletuskiri, lk 30.

¹⁴¹ Seletuskiri, lk 30-31.

¹⁴² Seletuskiri, lk 32.

2.2.4. Individuaalsete kaitsevajaduste hindamine

Lisaks sellele, et menetlejal on kohustus selgitada füüsilisest isikust kannatanule tema õigust pöörduda ohvriabitöötaja poole ning saada vajaduse korral ohvriabiteenuseid, peab menetleja hindama iga füüsilisest isikust kannatanu puhul eraldi, kas esineb asjaolusid, mis annavad aluse arvata, et kannatanu vajab kriminaalmenetluses erikohtlemist ja kaitset. Selliste asjaolude väljaselgitamist nimetatakse KrMS-i kohaselt füüsilisest isikust kannatanu individuaalsete kaitsevajaduste hindamiseks. Kaitsevajaduste hindamise eesmärk on välja selgitada iga juhtumise puhul eraldi, kas kannatanu on eriti haavatav teisesele ja/või korduvale ohvrustumisele. Hindamisel peab menetleja arvesse võtma kannatanu isikuomadusi, kuriteo raskust ja laadi, kahtlustatavat isikut, kuriteo toimepanemise asjaolusid ja kannatanule tekitatud kahju. Kannatanu individuaalsete kaitsevajaduste hindamine peaks olema kahetasandiline. Esmalt peaks menetleja kindlaks tegema, kas kannatanu vajab erikohtlemist ja kaitset, ning kui hindamise tulemusena selgub, et kannatanu seda vajab, tuleks välja selgitada, milliseid erilisi kaitse ja kohtlemise meetmeid tuleb rakendada.¹⁴³ KrMS-is ei sätestata, millal tuleks kaitsevajaduste hindamine läbi viia, kuid ohvrite direktiivi põhjenduspunkti 55 kohaselt tuleks individuaalne hindamine teha esimesel võimalusel. Sellest tulenevalt on kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu, millega laiendatakse kannatanute õigusi kriminaalmenetluses, seletuskirjas (edaspidi nimetatud kriminaalmenetluse seadustiku seletuskiri) jõutud seisukohale, et hindamiseks oleks kõige sobivam hetk kannatanu ja menetleja esmane kokkupuude, milleks on tavaliselt kannatanu ülekuulamine. Individuaalse hindamise ulatust võib kriminaalmenetluse seadustiku seletuskirja kohaselt kohandada vastavalt kuriteo raskusastmele ja ohvrile tekitatud ilmsele kahjule.¹⁴⁴ Kannatanud individuaalse kaitsevajaduste hindamine on sätestatud ohvrite direktiivi artiklites 22–24 ning selle artikkel 22 punkti 3 kohaselt tuleks individuaalse hindamisel pöörata erilist tähelepanu kuriteoohvritele, kes on kannatanud olulist kahju, seoses kuriteo raskusega kuriteoohvritele, kelle suhtes on toime pandud eelarvamuskuritegu või kuritegu, mis on toime pandud diskrimineerimise ajendil ja mis võib olla olulisel määral seotud isikuomadustega. Samuti tuleks erilist tähelepanu pöörata kuriteoohvritele, kelle suhe kurjategijaga ja sõltuvus temast muudab ohvri eriti haavatavaks ning lisaks terrorismi-, organiseeritud kuritegevuse, inimkaubanduse, soolise vägivalla, lähisuhtes toime pandud vägivalla, seksuaalvägivalla või seksuaalse ärakasutamise ja vihakuritegude ning puudega ohvritele. Alaealiste puhul aga

¹⁴³ European Parliamentary Research Service. The Victims' Rights Directive 2012/29/EU. European Implementation Assessment. Brussels: Ex-Post Evaluation Unit 2017, lk 26. - <http://www.statewatch.org/news/2017/dec/ep-study-victims-directive.pdf> (20.01.2018).

¹⁴⁴ Seletuskiri, 11-12.

eeldatakse, et nad vajavad kriminaalmenetluses erikohtlemist ja kaitset, kuna nad on haavatavad uuesti ja korduva ohvriks langemise, hirmutamise ja kättemaksu suhtes.

Hindamise tulemusel otsustatakse, milliseid KrMS-is sätestatud kannatanu turvalisust tagavaid meetmeid on võimalik kasutada, samuti seda, kas ülekuulamine tuleks korraldada kannatanu erivajadustele kohandatud ruumis, kas eriliste kaitsevajadustega kannatanu ülekuulamine peaks toimuma koolitatud spetsialisti poolt või tema osalusel või võimaluse korral kogu menetluse jooksul sama isiku poolt. Lisaks on kannatanule KrMS-i § 38 lõike 1 punkti 11 kohaselt ette nähtud õigus taotleda, et teda kuulaks üle temaga samast soost isik, kui tegemist on seksuaalvägivalla, soolise vägivalla või lähisuhtes toime pandud kuriteos kannatanuga, välja arvatud kui ülekuulamist viib läbi prokurör või kohtunik või kui see takistaks menetluse käiku.

Kui individuaalse hindamise tulemusena on kindlaks tehtud, et kannatanu vajab erilisi kaitsemeetmeid, siis on võimalik erikohtlemist ja kaitset tagavaid meetmeid kättesaadavaks teha ka kohtumenetluse ajal. Võimalikeks kaitsemeetmeteks on näiteks võimalus vältida kannatanu ja süüdistava vahelist silmsidet selliselt, et kannatanu ülekuulamine toimub kaugülekuulamisena tehniliste lahenduste abil või kasutatakse kannatanut süüdistatava eest varjavat vaheseina.

Ohvrite direktiivis on erimeetmena ära toodud ka kannatanu kaitse tarbetu ülekuulamise eest, mida reguleerib KrMS-i § 68 lõige 4, ja mille kohaselt võib tunnistajat¹⁴⁵ üle kuulata üksnes tõendamiseseme asjaolude kohta. Samuti erimeede, mis võimaldab kohtuistungis toimumise kinniseks kuulutamist, mida reguleerib KrMS-i § 12. Kuna nimetatud erimeetmed olid direktiivi ülevõtmise ajaks juba KrMS-is olemas, piisas nende erimeetmetena käsitlemiseks nende sidumisest füüsilisest isikust kannatanu individuaalsete kaitsevajaduste hindamise paragrahvi lõikes 3 esitatud viitest kannatanu turvalisust tagavatele meetmetele.¹⁴⁶

Oluline on märkida, et kõigi eriliste kaitsevajaduste kohaldamisel võetakse arvesse kannatanu enda soove ning juhul kui ta erimeetmete kohaldamist, siis seda ei tehta.

¹⁴⁵ KrMS § 37 lõike 3 kohaselt kohaldatakse menetlustoimingus kannatanule tunnistaja kohta sätestatud, kui KrMS ei ole ette nähtud teisiti.

¹⁴⁶ Seletuskiri, lk 13.

2.3. Eesti strategiadokumendid

Eestis teadvustatakse üha enam teisese ohvrustumisega seotud probleeme, mida kinnitab asjaolu, et mitmes kriminaalpoliitika valdkonnas vastu võetud pikaajalises strategiadokumendis on üheks oluliseks põhimõtteks ning eesmärgiks seatud teisese ohvrustumise vähendamine ning ohvrisõbraliku kriminaalmenetluse tagamine. Esimeseks oluliseks strategiadokumendiks saab pidada Justiitsministeeriumi valitsemisala arengukava aastateks 2017–2020, kus on kriminaalpoliitika alavaldkonna üheks alameesmärgiks seatud kvaliteetne, põhiõigusi austav, erivajadusi arvesse võttev ning teisest ohvrustumist vältiv kriminaal-justiitssüsteem. Selle eesmärgi saavutamiseks on arengukavas planeeritud järgmised tegevused: ohvrite direktiivi rakendamine, sealhulgas individuaalse hindamissüsteemi rakendamine, kannatanute õiguste laiendamine, tugiisikute kaasamine ja menetlejate koolitamine selleks, et vältida teisest ohvrustumist kriminaal-justiitssüsteemis.¹⁴⁷

Teiseks oluliseks dokumendiks oli 2018. aastani kehtinud kriminaalmenetluse arengusuunad aastani 2018, mis võeti vastu 09.06.2010 ning mille näol oli tegemist raamdokumendiga, mis hõlmas mitmeid konkreetseid ettepanekuid kriminaalpoliitika teostamiseks. Dokument sisaldab pikaajalisi eesmärke, põhimõtteid ja arengusuundasid, millest lähtudes tuli ministeeriumitel ning teistel asutustel teha kriminaalpoliitilisi otsuseid.¹⁴⁸ Teiste oluliste põhimõtete hulgas sätestab arengusuundade kümnes põhimõte õiguskaitseasutuste ja kohtute kohustuse võtta tarvitusele meetmed vältimaks kannatanute ja tunnistajate kriminaalmenetlusega kaasnevate teiseste kannatuste tekkimist ning vähendamaks menetluse venimist.¹⁴⁹ Arengusuundade seletuskirjas leiti, et Eestis on vaja varasemaga võrreldes enam pöörata tähelepanu sellele, et kriminaalmenetlus oleks kannatanu jaoks sõbralikum, abivalmim ja toetavam ning selle edendamiseks on vaja tegeleda õiguskaitseasutuste organisatsiooniliste küsimustega ja elanikkonna teavitamisega. Organisatsiooniliste küsimuste all peeti oluliseks näiteks tagada kannatanule võimalikult väike kokkupuude kahtlustatava/süüdistatavaga, tõsta õiguskaitsetöötajate teadlikust sellest, kuidas kannatanut parimal võimalikul viisil kohelda ning võimalusel värvata nii politseisse kui ka prokuratuuri tugipersonal, kelle ülesandeks oleks kannatanute toetamine.¹⁵⁰

¹⁴⁷ Justiitsministeeriumi valitsemisala arengukava aastateks 2017 – 2020, lk 23.

¹⁴⁸ Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018 seletuskiri, lk 2.

¹⁴⁹ Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018 heakskiitmine.

¹⁵⁰ Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018 seletuskiri, lk 22.

Kolmandaks oluliseks strateegiadokumendiks saab pidada vägivalla ennetamise strateegiat aastateks 2015–2020, mille raamdokumendina on käsitletav kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018.¹⁵¹ Oluline on märkida, et vägivalla ennetamise strateegia tegevuste puhul on läbivalt olulisel kohal kannatanukeskne lähenemine, mis eeldab kannatanu käitumise ja valikute mõistmist, kannatanut toetavat suhtumist ning kannatanutele kiire ja mitmekülgse abi pakkumist selleks, et vältida kannatanu teisest ohvristumist ja diskrimineerimist.¹⁵²

Strateegiadokumendis vägivallaohvrite kohtlemise kohta kriminaalmenetluses hetkeseisust ülevaate andmisel on tõdetud, et seni on liiga vähe tähelepanu pööratud kannatanute ja tunnistajate toetavale kohtlemisele kriminaalmenetluses ja spetsiaalselt sel eesmärgil menetlejate koolitamisele,¹⁵³ mistõttu on selle üheks alameesmärgiks seatud vägivallajuhtumite kannatanusõbralik menetlemine.¹⁵⁴ Alameesmärgi saavutamiseks tuleb strateegia kohaselt toetada vägivallajuhtumite võrgustikus lahendamist, koolitada õiguskaitseasutuste töötajaid ja advokaate, tõhustada vägivallajuhtumite uurimist ja korrastada tehtavat järelvalvet töövahendajate ning tööandjate tegevuse üle.

Näiteks oli strateegiadokumendis välja pakutud kannatanu vajadusest lähtuva ja kannatanuid asutava, diskreetse ja professionaalse kohtlemise ja piisava kaitse tagamiseks meede, mille kohaselt tuleks koolitada eelkõige politseinikke, prokuröre, kriminaalhooldajaid ja kohtunikke selle järgi, millist tüüpi vägivalla kannatanutega nad kokku puutuvad, käsitledes seejuures võimalikke iseärasusi vastavate teemade puhul. Samuti on strateegidokumendis soovitatud eesmärgi saavutamiseks üle vaadata senine spetsialistide põhi- ja täiendusõpe ning vajaduse ilmnedes töötada välja eraldi koolitusprogrammid. Vägivalla ennetamise strateegia rakendusplaan aastateks 2016–2020 kohaselt on vajalikke samme selles suunas juba asutud. Näiteks kaardistati 2015. aastal politsei põhi- ja täiendõppe teemad ning esitati tellimus Sisekaitseakadeemiale täiendkoolituse väljatöötamiseks ning põhiõppe täiendamiseks.¹⁵⁵

Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015–2020: 2015. aasta täitmise lühikokkuvõte, mis kajastab vägivalla ennetamise strateegia täitmise seisu¹⁵⁶ tõi välja, et lähtuvalt ohvrite direktiivi nõudest ning vajadusest tagada kuriteoohvrite teisest ohvristumist ennetav ning ohvreid

¹⁵¹ Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015–2020. Tallinn 2015, lk 25. - http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/ves_2015-2020_0.pdf (28.02.2018).

¹⁵² Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015–2020, lk 8.

¹⁵³ Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015–2020, lk 14.

¹⁵⁴ Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015–2020, lk 7.

¹⁵⁵ Vägivalla ennetamise strateegia rakendusplaan 2016–2020 alameesmärk 3. - <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/vagivalla-ennetamise-strateegia-rakendusplaan-aastateks-2016-2020> (28.02.2018).

¹⁵⁶ Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015–2020, lk 22.

lugupidav ning väärikas kohtlemine, koostati 2015. aastal menetlejatele, kohtunike, advokaatidele ning ohvriabitöötajatele suunatud sensitiivsustreeningute lähteülesanne. Lisaks valmisid 2015. aastal juhendid politseinikele ohvrite direktiivi rakendamiseks ning toimusid politseinike ja prokuröride seas ohvrite direktiivi ülevõtmisega seonduvad koolitused.¹⁵⁷

Siinkohal on asjakohane märkida, et teisest ohvristumist käsitletavates uuringutes on leitud, et teise ohvristumise ennetamise oluline instrument on just politseiametnike koolitamine. Koolituste vajalikkust politseiametnikele on tihti rõhutatud just selle pärast, et nemad on suure tõenäosusega esimesed inimesed, kes puutuvad kokku ohvriga pärast õigusrikkumist. Veelgi enam, suure tõenäosusega puutuvad politseinikud ohvritega kokku ajal, mil ohvrit valdab endiselt šokki seoses õigusrikkumise toimumisega. Seetõttu saab pidada politseinike suhtumist ohvrise kriitilise tähtsusega just ohvrite arvamuse kujunemisel kriminaalõigussüsteemist ja soovist aidata kaasa kuriteo uurimisele ning süüdistuse esitamisele.¹⁵⁸

Tulenevalt asjaolust, et mitmed olulised Eesti kriminaalpoliitikat puudutavad strateegidokumendid sisaldavad eesmärki parandada kannatanute olukorda kriminaalmenetluses ning pakkuda neile nende vajadusest lähtuvat, toetavat ja sõbralikku kriminaalmenetlust, on teise ohvristumise teemaatika oluline ning vajab põhjalikumat käsitlemist.

¹⁵⁷ Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015–2020: 2015. aasta täitmise lühikokkuvõte, lk 8. - https://www.valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/arengukavad/ves_2015._aasta_luhikokkuvote_kinnitatud.pdf (18.03.2018).

¹⁵⁸ M. E. I. Brien, E. H. Hoegen, lk 12-13.

3. EMPIIRILINE UURIMUS

3.1. Uurimuse eesmärk ja metoodika

3.1.1. Eesmärk ja hüpoteesid

Magistritöö põhieesmärk on välja selgitada, millisel määral esineb kriminaalmenetluses kannatanute teisest ohvrustumist. Kõige enam on teisest ohvrustumist uuritud seksuaalkuritegude kohta ja vähem on teada teisese ohvrustumise kohta teist tüüpi kuritegude korral, eriti nende kuritegude korral, mis ei ole seotud vägivallaga.¹⁵⁹ Kuigi teisene ohvrustumine on väljakujunenud mõiste viktimoloogias on selle empiiriline uurimus küsitav.¹⁶⁰ Olemasolevate uuringute kõige suurem probleem seisneb selles, et raske on saada kannatanutega kontakti, ning uuringud põhinevad seetõttu väiksel arvul vastajate vastustel. Tulenevalt asjaolust, et selle töö raames analüüsitavas uuringus osalenud kannatanute arv on võrdlemisi suur ning valimit ei ole kitsendatud kuriteoliigi osas, on oluline saadud andmeid kasutada selleks, et analüüsida teisese ohvrustumise esinemise hetkeolukorda kannatanute seas.

Lähtuvalt teoreetilisest kirjandusest ja kannatanute seas läbi viidud telefoniintervjuude ajal kuuldust püstitab autor järgmised hüpoteesid:

- 1) paljudel kannatanutel ei ole piisavat ülevaadet nende asja menetlusprotsessist;
- 2) suurt osa kannatanuid ei hoita kursis nende kriminaalmenetlusega;
- 3) kriminaalmenetluses kannatanule ei selgitata sageli, mis saab menetluse etapis edasi;
- 4) kannatanusse suhtutakse tihti ebaviisakalt ja lugupidamatult;
- 5) kriminaalmenetluses vihjatakse kannatanutele sageli, et nad võivad juhtunud ise süüdi olla;
- 6) kannatanuid ei kohelda menetlusprotsessis mõistvalt.

Töös otsib autor vastust eelkõige järgmistele küsimustele:

¹⁵⁹ J. - A. Wemmers. Victims' experiences in the criminal justice system and their recovery from crime, lk 222.

¹⁶⁰ J. - A. Wemmers. Victims' experiences in the criminal justice system and their recovery from crime, lk 223.

- milliseid oskusi tuleb täiendada või milliseid lahendusi välja töötada selleks, et tõsta kannatanute informeerituse taset kriminaalmenetlusest ning parandada nende kogemusi õiguskaitseasutustega, et minimeerida teiste kannatuste tekkimist kriminaalmenetluses;
- kui paljusid kannatanuid hoitakse kursis nende kriminaalmenetluse protsessiga;
- kui suurel osal kannatanutest on enda menetlusprotsessist piisav ülevaade ja milline on nende enda aktiivsus menetluse kohta informatsiooni hankimisel;
- kuidas koheldakse kannatanuid kriminaalmenetluses;
- kas ja kui paljudele kannatanutele selgitatakse menetlejate poolt, mis saab menetluse etapis edasi;
- millisel määral kogevad kannatanute kriminaalmenetluses menetleja poolseid vihjeid selles osas, et võivad juhtunus ise süüdi olla?

3.1.2. Kuriteohvrite kaitse ja kohtlemise uuring 2017

Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringute keskus RAKE viis Justiitsministeeriumi tellimusel läbi kuriteohvrite kaitse ja kohtlemise uuringu (edaspidi kuriteohvrite uuring). Uuring viidi läbi 2016. aasta novembrist 2017. aasta augustini ja selle eesmärk oli välja selgitada, milline on praegune olukord kannatanute õiguste ning kaitsemeetmete tagamisel Eesti kriminaalmenetluses. Uuringus küsitleti nii igapäevatöös kannatanutega kokku puutuvaid spetsialiste kui ka inimesi, keda kuulati ajavahemikus 16.01–16.12.2016 kriminaalmenetluses üle kannatanuna [välja arvatud haavatavad sihtgrupid (alaealised ja inimkaubanduse ohvrid), välismaalased ja juriidilised isikud].¹⁶¹

Kannatanute seas viidi küsitlus läbi telefoni teel ajavahemikul 14.06–22.07.2017 ning vastata oli võimalik nii eesti kui ka vene keeles. Kokku saadi kontakti 819 kannatanuga, 335 ohvril ei olnud telefoninumber kasutusel või asus väljaspool teeninduspiirkonda ning 366 juhul

¹⁶¹ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Kuriteohvri kaitse ja kohtlemise uuring, lk. 4-7.

telefonile ei vastatud (kutsuv toon, kuid ei võetud vastu või kinnine toon). Lõplikus andmestikus on kokku 301 kannatanu vastused ning neist 295 vastust on võimalik analüüsida, tulenevalt asjaolust, et kuue vastanu puhul oli tegemist alaealise esindajaga, kes ei kuulu otseselt uuringu sihtrühma. Keskmiselt kestis üks telefoniintervjuu 38 minutit ja kõik telefoniintervjuude käigus kogutud vastused on anonüümsed.¹⁶²

3.1.3. Metoodika

Käesoleva töö autori panus 2017. aastal valminud kuriteoohvrite uuringus seisnes kannatanute seas telefoni teel struktureeritud intervjuude läbiviimises. Struktureeritud intervjuud on ühiskonna uurimisel üks kõige enam kasutatud leidva meetodeid. Küsitluse abil uuritakse tavaliselt vastajate elutingimusi, käitumist ning hoiakuid ja arvamusi ning selleks, et hiljem võrrelda inimgrupe ja seletada vastuste erinevust, küsitakse vastajalt ka sotsiaaldemograafilisi andmeid nagu näiteks sugu, vanus, haridus ja emakeel. Küsitlust võib korraldada nii intervjuu vormis kui ka ankeetküsitlusena. Kuriteoohvrite uuringus kasutati ankeetküsitlust, sest vastuseid hangiti suurelt vastajate hulgalt. Ankeetküsitluse puhul esitatakse vastajatele samasuguses sõnastuses ja järjekorras küsimusi ning küsimused võivad olla nii avatud kui ka etteantud vastusevariantidega. Käesoleva töö raames analüüsitud uuringu küsimused olid peaaegu kõik vastusevariantidega, kuna see lihtsustab nii suurel hulga saadud vastuste võrdlemist ja analüüsi ning muudab vastajale vastamise lihtsamaks. Selleks, et vähendada vastusevariantidega tavaliselt kaasnevat ohtu, mis puudutab tulemuste kehtivust, on käesoleva kuriteoohvrite uuringuga kogutud küsimuste üheks vastusevariandiks kas „ei kohaldu”, „muu“ või oli intervjuueerijal võimalus vastavalt kannatanu kokkupuutest jätta küsimus esitamata või vastajal võimaluse jätta küsimusele vastamata.¹⁶³

Uuringu läbiviimiseks kasutas autor telefoni ja kõnede salvestamiseks diktofoni. Küsimustikule vastanud kannatanute vastuste sisestamiseks kasutas autor selleks spetsiaalset ette nähtud veebikeskkonda, kuhu oli üles laaditud küsitlusankeet koos küsimuste ja võimalike vastusevariantidega. Töö autorile edastati uuringu läbiviija poolt kannatanute telefoni numbri(d) koos nende eesnime ning piirkonna tunnusega. Telefoniintervjuusid viis autor enamasti läbi pärastlõunasel ajal ajavahemikul 20.06–17.07.2017.

¹⁶² Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Kuriteoohvri kaitse ja kohtlemise uuring, lk. 4-7.

¹⁶³ M. Lagerspetz. Ühiskonna uurimise meetodid. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus 2017, lk 156-163.

Telefonivestluse alguses lülitas autor sisse diktofoni, tutvustas ennast, küsis, kas ta räägib sellenimelise isikuga, ning selgitas põhjust, miks ta inimesele helistab. Seejärel tutvustas autor inimesele paari sõnaga uuringu olemust ja selle eesmärke, misjärel palus isikul meenutada, kas talle meenub eelmisel aastal kokkupuude politsei, prokuratuuri või kohtuga ning küsis kokkupuute meenumisel nõusolekut osaleda uuringus. Kui isikule meenus kokkupuude vähemalt ühe eespool nimetatud asutusega, palus autor isikul nõusolekut uuringus osalemiseks. Pärast kannatanult nõusoleku saamist selgitas autor vastajale asjaolu, et vastuseid ei seostata temaga ning kasutatakse vaid üldistaval kujul. Seejärel asus töö autor ette lugema küsitlusankeedis sisalduvaid küsimusi koos nende võimalike vastusevariantidega. Kannatanu poolt antud vastused sisestas töö autor koheselt selleks ettenähtud keskkonda.

Kuigi ankeetküsitlus oli koostatud nii eesti kui ka vene keeles, siis kontakteerus käesoleva töö autor vaid nende isikutega, kes rääkisid eesti keelt. Lisaks autorile viisid kannatanute seas uuringut läbi ka teised küsitlajad, kes olid kaasatud uuringu läbiviija poolt. Seetõttu sisaldavad uuringuga kogutud tulemused ka vene keelt kõnelevate kannatanu vastuseid. Kõik uuringu käigus saadud kannatanute vastused koguti kokku, mis said tulemuste analüüsimise aluseks.

Töö autorile edastati pärast vastuste koondamist kõik uuringu käigus kogutud vastused, mille töötlemiseks kasutas autor juhendaja kaasabil andmetöötlusprogramme SPSS ja MS Excel. Autor analüüsis tulemuste vastuseid risttabelite teel. Lähtuvalt käesoleva töö teemast moodustas autor teisese ohvristumise esinemise hindamiseks kaks analüüsikategooriat: informeeritus ja suhtumine. Kummagi kategooria analüüsimiseks valis töö autor ankeetküsitlusest välja neid iseloomustavad küsimused. Analüüsi ilmestab ka osaline võrdlus Eestis 2012. aastal avaldatud uuringu „Kannatanud ja tunnistajad süüteomenetluses” (edaspidi kannatanute ja tunnistajate uuring) käigus kogutud andmetega.

Autor peab asjakohaseks märkida, et tulenevalt ankeetküsitluse eripärast on kannatanutel teatud küsimustele puhul palutud vastata ainult nende osapoolte kohta, kellega nad olid küsimustikule vastamise hetkeks enda kriminaalmenetluse käigus kokku puutunud, ning osadele küsimustele vastamine ei ole selle asjaoluga kitsendatud.

3.1.4. Valim

Kuriteoohvrite uuringu üldkogumi moodustasid isikud, keda kuulati ajavahemikus 16.01–16.12.2016 kriminaalmenetluses üle kannatanuna [välja arvatud haavatavad sihtgrupid (alaealised ja inimkaubanduse ohvrid), välismaalased ja juriidilised isikud]. Uuringu läbiviimiseks vajalikud andmed (sh telefoninumber) sai tellija e-toimiku süsteemist. Üldkogum jaotati piirkonna, soo, emakeele ja kuriteoliigi järgi rühmadeks. Igast rühmast valiti liikmeid edasi juhuvaliku teel, pidades silmas üldkogumile vastavat proportsionaalset esindatust. Seejärel edastas tellija uuringu läbiviijale valimisse sattunud kannatanute eesnime ja e-toimiku süsteemis sisalduva(d) telefoninumbri(d).¹⁶⁴ Töö autorile edastati 218 meessoost kannatanu kontakt, kelle piirkonnaks oli Põhja-Eesti ning kes kõik rääkisid piisavalt või hästi eesti keelt.

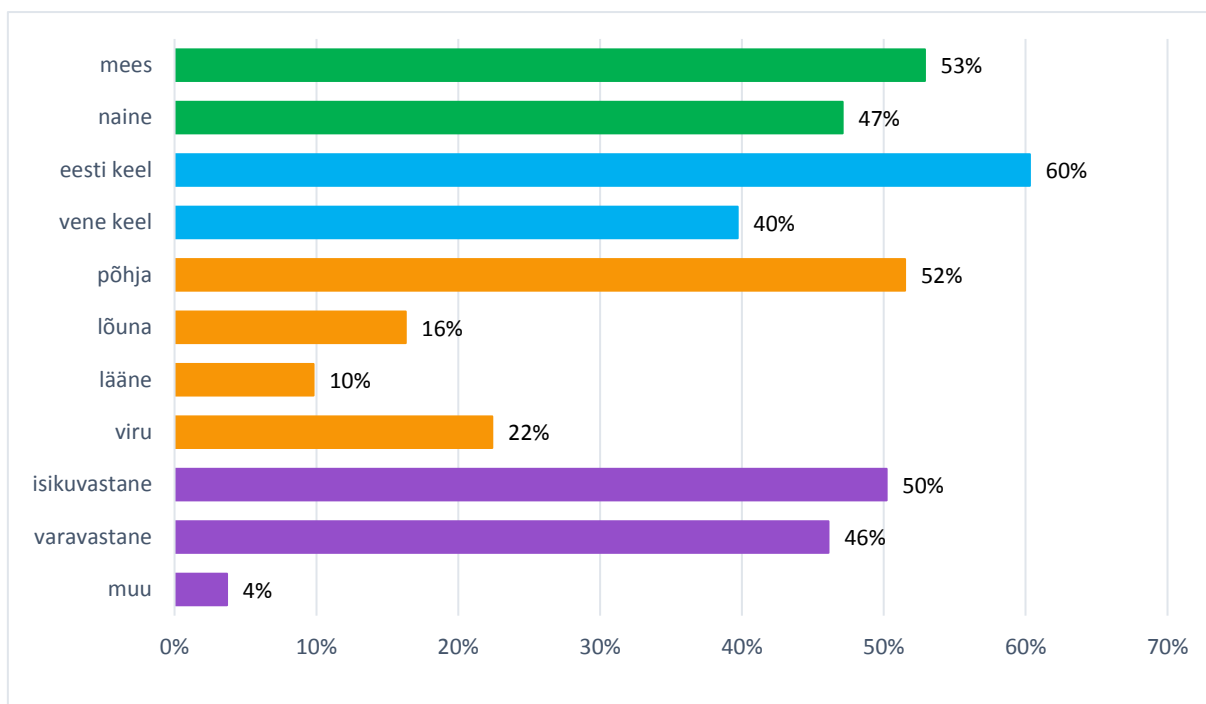
Kokku helistas autor 192 kannatanule ning tegi ligi 500 telefonikõnet, mille käigus kogus 35 kannatanu vastused. Autori poolt läbi viidud telefonivestlus, mille käigus vastas kannatanu uuringu ankeetküsimustikule, kestis keskmiselt 40 minutit. 192 edastatud kontakttelefoni numbrist oli 109 telefoninumber kas hõivatud, kasutusest maas või ei vastanud keegi kõnele ka pärast kolmandat helistamist. Viis kannatanut eelistas küsitlusele vastata vene keeles, kelle kontaktid edastas autor pärast lühikest telefonivestlust uuringu läbiviijale ning nende kannatanutega võtsid hiljem ühendust need uuringu läbiviijad, kes esitasid küsimusi ja nende võimalikke vastusevariante vene keeles. 20 telefonikõnele vastanud isikut ei olnud viimase aasta jooksul kokku puutunud politsei, prokuratuuri või kohtuga, 9 inimest ei soovinud küsimustele vastata ning 14 inimesele ei meenunud kokkupuude politsei, prokuratuuri või kohtuga.

Kokku saadi ohvriuuringu käigus 295 kannatanu vastused ning vastajate valimi kirjeldus soo, vastamise keele, piirkonna ja kuriteoliigi järgi on esitatud joonisel 1. Uuringust osa võtnud kannatanute jagunemine soo alusel oli enam-vähem võrdne: vastavalt 53% meessoost kannatanut ning 47% naissoost kannatanut. Samuti ei olnud suuri erinevusi jagunemisel kuriteoliigi järgi. Üle 50% küsimustikule vastanuist puutusid kokku isikuvastase kuriteoga, 46% varavastase kuriteoga ja esines ka 4% muud liiki kuriteoga kokku puutunud kannatanute vastuseid. Küsimustikule vastamise keele osas olid aga mõningased erinevused, sest ligi 60% vastanutest vastasid küsimustikule eesti keeles ning alla 40% vastanuist vene keeles. Kõige suurem erinevus ilmneb uuringus osalenud kannatanute piirkonna osas. Kõige enam oli

¹⁶⁴ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Kuriteoohvri kaitse ja kohtlemise uuring, lk. 6.

vastajaid Põhja piirkonnast (52% vastanuist) ja kõige vähem Lääne piirkonnast (alla 10% vastanuist), Lõuna piirkonnast oli vastajaid 16% ning Viru piirkonnast 22%.

Joonis 1. Kuriteoohvrite uuringus¹⁶⁵ osalenud kannatanute valimi kirjeldus

Allikas: Kuriteoohvrite kaitse ja kohtlemise uuringu ohvrite ankeetküsimustiku andmestik.

3.2. Uurimuse tulemused ja analüüs ning järeldused ja ettepanekud

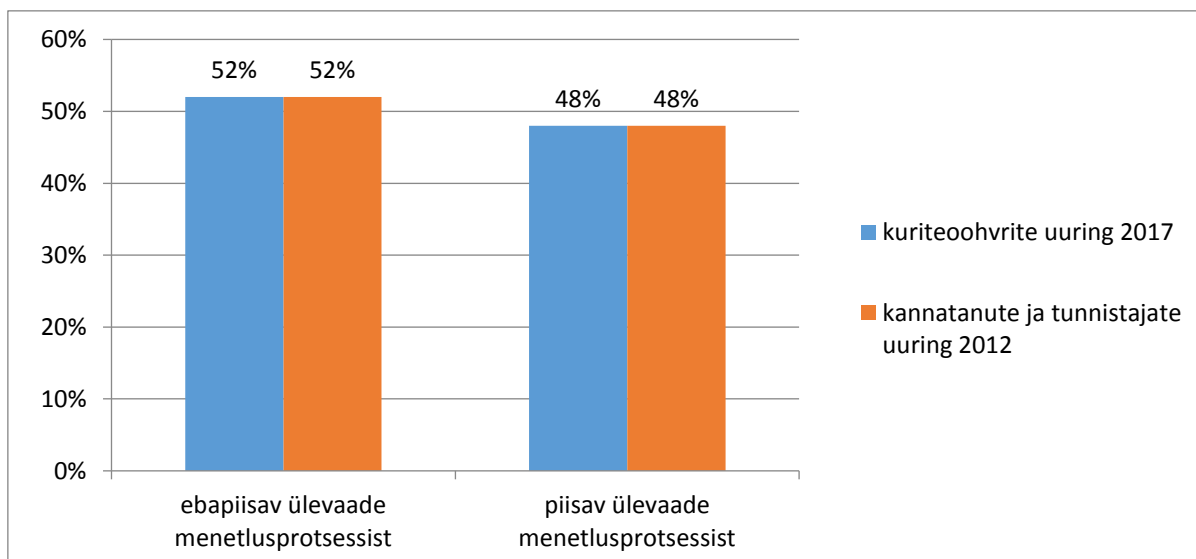
3.2.1. Informeeritus

3.2.1.1. Ülevaade menetlusprotsessist

Üllatavalt leidis üle poole (52%) kuriteoohvrite uuringus osalenud kannatanutest, et neid ei pole piisavalt kursis hoitud nende menetlusprotsessiga, mis on täpselt samasugune hinnang, mille andsid kannatanute ja tunnistajate uuringu osalenud vastajad (joonis 2). Selle küsimuse juures ilmnis teatav erinevus soo osas. Nimelt pidasid meessoost kannatanud enda ülevaadet menetlusprotsessist mõnevõrra ebapiisavamaks kui naissoost kannatanud (vastavalt 56% ja 48%).

¹⁶⁵ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Kuriteoohvrite kaitse ja kohtlemise uuring. Ohvrite ja spetsialistide küsimustikud. Tartu 2018. Ankeetküsimustiku vastused (autori valduses).

Joonis 2. Kuriteoohvrite uuringus¹⁶⁶ ning kannatanute ja tunnistajate uuringus¹⁶⁷ osalenud kannatanute hinnang nende ülevaatele menetlusprotsessist

Allikad: Kuriteoohvrite kaitse ja kohtlemise uuringu ohvrite ankeetküsimustiku andmestik ja kannatanu ja tunnistaja uuringu raport, lk 41.

Ohvrite direktiivi teine peatükk sisaldab artikleid, mis puudutavad kannatanutele informatsiooni andmist seoses kriminaalmenetlusega, ning mille eesmärgiks on tagada kannatanutele piisav informatsioon nende menetluse käigust selleks, et neil oleks võimalik teha teadlikke otsuseid kriminaalmenetluses osalemise või loobumise osas ning vältida neile teisest kannatuste tekkimist. Tulenevalt asjaolust, et ohvrite direktiiv laiendas oluliselt kannatanute õigusi saada kriminaalmenetluses informatsiooni, tõi selle ülevõtmine Eesti õigusesse endaga kaasa ka mitmeid muudatusi kriminaalmenetluse seadustikku. Uus regulatsioon näeb varasemast enam ette õiguskaitseasutustele kohustusi, mis on seotud kannatanute informeerimisega kriminaalmenetluses ja selle käigus tehtud otsustest. Sellest hoolimata selgub kuriteoohvrite uuringu tulemusena, et need muutused ei ole suutnud leevendada kannatanute ebapiisavat informeeritust menetluse ajal. See võib olla tingitud asjaolust, et muutused kannatanu informeerimise osas on toimunud eelkõige kriminaalmenetluse algus- ja lõpufaasis. Näiteks on seoses ohvrite direktiivi ülevõtmisega kohustus esitada kannatanule kinnitus kuriteoteate kättesaamise kohta, mis leiab aset väga varajases kannatanu ja õiguskaitseasutuse kokkupuute faasis. Seetõttu ei suuda selline kohustus mõjutada kannatanute informeeritust menetluse ajal. Samuti ei suuda seda tagada näiteks selline muudatus, mis puudutab kohustust

¹⁶⁶ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Kuriteoohvrite kaitse ja kohtlemise uuring. Ohvrite ja spetsialistide küsimustikud. Ankeetküsimustiku vastused nr 14 (autori valduses).

¹⁶⁷ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Kannatanu ja tunnistaja süüteomenetluses, lk 41.

saata käskmenetluses tehtud kohtuotsuse kannatanule, sest leiab aset siis kui kriminaalmenetlus on leidnud lahenduse. Need mainitud muudatused on olulised selleks, et anda kannatanule teavet selle kohta, et kriminaalmenetlust on alustatud ning mis on tehtud lõplik otsus, kuid ei suuda tagada kannatanu informeerimist vahepealsel ajal. Seetõttu on autor seisukohal, et põhjus, miks kannatanud hindavad enda informeeritust kriminaalmenetluse kohta ebapiisavaks, on eelkõige seotud sellega, et kannatanud ei ole kursis enda menetluse arengute ja toimingutega, mis leiavad aset pärast kannatanu kuriteoteate esitamist või ülekuulamist ning enne asja kohtulikku arutamist. Selline asjaolu joonistus välja ka mitmete kuriteoohvrite uuringus osalenud kannatanute ettepanekutes ja soovitudest, kuidas muuta menetlust kannatanu jaoks meeldivaks. Näiteks andis üks uuringus osalenud kannatanutest järgmise tagasiside.

„Infovahetus võiks olla parem. Näiteks praegu ma ei saa öelda, et mul oleks olnud prokuratuuriga kokkupuude, isegi kui tegelikult vist see asi sinnamaani jõudis, kuna keegi ei võtnud minuga ühendust, ma pean ainult eeldama, et see on sinnani jõudnud või nägin vaadates e-toimikust. Keegi otseselt ei võtnud üldse minuga ühendust selles osas, kuhu see juhtum jõudnud on, ise ei tea midagi, mis sellest kurjategijast edasi on näiteks saanud.”

Kriminaalmenetluse seadustik ei näe kriminaalmenetlust toimetavale asutusele ette kohustust teavitada kannatanut teatud ajavahemiku tagant menetluse arengutest, kuid kannatanul endal on võimalik täiendava informatsiooni saamiseks pöörduda politsei, prokuratuuri või kohtu poole, mis aga eeldab kannatanu poolset aktiivsust. Üheks kannatanu võimaluseks saada informatsiooni enda menetluse kohta on kasutada e-toimiku süsteemi avalikku liidest¹⁶⁸ (edaspidi nimetatud avalik e-toimik), kust saab teavet nii selle kohta, millised menetlustoiminguid on kriminaalmenetluse käigus tehtud, kui ka informatsiooni menetluse staatuse kohta. Kuriteoohvrite uuringu tulemusena aga selgus, et ligi 83% kannatanutest ei jälginud oma menetlust avaliku e-toimiku vahendusel, ja vaid 25% neist kannatanutest, kes pidasid enda ülevaadet menetlusprotsessist piisavaks, olid kasutanud avalikku e-toimikut, et saada menetlusprotsessi kohta rohkem informatsiooni.

¹⁶⁸ Avaliku e-toimiku veebikeskkond. - <https://www.e-toimik.ee> (04.04.2018).

Mõlemad saadud tulemused on aga üllatavalt väikesed, arvestades asjaolu, et 2017. aastal oli ligi 87%-l Eestis elavatest leibkondadest arvuti ja ligi 88%-l leibkondadest internetiühendus¹⁶⁹ ning avaliku e-toimiku rakendamise ajaks saab pidada 01.01.2009.¹⁷⁰

Üheks põhjuseks, miks kannatanud kasutavad informatsiooni saamiseks avalikku e-toimikut märkimisväärselt vähe, võib olla seotud asjaoluga, et avalik e-toimik on ainult eestikeelne, mis tähendab seda, et muud keelt kõneleval kannatanutel on sealt soovitud informatsiooni väga raske nii otsida kui ka saada. Asjaolu, et eesti keelt kõnelevad kannatanud kasutavad avaliku e-toimiku võimalust rohkem võrreldes vene keelt kõnelevate kannatanutega näitas ka kuriteoohvrite uuring, mille kohaselt jälgis eesti keeles küsimustikule vastanud kannatanutest 22% avalikust e-toimikust menetluse kulgu ja vene keelest küsimustikule vastanud kannatanutest üksnes 11% – seega on see ligi kaks korda väiksem.

Teine põhjus, miks suur osa kannatanutest ei kasuta avalikku e-toimikut võib olla seotud sellega, et see pole kasutaja jaoks mugav ega arusaadav. Olukord, kust kannatanu jaoks on keeruline ja aeganõudev leida avalikust e-toimikust vajalikku informatsiooni, võib viia selleni, et kannatanu loobub informatsiooni otsimisest avalikust e-toimikust. Seda, et avalikku e-toimikut on vaja muuta kasutajasõbralikumaks, on leidnud ka Justiitsministeerium ja selleks viidi 2016. aastal avaliku e-toimiku kasutajate seas küsitlus, mille põhjal seadis Justiitsministeerium eesmärgiks muuta avalik e-toimik kasutajale mugavamaks ja arusaadavamaks.¹⁷¹ Arendustööde tulemused jõudsid kasutajateni 2017. aastal¹⁷² ja uue kujunduse ja parema kasutusmugavusega peaks avalik e-toimik olema võrreldes varasemaga lihtsam ja arusaavam nii vilunud kasutajale kui ka tavalisele inimesele.¹⁷³

Tulenevalt asjaolust, et kuriteoohvrite uuringu sihtrühmaks olid kannatanud, keda kuulati üle 2016. aastal ja küsitlus viidi läbi 2017. aasta suvel, siis ei olnud uuendustega avalik e-toimik veel kasutajateni (seal hulgas kannatanuteni) jõudnud ning seetõttu ei ole selle eeldatavat mõju võimalik hinnata. Küll aga saab väita, et suur osa kuriteoohvrite uuringus osalenud kannatanutest ei kasuta avalikku e-toimikut enda menetluse kohta informatsiooni saamiseks.

¹⁶⁹ Leibkonna elamistingimused. IT20: Arvuti ja koduse internetiühendusega leibkonnad tüübi järgi. Statistika andmebaas 2017. - <http://andmebaas.stat.ee/Index.aspx?lang=et&DataSetCode=IT20> (02.04.2018).

¹⁷⁰ Eesti Vabariigi Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium. E-teenuste kasutamise tulemuslikkus ja mõju. Uuringu aruanne. Tallinn 2013, lk 147 -

http://www.praxis.ee/fileadmin/tarmo/Projektid/Valitsemine_ja_kodanike%C3%BCChiskond/E-teenuste_kasutamise_tulemuslikkus_ja_moju.pdf (02.04.2018).

¹⁷¹ Eesti Vabariigi Riigikontroll. Avalike e-teenuste kasutatavus. Kas riigi avalikud e-teenused on kvaliteetsed ja loovad lisandväärtust? Tallinn 2016, lk 13. - <http://www.riigikontroll.ee/tabid/206/Audit/2411/language/et-EE/Default.aspx> (02.04.2018).

¹⁷² Registrate ja Infosüsteemide Keskuse veebilehekülg. Uuenes avaliku e-toimiku veeb. 2017. - <http://www.rik.ee/et/news/uuenes-avaliku-e-toimiku-veeb>.

¹⁷³ Eesti Vabariigi Riigikontroll, lk 35.

Teiseks kannatanu võimaluseks menetluse kohta saada informatsiooni enda on võtta ise ühendust menetlejaga telefoni või (e-)kirja teel. Kuriteoohvrite uuringu kohaselt kasutab seda võimalust ligi kolmandik (32%) kannatanutest. Lisaks eeltoodud põhjustele, miks kannatanud ei kasuta aktiivselt informatsiooni saamiseks avalikku e-toimikut ning enamik kannatanuid võtavad informatsiooni saamiseks ühendust menetlejaga, võib olla seotud asjaolu, et peaaegu kolmveerand kuriteoohvrite uuringus osalenud kannatanuist said politsei käest tema kontaktandmed ja üle poole prokuröri oma. Seetõttu on kannatanul olemas võimalus menetlejaga otse ühendust võtta ning saada kiirelt ja lihtsalt enda küsimustele vastused ning informatsiooni menetluse käigu kohta.

Kokkuvõttes saab öelda, et esimene hüpotees leidis täielikult kinnitust – paljudel kannatanutel ei ole piisav ülevaade nende asja menetlusprotsessist. Seejuures tuleb aga märkida, et kannatanud ei ole ka ise väga aktiivsed selleks, et informatsiooni juurde hankida. Üle 80% kannatanutest ei külastanud avalikku e-toimikut ning vaid kolmandik kuriteoohvrite uuringus osalenud kannatanuist võttis ise menetlejaga ühendust, et uurida menetluse kohta.

3.2.1.2. Menetlusega kursis hoidmine

Lisaks sellele, et kannatanul on võimalik aktiivse käitumisega hankida vajalikku informatsiooni, on seda võimalik teha ka menetlejal. Nagu eelpool öeldud on kriminaalmenetluse seadustikuga eelkõige reguleeritud informatsiooni andmise kohustus kriminaalmenetluse alguses ja viimases etapis (informatsiooni andmine kohtuistungil toimumise aja ja koha või kohtuotsuse sisu kohta), kuid selleks, et tagada kannatanutele parem informeeritus ja sellest tulenev rahul- ja heaolu vahepealsel ajal, on menetlejal võimalus ise kannatanuga ühendust võtta. Kuna menetlejal ei ole kohustust teha vahepealsetest tulemustest ja edasistest tegevustest ülevaadet teatud ajavahemiku tagant, lähtub kannatanu aktiivselt menetluse arengutega kursis hoidmine menetleja enda initsiatiivist. Kõige lihtsamaks ja kiiremaks viisiks on informatsiooni jagamine avaliku e-toimiku kaudu, kuid nagu selgus, siis ei ole see kannatanute seas väga levinud informatsioonihankimise vahendiks. Seetõttu võib pidada paremaks ja lihtsamaks viisiks jagada informatsiooni telefoni teel, kirja või e-maili kaudu.

Kõige enam puutusid kuriteoohvrite uuringus osalenud kannatanud kokku politseiga (289 kannatanut), prokuratuuriga puutus kokku 93 küsimustikule vastanud kannatanutest ning

kohtuga 46 kannatanut (tabel 1). Kuriteoohvrite uuringu tulemustena selgus, et kannatanutest, kes olid küsimustikule vastamise hetkel enda kriminaalmenetluse ajal kokku puutunud politseiga, leidis 63%, et neid ei ole politseiniku poolt menetlusega piisavalt kursis hoitud. Kannatanud, kes olid enda menetluse käigus puutunud kokku prokuröridega, hindas peaaegu sama suur hulka vastanuid, et prokurör ei hoidnud neid menetlusega kursis. Oluliselt enam (76%) kannatanutest, kes olid puutunud kokku kohtunikuga, leidsid, et kohtunik ei hoidnud neid kriminaalmenetlusega kursis.

Tabel 1. Kuriteoohvrite uuringus¹⁷⁴ osalenud kannatanute kokkupuuted

	Kannatanute arv
ainult politseiga	189
ainult prokuratuuriga	1
ainult kohtuga	2
politsei ja prokuratuuriga	57
politsei ja kohtuga	9
politsei, prokuratuuriga ja kohtuga	34
prokuratuuri ja kohtuga	1
Kokku	293
Kokku politseiga	289
Kokku prokuratuuriga	93
Kokku kohtuga	46

Allikas: Kuriteoohvrite kaitse ja kohtlemise uuringu ohvrite ankeetküsimustiku andmestik.

2017. aastal Eestis igapäevatöös kuriteoohvritega kokku puutuvate spetsialistide seas tehtud uuringus¹⁷⁵ tõdesid politseiuurijad, et piiratud aja tõttu jäävad need kriminaalmenetlused, kus ei ole otseselt kellegi elu ohus, mõnikord tagaplaanile ning neil puhkudel jääb vähem aega ka koostööks. Samuti avaldasid politseiuurijad arvamust, et tulenevat suurest töökoormusest ei ole neil võimalik ühe juhtumiga kohe algusest lõpuni tegeleda, mistõttu jäävad mõned juhtumid selle tõttu pikemaks ajaks tähelepanuta.¹⁷⁶ Põhjus, miks menetlust toimetavad ametnikud ei hoia paljusid kannatanuid nende menetlusprotsessiga kursis võib seega olla seotud ajanappusega. Lisaks sellele on paljud õiguskaitseasutuste töötajad (politsei puhul 63% ja prokuratuuri puhul 76%) toonud välja selle, et nendepoolne kannatanute kursis hoidmine

¹⁷⁴ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Kuriteoohvrite kaitse ja kohtlemise uuring. Ohvrite ja spetsialistide küsimustikud. Ankeetküsimustiku vastused nr 11 (autori valduses).

¹⁷⁵ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Kuriteoohvrite kaitse ja kohtlemise uuring

¹⁷⁶ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Kuriteoohvrite kaitse ja kohtlemise uuring, lk 87.

menetluse käiguga sõltub paljuski kannatanust ning olukorrast.¹⁷⁷ Seega, suur osa politseinikest ja prokuröridest ei pea vajalikuks hoida menetluse käiguga kursis kõiki kannatanuid ning igal konkreetsel juhul sõltub kannatanu kursishoidmine suurel määral ametnike enda hinnangutest ja sisetundest.

Igapäevatöös kuriteoohvritega kokku puutuvate spetsialistide seas läbi viidud uuringu tulemused näitasid, et tavaliselt ei hoia uuringus osalenud politseinikest 13%, prokuröridest 12% ning kohtunikest lausa 43% kannatanut menetluse käiguga kursis. Siin on ka otsene seos selle vahel, miks kuriteoohvrite uuringu tulemuste kohaselt hoiavad kohtunikud politsei ja prokuratuuriga võrreldes kannatanuid menetluse käiguga oluliselt vähem kursis.¹⁷⁸

Kuriteoohvrite uuringus jäi korduvalt kõlama asjaolu, et kannatanute jaoks muudaks menetlusprotsessi meeldivamaks, kui politsei, prokurör ja kohtunik võtaks kannatanuga ise ühendust ning jagaks informatsiooni menetluse arengute ja selles toimuva kohta. Näiteks kirjeldasid mõned kannatanud enda mõtteid alljärgnevalt:

„Teavitustööd võiks rohkem selle kohta teha, millised õigused ohvril on. Kursishoidmine selles osas, kuidas menetlus edeneb, mida tehtud on ja mida plaanitakse veel teha. /.../ Absoluutne arusaam ohvrile, kas temaga asja üldse tegeletakse ja kuidas.“

„No ikkagi oleks, et võetaks ohvriga kontakti – mis on toimunud, mis on olnud, millega nad on hakkama saanud ja kuidas see uurimine ja kõik see asi edeneb.“

„Võib-olla, kui selle konkreetse juhtumi puhul, rohkem informatsiooni anda, mis menetluse käigus toimub – rohkem suhtlust.“

„Võiks rohkem suhelda ohvriga ja anda talle rohkem teada, kuidas menetlus kulgeb. Võiks rohkem tutvustada võimalust jälgida menetluse kulgu ning seal võiks olla ka koht, kus inimene saaks tagasisidet anda sellisel vormis nt nagu meie poolt läbiviidav küsitlus. Võiks rohkem jagada nt infot voldikute kaudu, kui inimene käib politseis kohapeal. Võiks olla ohvriga konkreetsem selles osas, kas asi võiks leida lahenduse või mitte.“

¹⁷⁷ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Kuriteoohvrite kaitse ja kohtlemise uuring, lk 66.

¹⁷⁸ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Kuriteoohvrite kaitse ja kohtlemise uuring, lk 66.

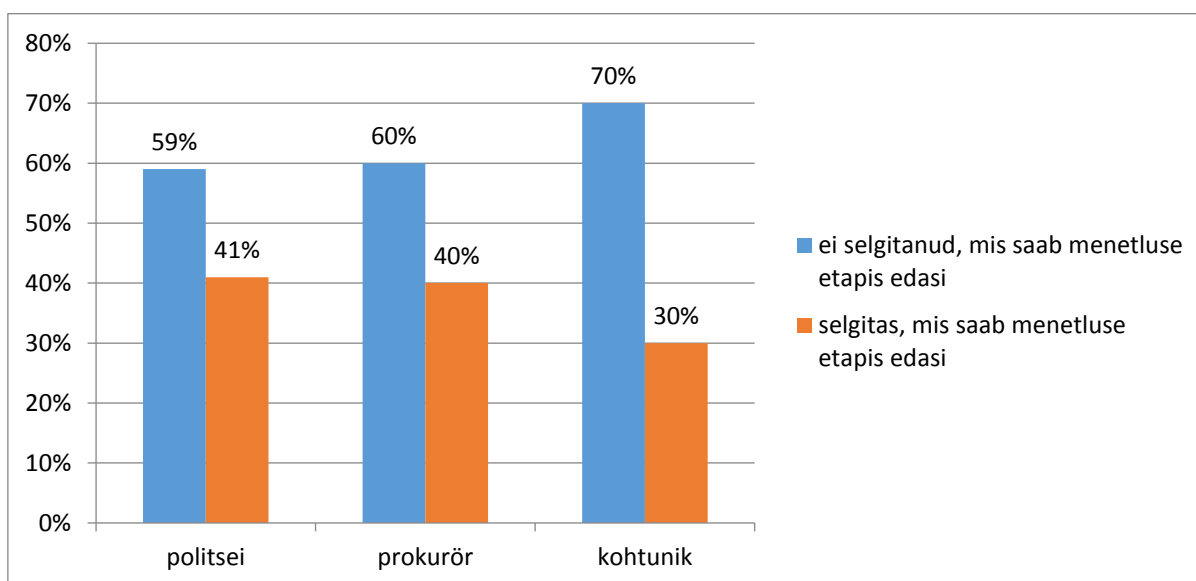
„Ametnik võiks rohkem suhelda kannatanuga, nt selle kohta kas tulemusi uurimises, mitte et kannatanu peaks ise kogu aeg uurima.”

Tulenevalt asjaolust, et nii politsei, prokurör kui ka kohtunik ei hoidnud kursis üle 60% kannatanutest, leidis kinnitust ka teine hüpotees – suurt osa kannatanuid ei hoita nende kriminaalmenetlusega kursis.

3.2.1.3. Selgitused menetluse etapi kohta

Kuriteoohvrite uuringu tulemustest selgus, et 59%-le kannatanutest, kes puutusid menetluse käigus kokku politseiga, ei selgitatud politsei poolt, mis saab menetluse etapis edasi. Peaaegu sama palju (60%) kannatanuid, kes oli enda menetluse käigus kokku puutunud prokuröriaga, leidsid et selliseid selgitusi ei jaganud prokurör. Kõige enam (70%) kannatanutest, kes puutusid kokku kohtunikega, leidsid, et selliseid selgitusi ei jaganud neile kohtunikud (joonis 3). Seega näitavad tulemused, et suurele osale kannatanutele ei selgitata, mis saab konkreetses menetluse etapis edasi, ning seda ei mõjuta oluliselt asjaolu, millise asutusega kannatanu menetlusprotsessi jooksul kokku puutub. Küll on tõesti mõnevõrra enam kannatanuid leidnud, et kohtunik ei jaganud selgitusi selles osas, mis saab menetluse etapis edasi. See võib olla seotud asjaoluga, et tavaliseks kohaks, kus kohtunik võib anda selgitusi selle kohta, mis saab menetluses edasi, on kohtuistung. Põhjus, miks kohtuistungil kohtuniku poolt jagatud selgitused (kui neid jagatakse) ei jõua kannatanuteni, võib esiteks olla seotud asjaoluga, et kannatanud ei ilmu üldse kohtuistungi(te)le ja jäävad seetõttu ilma kohtunike kirjeldusest selles osas, mis saab kohtumenetluses edasi. Teine põhjus võib olla aga asjaolu, et hoolimata sellest, et kannatanu võtab osa kohtuistungist, võib tulenevalt keerulisest õiguskeelest ja teiste isikute kohalolekust (süüdistatav ja tema kaitsja, mõnel juhul ajakirjanikud, politseinikud, tõlk ja teised) tähelepanu hajuda ning kohtuniku selgitused võivad jääda tähelepanuta.

Joonis 3. Kuriteoohvrite uuringus¹⁷⁹ osalenud kannatanute hinnang menetlejate selgitustele, mis saab menetluse etapi edasi

Allikas: Kuriteoohvrite kaitse ja kohtlemise uuringu ohvrite ankeetküsimustiku andmestik.

Oluline on märkida, et selle küsimuse juures esineb vastamise keele osas märkimisväärne erinevus. Nimelt leidsid vene keeles küsimustikule vastanud kannatanud võrreldes eesti keeles küsimustikule vastanud kannatanutest enam, et neile ei selgitatud, mis saab menetluse etapis edasi, ning seda ei teinud nii politsei, prokurör kui ka kohtunik. Kui kannatanutest, kes puutusid enda menetluse käigus kokku politseiga ja vastasid küsimustikule eesti keeles, leidis 50% et neile ei selgitatud, mis saab menetluse etapis edasi, siis vene keeles küsimustikule vastanud kannatanute puhul oli näitaja 75%. Veidi enam kannatanuid (73%), kes vastasid küsimustikule vene keeles ning puutusid menetluse käigus kokku prokuröriga, leidsid et prokurör ei selgitanud neile, mis saab menetluse etapis edasi; eesti keeles vastanud kannatanute puhul leidis seda 48% vastanuist. Kõrgeim oli seejuures näitaja hinnang kohtuniku tegevusele ja lausa 81% vene keeles küsimustikule vastanud kannatanutest leidis, et kohtunik jättis neile selgitamata, mis saab menetluse etapis edasi. Eesti keeles vastanud kannatanutest, kes puutusid kokku kohtunikuga, leidis 60%, et kohtunik ei selgitanud, mis saab menetluse etapis edasi. Seega saab väita, et kannatanud, kes suhtlevad menetlejaga vene keeles, tajuvad võrreldes eesti keelt kõnelevate kannatanutega enam, et politsei, prokurör ega kohtunik pole neile selgitanud seda, mis saab menetluse konkreetses etapis edasi.

¹⁷⁹ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Kuriteoohvrite kaitse ja kohtlemise uuring. Ohvrite ja spetsialistide küsimustikud. Ankeetküsimustiku vastused nr 15 (autori valduses).

Samuti erines menetlusetapi kohta antud selgituste osas erinevusi kuriteoliigi puhul. 71% nendest kannatanutest, kes puutusid kokku varavastase kuriteoga, leidsid, et prokurör ei selgitanud neile, mis saab menetluse etapis edasi; isikuvastaste kannatanute puhul oli see protsent oluliselt madalam (57%). Seega peavad isikuvastaste kuritegude puhul prokurörid mõnevõrra olulisemaks selgitada kannatanutele menetluse edasi kulgemise kohta võrreldes varavastase kuritegudega kokku puutunud kannatanutega. Seda, et isiku- ja varasvastase kuriteo kannatanuid koheldakse teatava erinevusega on leitud ka varasemalt ning seda on seostatud sellega, et kuriteo mõju kannatanule on erinevat laadi.¹⁸⁰

Tulemuste kohaselt leidis täielikult kinnitust kolmas hüpotees – sageli ei selgitata kriminaalmenetluses kannatanule, mis saab menetluse etapis edasi, ning tulemuste analüüsimisel selgus, et eriti esineb seda vene keelt kõnelevad kannatanute.

Lisaks analüüsis töö autor seda, kuidas mõjutab kannatanu ebapiisav informeeritus menetlusprotsessist tema valikut pöörduda tulevikust sarnase juhtumi kordumisel uuesti politsei või prokuratuuri poole. 21% kuriteoohvrite uuringus osalenud kannatanutest, kes hindasid oma ülevaadet menetlusest ebapiisavaks, ei pöörduks sarnase juhtumi korral uuesti õiguskaitseasutuse poole, kuid kannatanute puhul, kes omasid piisavat ülevaadet enda menetlusprotsessist, ei teeks seda tulevikus vaid 12%. Seetõttu saab väita, et kannatanutele nende menetlusprotsessist piisava ülevaate tagamine on oluline indikaator mõjutamiseks kannatanuid ka tulevikus sarnase juhtumi kordumisel pöörduma politsei ja prokuratuuri poole.

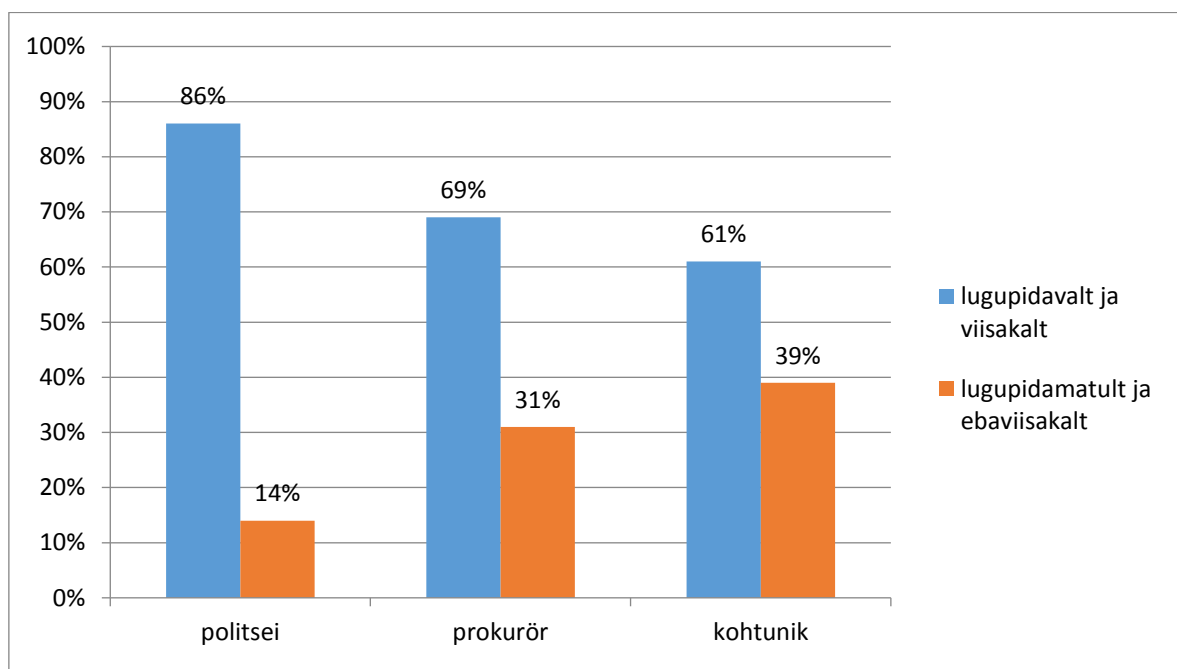
3.3.2. Suhtumine kannatanusse

3.3.2.1. Kohtlemine lugupidavalt, viisakalt ja mõistvalt

Kuriteoohvrite uuringu tulemusena selgus, et 14% kannatanutest, kes olid menetluse käigus kokku puutunud politseiga, leidsid et politseinik kohtles neid lugupidamatult ja ebaviisakalt. Üllatav on asjaolu, et kannatanutest, kes olid enda menetluse käigus kokku puutunud prokuröriaga, leidis lausa 31%, et prokurör ei suhtunud neisse lugupidamise ja viisakusega, ning isegi veidi enam (39%) kannatanutest, kes olid kriminaalmenetluse ajal kokku puutunud kohtunikuga, leidis, et seda ei teinud kohtunik (joonis 4).

¹⁸⁰ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Kannatanu ja tunnistaja süüteo menetluses, lk 28.

Joonis 4. Kuriteoohvrite uuringus¹⁸¹ osalenud kannatanute hinnang menetlejate suhtumisele

Allikas: Kuriteoohvrite kaitse ja kohtlemise uuringu ohvrite ankeetküsimustiku andmestik.

Kannatanute ja tunnistajate uuringus selgus, et 13%¹⁸² osalejatest, kes puutusid kokku politseiga, ei nõustunud väitega, et juhtumit menetlev politseinik kohtles neid lugupidavalt ja viisakalt.¹⁸³ Seetõttu saab öelda, et hinnangud politsei lugupidavale ja viisakale käitumisele ei ole vahepealsel ajal eriti muutnud, küll aga on see muutunud prokuröride ja kohtunike osas. Kui kannatanute ja tunnistajate uuringus osalenud 10%¹⁸⁴ vastajate hinnangul ei käitunud prokurör viisakalt ja lugupidavalt¹⁸⁵, siis käesoleva töö raames analüüsitud uuringus osalenud kannatanutest leidis seda 30%. Ka kohtunike ebaviisakat ja lugupidamatud käitumist on võrreldes kannatanute ja tunnistajate uuringuga enam esinenud. Nimelt leidsid kannatanute ja tunnistajate uuringus osalenud vastajaist 11%¹⁸⁶, et kohtunikud ei käitunud nendega lugupidavalt ja viisakalt¹⁸⁷, mis on oluliselt vähem, kui käesolevas uuringus saadud tulemus (39%). Üks põhjus, miks saadud tulemused prokuröride ja kohtunike osas oluliselt erinevad, võib olla see, et kuriteoohvrite uuringu sihtrühmaks olid ainult kannatanud, ning see ilmestab seetõttu ainult kannatanute kogemusi ja hinnanguid, aga kannatanute ja tunnistajate seas läbiviidud uuringus osalesid uuringus lisaks kannatanutele ka tunnistajad, jagunedes

¹⁸¹ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Kuriteoohvrite kaitse ja kohtlemise uuring. Ohvrite ja spetsialistide küsimustikud. Ankeetküsimustiku vastused nr 15 (autori valduses).

¹⁸² Protsent moodustub väidetest „pigem ei nõustu” ja „ei nõustu üldse”.

¹⁸³ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Kannatanu ja tunnistaja süüteomenetluses, lk 43

¹⁸⁴ Protsent moodustub väidetest „pigem ei nõustu” ja „ei nõustu üldse”.

¹⁸⁵ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Kannatanu ja tunnistaja süüteomenetluses, lk 47.

¹⁸⁶ Protsent moodustub väidetest „pigem ei nõustu” ja „ei nõustu üldse”.

¹⁸⁷ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Kannatanu ja tunnistaja süüteomenetluses, lk 50.

protsentuaalselt peaaegu võrdselt (kannatanuid osales uuringus 51% vastanuist ja tunnistajaid 49% vastanuist¹⁸⁸). Seetõttu ei ole võimalik tulemusi täielikult võrrelda ja väita, et kannatanud tajuvad võrreldes varasemaga märkimisväärselt enam lugupidamatut ja ebaviisakat käitumist prokuröride ja kohtunike poolt. Küll saab käesolevas töös saadud tulemuste pinnalt väita, et kannatanud kogevad menetluses lugupidamatut ja ebaviisakat käitumist ning seda eriti prokuröride ja kohtunike poolt.

Kuriteoohvrite uuringu tulemustest selgus, et eesti keeles küsimustikule vastanud kannatanud tajusid kõige rohkem (23%) ebaviisakat ja lugupidamatut käitumist kokkupuutes prokuröridega. Kannatanutest 13%, kes vastasid küsimustele eesti keeles, leidsid et politseinik käitus temaga ebaviisakalt ja lugupidamatult ning 16% kannatanute arvates tegi seda kohtunik. Vene keeles küsimustikule vastanud kannatanute hinnangul suhtusid neisse kõige lugupidamatult ja ebaviisakalt kohtunikud (67%) ja prokurörid (40%) ning oluliselt vähem (16%) politsei. Seega käitusid kõik kolm menetlejat vene keeles küsimustikule vastanu kannatanute hinnangul lugupidamatult ja ebaviisakamalt kui eesti keeles küsimustikule vastanu kannatanud. Keeruline on põhjendada asjaolu, miks on vene keeles küsimustikule vastanud kannatanud menetleja käitumise hindamisel kriitilisemad kui eesti keeles küsimustikule vastanud kannatanud. Autor peab asjakohaseks märkida, et ka varasemalt on täheldatud asjaolu, et vene keelt kõnelevat inimesed on võrreldes eesti keelt kõnelevate inimestega rahulolematumad, näiteks elanike hinnangutes politseinike ja piirivalvurite tööle.¹⁸⁹

Vaadates kannatanute vastuseid kuriteoohvrite uuringus antud küsimusele „Kas menetleja kohtles Teid lugupidavalt ja viisakalt“, ilmnes erinevus ka soo lõikes ning seda kokkupuudetes prokuröri ja kohtunikuga. Nimelt leidis 48% meessoost kannatanutest, et prokurör ei suhtunud neisse viisakalt ja lugupidavalt, kuid küsimustikule vastanud naissoost kannatanute puhul oli see osakaal 17%. Kohtunikega kokku puutunud nais- ja meessoost kannatanud näitasid aga hoopis vastupidiseid tulemusi. Ligi 42% küsimustikule vastanud naissoost kannatanutest, kes puutusid kokku kohtunikuga, leidsid et neid koheldi lugupidamatult ja ebaviisakalt ning samuti tundis seda 35% küsimustikule vastanud meessoost kannatanut.

Kuriteoohvrite uuringus osalenud kannatanutelt küsiti, kuidas nad üldiselt hindavad enda kohtlemist menetlusprotsessi tervikuna. Üllatavalt palju kannatanutest (ligi 20%) leidis, et neid

¹⁸⁸ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Kannatanu ja tunnistaja süüteo menetluses, lk 34.

¹⁸⁹ Politsei- ja Piirivalvemeeti Analüüsiteenistus. Elanike hinnangud politseinike ja piirivalvurite tööle. Ülevaade 2014. aastal läbiviidud üleriigilisest avaliku arvamuse uuringust. *Sine loco*, 2015, lk 53. - <https://www2.politsei.ee/dotAsset/380187.pdf> (04.04.2018).

ei koheldud menetlusprotsessi jooksul mõistavalt. Kui Põhja, Lõuna ja Viru piirkonnas leidis ligikaudu 20% kannatanutest, et neid ei koheldud mõistvalt, siis Lääne piirkonnas asunud kannatanute hulgas oli see protsent oluliselt suurem (31%). Kuriteoohvrite uuringu tulemused ei kajasta põhjuseid, miks on Lääne piirkonnas 2016. aastal uurimisasutusega, prokuratuuriga ja/või kohtuga kokku puutunud kannatanud tajusid võrreldes teiste piirkondades kannatanutes enim mõistva suhtumise puudumist.

Üldiselt pidasid kannatanud väga oluliseks menetlejapoolset lugupidavat, viisakat ja mõistvat suhtumist ning see väljendus nende poolsetes soovitudes, kuidas muuta menetlust kannatanu jaoks meeldivamaks.

„Politseinikud võiksid olla rohkem viisakad inimestega (nagu klienditeeninduses kombeks – viisakus)”

„Politsei peaks kasutama sellist sõnavara, mis ei riivaks. Nad võiksid pakkuda psühholoogilist abi või nõustamist. Samuti vanadele inimestele oleks neutraalset kõrvalseisjat vaja, kes rahustaks ja lohutaks.”

„Kannatanutega peaks suhtlema natuke pehmemalt, Politseile on see igapäevane töö ja nad võtavadki seda tööna, aga kannatanu on siiski kannatanu.”

„Politseinik võiks mõne aasta tagant läbida isiksuse testid, et nad suhtuksid ohvrisse suurema empaatiavõimega.”

Autor uuris lisaks ka seda, kuidas mõjutab kannatanute pöördumist tulevikus sarnase juhtumi kordumisel õiguskaitseasutuse poole asjaolu, kas temasse on menetlusprotsessi jooksul suhtunud mõistvalt. Kannatanutest, kes tundsid, et neisse ei suhtunud menetlusprotsessi jooksul mõistvalt, ei pöörduks sarnase juhtumi kordumisel politsei või prokuröri poole 21%, kui kannatanute puhul, keda koheldi mõistvalt, ei teeks seda 14%. Seega saab väita, et kannatanute kohtlemine kriminaalmenetluses õiguskaitseasutuste ametnike ja kohtunike poolt mõjutab arvestataval määral seda, kas kannatanud teatavad juhtunust ka tulevikus uurimisasutusele.

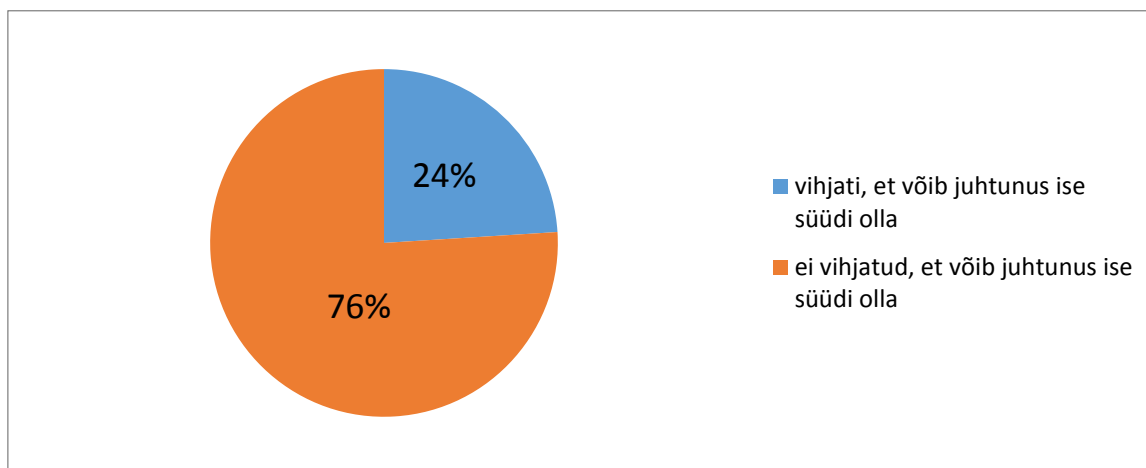
Tulemuste pinnalt saab väita, et neljas hüpotees leidis osaliselt kinnitust. Kui politseiga kokku puutunud kannatanud kogevad pigem vähe lugupidamatut ja ebaviisakat suhtumist, siis prokuröride ja kohtunikega kokkupuudetes tajuvad seda kolmandik kuriteoohvrite uuringus

osalenud kannatanutest. Ka kuues hüpotees leidis kinnistust vaid osaliselt, sest neljandikku uuringus osalenud kannatanutes ei koheldud menetlusprotsessi jooksul mõistvalt.

3.3.2.2. Süüdistamine juhtunus

Kuriteoohvrite uuringus osalenud kannatanutel uuriti, kas nad on tajunud menetlusprotsessis vihjeid selle kohta, et võivad ise juhtunus süüdi olla. Tulemustest selgus üllatavalt, et ligi 24% kannatanutest on saanud selliseid vihjeid (joonis 5). Analüüsidest antud küsimuse puhul erinevusi kuriteoliigi osas selgus asjaolu, et kannatanud, kes leidsid, et nad on menetlusprotsessi jooksul selliseid vihjeid saanud, oli ligi 38% need, kes olid kokku puutunud varavastase kuriteoga. Sellise tulemuse saamine on väga üllatav ning vajab autori arvates eraldi väljatoomist, sest tavaliselt on kannatanu süüdistamist temaga juhtunus seostatud isikuvastase kuriteoohvriks (eelkõige vägistamise ohvriks¹⁹⁰) langenud kannatanutega. Selle analüüsi tulemusena, aga selgub, et see ei ole probleem mitte ainult isikuvastaste kuritegude ohvriks langenud kannatanute puhul, vaid seda esineb suurel määral ka nende kannatanute seas, kes on kokku puutunud varavastase kuriteoga.

Joonis 5. Kuriteoohvrite uuringus¹⁹¹ osalenud kannatanute hinnang menetleja poolsetele vihjetele, et võib juhtunus ise süüdi olla

Allikas: Kuriteoohvrite kaitse ja kohtlemise uuringu ohvrite ankeetküsimustiku andmestik.

¹⁹⁰ R. Campbell, S. Raja, lk. 262.

¹⁹¹ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Kuriteoohvrite kaitse ja kohtlemise uuring. Ohvrite ja spetsialistide küsimustikud. Ankeetküsimustiku vastused nr 14 (autori valduses).

Kuriteoohvrite uuringu tulemustest selgus, et kannatanutest, kes puutusid menetluse käigus kokku politseiga ja hindasid politseiniku huvi nendega juhtunud kuriteo vastu siiraks, leidis 15%, et menetleja vihjas, et ta võib juhtunud ise süüdi olla. Seejuures aga leidis seda kaks korda rohkem (34%) neist kannatanutest, kes puutusid kokku politseiga, ning kelle hinnangul ei tundnud politseinik siirast huvi nendega juhtunu vastu, sest politseinik tegi vihjeid selle kohta, et võivad juhtunud ise süüdi olla.

Sarnane asjaolu ilmneb ka võrdluses kannatanute vahel, kellel oli või ei olnud võimalus enda lugu rahulikult ära rääkida, enne kui politseinik juhtunu osas midagi otsustas. Nimelt selgus tulemustes, et nendest kannatanutest, kelle hinnangul ei võimaldanud politsei neil oma lugu rahulikult ära rääkida, tajus 34% politseinike vihjeid selles osas, et kannatanu võib ise temaga juhtunud süüdi olla. Vaid 22% kannatanutest, kelle arvates võimaldas politseinik neil oma loo rahulikult ära rääkida, enne kui nad juhtunu osas midagi otsustasid, tajusid vihjeid selles osas, et võivad juhtunud ise süüdi olla. Tulemustest ilmneb, et enam tajuvad vihjeid selles osas, et kannatanu võib juhtunud ise süüdi olla, need kannatanud, kelle hinnangul ei tundud menetleja nende asja vastu siirast huvi või ei võimaldanud neil rahulikult enda lugu ära rääkida võrreldes nende kannatanutega, kelle hinnangul tundis politseinik nende juhtumi vastu siirast huvi või kellel oli võimalik enda lugu rahulikult ära rääkida. Seetõttu võib eeldada, et kannatanute arvamus selles kohta, kas politseinik vihjas kannatanule tema süü olemasolule juhtunud, ei pruugi olla seotud vaid menetleja sellekohaste väljaütlemistega, vaid võib olla seotud ka sellega, kuidas suhtub politseinik üldiselt kannatanusse ja temaga juhtunusse. Samuti tähendab sellise seose olemasolu seda, et politseinik, kes enda hinnangul ei ole kannatanule öelnud, et ta võib juhtunud ise süüdi olla, võib sellise arvamuse kannatanus tekitada enesele teadmata enda kohatu käitumisega. Seega on väga oluline, et politseinik annaks kannatanule võimaluse rääkida rahulikult ära kogu sündmus, ning suhtuks kannatanuga juhtunud asjaolude väljaselgitamisse siira huviga, et vähendada seeläbi võimalikku kannatanu arusaama sellest, et politseinik omistab talle teatava süü temaga juhtunud, mis võib põhjustades talle teiseseid kannatusi.

Ka kannatanute ja tunnistajate uuringus analüüsiti seda, kui paljud kannatanud on kogenud vihjeid selle kohta, et võivad nendega juhtunud ise süüdi olla. Nimetatud uuringus paluti kannatanutel vastata ainult selle osapoole kohta, kellega kriminaalmenetluse jooksul kokku puututi. Tulemustest selgus, et kannatanutest, kes olid kokku puutunud politseiga (110 vastajat) nõustus 22%¹⁹² väitega, et menetlev politseinik arvab, et ta on ise juhtunud süüdi.¹⁹³ Prokurõriga

¹⁹² Protsent moodustub väidetest „nõustus täielikult” ja „pigem nõustun”.

¹⁹³ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Kannatanu ja tunnistaja süüteomenetluses, lk 45.

kokku puutunud kannatanutes (44) leidis 9%,¹⁹⁴ et prokurör vihjas talle, et võib juhtunud ise süüdi olla¹⁹⁵, ning kohtunikega kokku puutunud kannatanutest (15) koges seda vaid üks kannatanu.¹⁹⁶ Seega tajusid 2012. aastal kannatanud kõige enam süüdistusi selles osas, et võivad juhtunud ise süüdi, olla politseinike poolt.

Viies hüpotees leidis osalist kinnitust, kuna vaid neljandik kannatanutest koges kriminaalmenetluses vihjeid selle kohta, et võivad juhtunud ise süüdi olla. Seejuures on oluline asjaolu, et kannatanutest, kes on selliseid vihjeid tajunud, on ligi 40% need kannatanud, kes puutusid kokku varavastase kuriteoga.

3.3.3. Järeldused ja ettepanekud

Käesolev töö annab, tuginedes kannatanute hinnangutele, ülevaate sellest, kui paljud kannatanud kogevad kriminaalmenetluse käigus asjaolusid, mis põhjustavad teisest ohvristumist. Uuringu tulemustest selgus, et kõige enam esineb kriminaalmenetluses teisest ohvristumist põhjustavatest teguritest ebapiisavat informeeritust ning mõne võrra vähem kohatut suhtumist kannatanusse. Üle pooltel kannatanutest puudub piisav ülevaade enda menetlusprotsessist ning menetlejad ei hoia enamikku kannatanuid nende menetluse käiguga kursis. Seejuures on oluline märkida, et kannatanute tagasisidest selles osas, kuidas muuta kriminaalmenetlus kannatanu jaoks meeldivamaks jäi kõlama, et kannatanud peavad parema kriminaalmenetluse tagamiseks oluliseks nende informeerimist menetluse kohta, millest võib järeldada, et kannatanud soovivad saada rohkem informatsiooni. Seetõttu tuleks teise ohvristumise vältimiseks pöörata rohkem tähelepanu sellele, et kannatanule oleks soovi korral tagatud piisav informatsiooni enda menetluse käigu ja selles toimunud arengute osas.

Kohatut suhtumist, mis on seotud mõistva suhtumise puudumisega või vihjetega selles osas, et kannatanu võib ise juhtunud süüdi olla, tajus neljandik uuringus osalenud kannatanuist. See on üllatavalt suur arv ja seetõttu tuleks rohkem tähelepanu pöörata kannatanute paremale kohtlemisele kriminaalmenetluses, et vältida täiendavate negatiivsete kogumuste tekkimist.

¹⁹⁴ Protsent moodustub väidetest „nõustus täielikult” ja „pigem nõustun”.

¹⁹⁵ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Kannatanu ja tunnistaja süüteo menetluses, lk 48.

¹⁹⁶ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Kannatanu ja tunnistaja süüteo menetluses, lk 50.

Lisaks selgus uuringu tulemustest, et kriminaalmenetluses teisest ohvristumist põhjustavad tegurid mõjutavad kannatanu valikut pöörduda tulevikus sarnase juhtumi kordumisel uurimisasutuse poole. Seejuures mõjutas ebapiisav infomeeritus kannatanute suhtumist enam kui mõistva suhtumise puudumine. Seega ei mõjuta kannatanu ebapiisav informeeritus ja mõistva suhtumise puudumine vaid kannatanu teisese ohvristumise esinemist, vaid ka otseselt kannatanu valmisolekut pöördud tulevikus õiguskaitseasutuse poole.

Ettepanekud vähendamaks ebapiisavat infomeeritust ning kohatut suhtumist kannatanusse, et seeläbi minimaliseerida kannatanute teisest ohvristumist kriminaalmenetluses:

1. muukeelsete kannatanute parema informeerituse tagamiseks tuleks muuta avalik e-toimik kakskeelseks, nagu seda on näiteks e-äriregister või kinnistusportaal;
2. et vältida kannatanute seas infopuudust menetluse käigu ja selle arengute kohta, ilma menetlejate täiendava töökoormuseta, tuleks teha kannatanute seas rohkem teavitustööd selle kohta, millist informatsiooni jagatakse avaliku e-toimiku kaudu ning propageerida selle kasutamist informatsiooni hankimise vahendina;
3. et suurendada kannatanute enda aktiivsust hankida teavet kriminaalmenetluse kohta, tuleks koostada universaalse sisuga e-mail, mis sisaldaks viiteid nendele internetilehekülgedele (nt politsei infovoldik, mis on mõeldud kuriteos kannatanutele¹⁹⁷ ja avaliku e-toimiku portaal) või dokumendifaile, kust kannatanul oleks võimalus ise saada teavet nii üldiste õiguste kuid ka menetluse arengute kohta, julgustades nii kannatanuid ise rohkem informatsiooni hankima;
4. viia läbi uurimisasutuste ametnike, prokuröride ja kohtunike seas psühholoogiateemalisi koolitusi mõistmaks paremini kannatanute psüühilisi reaktsioone;
5. koostada juhend või viia läbi koolitusi uurimisasutuste ametnike, prokuröride ja kohtunike seas selleks, et arendada nende oskusi tuvastada kannatanute vajadusi ning seeläbi vähendada kriminaalmenetluses kannatanute mõistva suhtumise puudumist.

¹⁹⁷ Politsei ja Piirivalveameti koduleht. - <https://www2.politsei.ee/et/nouanded/oigused-kriminaalmenetluses/> (04.04.2018).

KOKKUVÕTE

Käesoleva magistritöö eesmärgiks oli välja selgitada, millisel määral esineb kriminaalmenetluses kannatanu teisest ohvristumist. Selleks analüüsis autor Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuringute keskuse RAKE poolt käesoleva töö autori osalusega kannatanute seas läbi viidud struktureeritud intervjuude käigus saadud vastuseid. Intervjuude läbiviimise üheks eesmärgiks oli muuhulgas hinnata seda, millisel määral esineb kriminaalmenetluses teisest ohvristumist põhjustavaid tegureid.

Kuriteoohvrite huvide edendamine nii riiklikul kui ka rahvusvaheliselt tasandil on kaasa toonud põhimõttelisi arenguid kuriteoohvrite menetluslike õiguste tunnustamises. Viimaste aastate üks oluliseimad Euroopa Liidu tasandil vastu võetud dokumente on ohvrite direktiiv, millega kehtestati kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded. Ohvrite direktiivis sisalduvate meetmete üks eesmärk on vähendada kuriteoohvrite teiseseks ohvriks langemist miinimumini, parandades nende informeeritust menetluse hetkeseisust ja arvestades ohvri individuaalsete kaitsevajadustega. See direktiiv on tänaseks Eesti õigusesse üle võetud ja toonud endaga kaasa kannatanute õiguste olulise laienemise.

Kõige enam on teisest ohvristumist uuritud seksuaalkuritegude korral ja vähe on teada teisese ohvristumise kohta teist tüüpi kuritegude puhul, eriti nende kuritegude puhul, mis ei ole seotud vägivallega. Tulenevalt asjaolust, et selle töö raames analüüsitud uuringus osalenud kannatanute arv oli võrdlemisi suur ning valimit ei olnud kitsendatud kuriteoliigi osas, oli oluline saadud andmeid kasutada selleks, et analüüsida teisese ohvristumise esinemise hetkeolukorda kannatanute seas. Analüüsi alusel oli võimalik kaardistada kriminaalmenetluses teisese ohvristumist peamisi põhjustatavate tegurite esinemine ja seeläbi hinnata selle esinemist kriminaalmenetluses.

Autor käsitles töö teoreetilises osas teisese ohvristumise mõistet ja selle erinevaid käsitlusi. Kriminaalmenetluses võib ohvri teiseseid kannatusi esile kutsuda nii kohatu käitumise kui ka teenuste puuduliku osutamisega. Teenuse puudulik osutamine seisneb näiteks informatsiooni ebapiisavuses kriminaalmenetluse protsessist, selle käigus tehtud otsustest, ohvrile ettenähtud õiguste või ohvriabiteenuste olemasolu ja kättesaadavuse kohta. Just informatsiooni olemasolu menetluse kohta on peetud üheks tavalisemaks kuriteoohvri vajaduseks kriminaalmenetluses ning selle puudumine võib ohvris esile kutsuda ja suurendada olemasolevaid tundeid, mis on

seotud frustratsiooni ja võimetusega midagi teha, samuti võib see panna ohvri tundma end ebakindlalt ja isoleerituna, suurendades tema stressi. Viimase kümne aasta jooksul on nii Eestis kui ka rahvusvahelisel tasandil läbi viidud uuringute tulemused näidanud, et oluliselt on suurenenud nende kannatanute hulk, kes tunnevad, et neil ei ole enda menetlusprotsessist piisavat ülevaadet. Olukorras, kus kannatanu soovib saada informatsiooni ja ei saa seda, põhjustab see ohvrile teiseseid kannatusi.

Lisaks ebapiisavale informatsioonile on üheks oluliseks teisest ohvrustumist põhjustavaks teguriks kohatu suhtumine ohvrisse. See võib väljenduda nii kuriteoohvri süüdistamises temaga juhtunud, lugupidamatus ja ebaviisakas suhtumises kui ka mõistava suhtumise puudumises. Olukorras, kus kannatanu tajub kohatut suhtumist, kutsub see temas esile negatiivseid emotsioone ning võib mõjutada tema edasist soovi kriminaalmenetluse protsessiga jätkata, aeglustada enesetunde paranemist ja põhjustada abituse tunnet.

Teisesel ohvrustumisel on tagajärjed nii ohvri enda jaoks kui ka laiemalt kriminaaljustiitsüsteemile. Kannatanu jaoks võib teisene ohvrustumine kaasa tuua kuriteost tingitud psühholoogilised raskused nagu hirmu, ärevuse, depressiooni ja posttraumaatilise stressihäire süvenemise ning negatiivselt mõjutada ka teisi psühholoogilisi näitajaid nagu usku tulevikku, üldist usku maailma ja usaldust õiguskaitseüsteemi vastu, tuues kaasa ohvri kaugenemise õiguskaitseasutustest. Olukorras, kus kuriteoohver kogeb kriminaalmenetluses teisest ohvrustumist, võib see vähendada tema soovi teha koostööd ning ka tulevikus kuritegudest uurimisasutusele või prokurörile teata, kuid kuritegude lahendamine sõltub suuresti sellest, kas kuriteoohver teatab juhtunust politseile või prokuratuurile ning teeb nendega menetluse ajal koostööd. Seetõttu on teisese ohvrustumise vältimine oluline ka kriminaaljustiitsüsteemis üldiselt.

Teisese ohvrustumise esinemise hindamiseks moodustas autor kaks analüüsikategooriat: informeeritus ja suhtumine. Kummagi kategooria analüüsimiseks valis töö autor küsitlusest välja neid enim iseloomustavad küsimused ning analüüsi ilmestamiseks võrdles, seal kus oli võimalik, saadud tulemusi kannatanute ja tunnistajate uuringu käigus kogutud andmetega. Kokku analüüsis autor 295 kannatanu vastust, keda kuulati ajavahemikus 16.01–16.12.2016. aasta kriminaalmenetluses üle kannatanuna [välja arvatud haavatavad sihtgrupid (alaealised ja inimkaubanduse ohvrid), välismaalased ja juriidilised isikud].

Kõigepealt analüüsis töö autor kannatanute hinnanguid selle kohta, kui ebapiisavaks pidasid nad enda ülevaadet oma menetlusprotsessist. Üle poole (52%) uuringus osalenud kannatanutest

leidis, et neil ei olnud piisavat ülevaadet enda menetlusprotsessist, mis on täpselt samasugune hinnang, mille andsid kannatanute ja tunnistajate uuringus osalenud vastajad. Sellest tulenevalt leidis kinnistust esimene hüpotees – paljud kannatanud ei oma piisavalt ülevaadet enda menetlusprotsessist. Seejuures tuleb aga märkida, et kannatanud ei ole ise väga aktiivsed enda menetluse kohta teavet hankima. Nimelt ei olnud üle 80% kannatanutest intervjuu läbiviimise hetkeks külastanud avalikku e-toimikut ning vaid kolmandik kuriteoohvrite uuringus osalenud kannatanuist võttis ise menetlejaga ühendust, et uurida menetluse kohta.

Töös uuriti, kui paljude kannatanute hinnangul ei hoidnud menetleja neid kriminaalmenetlusega kursis. Tulemustest selgus, et kannatanutest, kes olid küsimustikule vastamise hetkel enda kriminaalmenetluse ajal kokku puutunud politseiga, leidis 63%, et politsei ei hoidnud neid menetlusega piisavalt kursis. Prokuröride puhul oli kannatanute hulk sama suur ja kõige enam (76%) esines neid kannatanuid, kes olid puutunud kokku kohtunikuga, ja leidsid, et kohtunik ei hoidnud neid kriminaalmenetlusega kursis. Tulenevalt asjaolust, et nii politsei, prokuröri kui kohtuniku ei hoidnud kursis üle 60% kannatanutest, leidis kinnitust ka teine hüpotees, mille kohaselt ei hoita suurt osa kannatanuist kursis nende kriminaalmenetlusega.

Järgmisena analüüsis autor informeerituse kategooria all seda, kas ja kui palju uurimisasutuse ametnikud, prokurörid ja kohtunikud selgitavad kannatanule, mis saab vastavas menetlusetapis edasi. Kuriteoohvrite uuringu tulemustest selgus, et politsei ei selgitanud 59% kannatanutele, kes puutusid enda menetluse käigus kokku politseiga, mis saab menetluse etapis edasi. Peaaegu sama palju (60%) kannatanuid, kes oli enda menetluse käigus kokku puutunud prokuröri, leidsid et selliseid selgitusi ei jaganud prokurör, ja kõige enam (70%) kannatanutest, kes olid kokku puutunud kohtunikega, leidsid et menetlusetapi kohta ei jaganud selgitusi kohtunik. Oluline on märkida, et selle küsimuse juures esines vastamise keele osas märkimisväärne erinevus. Nimelt leidsid vene keeles küsimustikule vastanud kannatanud võrreldes eesti keeles küsimustikule vastanud kannatanutest enam, et neile ei selgitatud, mis saab menetluse etapis edasi ning seda nii politsei, prokuröri kui kohtuniku poolt. Kui kannatanutest, kes puutusid enda menetluse käigus kokku politseiga ja vastasid küsimustikule eesti keeles, leidsid 50%, et neile ei selgitatud, mis saab menetluse etapis edasi, siis vene keeles küsimustikule vastanud kannatanute puhul oli see 75%. Veidi enam kannatanuid (73%), kes vastasid küsimustikule vene keeles ning puutusid enda menetluse käigus prokuröri, leidis, et prokurör ei selgitanud neile, mis saab menetluse etapis edasi. Eesti keeles vastanud kannatanute puhul leidis seda vaid 48% kannatanuist. Kõige suurem näitaja esines kohtunikega kokku puutunud kannatanute seas:

60% küsimustikule eesti keeles vastanutest leidis, et kohtunik ei seletanud, mis saab menetluse etapis edasi ning vene keelest küsimustikule vastanud kannatanute puhul oli see 81%.

Samuti erines menetlusetapi kohta antud selgituste osas erinevusi kuriteoliigi puhul. 71% kannatanutest, kes puutusid kokku varavastase kuriteoga leidsid, et prokurör ei selgitanud neile, mis saab menetluse etapis edasi, kuid isikuvastaste kannatanute puhul oli see protsent oluliselt madalam (57%).

Tulemuste kohaselt leidis täielikult kinnitust kolmas hüpotees – sageli ei selgitata kriminaalmenetluses kannatanule, mis saab menetluse etapis edasi, seejuures esinesid erinevused selles osas, millises keeles vastasid kannatanud küsimustikule.

Lisaks analüüsis käesoleva töö autor seda, kuidas mõjutab kannatanu ebapiisav informeeritus menetlusprotsessis tema valikut pöörduda tulevikus sarnase juhtumi kordumisel uuesti politsei või prokuratuuri poole. Tulemustes selgus, et 21% kannatanutest, kes hindasid enda ülevaadet menetlusest ebapiisavaks, ei pöörduks sarnase juhtumi korral uuesti õiguskaitseasutuse poole, kuid kannatanute puhul, kes omasid piisavat ülevaadet, ei teeks seda tulevikus vaid 12%.

Ebakohase suhtumise hindamise esinemiseks analüüsis autor kõigepealt seda, kui paljud kannatanud kogevad menetlusprotsessi lugupidamatut ja ebaviisakat suhtumist. Analüüsi tulemusest selgus, et 14% kannatanutest, kes olid enda menetluse käigus kokku puutunud politseiga, leidis, et politseinik kohtles neid lugupidamatult ja ebaviisakalt. Üllatav on asjaolu, et kannatanutest, kes olid enda menetluse käigus kokku puutunud prokuröriga, leidis lausa 31%, et prokurör ei suhtunud neisse lugupidamise ja viisakusega, ning isegi veidi enam (39%) kannatanutest, kes olid kriminaalmenetluse ajal kokku puutunud kohtunikuga, leidis, et seda ei teinud kohtunik. Ka siinjuures esines erinevus selle osas, millises keeles vastas kannatanu küsimustikule. Kannatanud, kes vastasid küsimustikule eesti keeles, tajusid kõige rohkem (23%) ebaviisakat ja lugupidamatut käitumist kokkupuudetes prokuröridega ning vähem kokkupuudetes politseiga (13%) ning kohtunikega (16%). Kuid olulisemalt kriitilisemad oli menetleja käitumise hindamisel vene keeles küsimustikule vastanud kannatanud. 67% vene keeles küsimustikule vastanud kannatanutest leidis, et kohtunik suhtus neisse lugupidamatult ja ebaviisakalt, oluliselt vähem aga prokuröri (40%) ning politsei (16%) puhul. Seega käitusid kõik kolm menetlejat vene keeles küsimustikule vastanud kannatanute hinnangul enam lugupidamatult ja ebaviisakamalt kui eesti keeles küsimustikule vastanud kannatanute arvates. Lisaks lugupidavalt ja viisakale suhtumisele analüüsis töö autor kannatanute hinnanguid sellele, kas neid koheldi kriminaalmenetluse protsessis mõistvalt. Üllatavalt selgus uuringu tulemustest, et ligi 20% kannatanute arvates ei koheldud neid menetlusprotsessi jooksul

mõistvalt. Samuti uuris autor seda, kuidas mõjutab kannatanu pöördumist tulevikus sarnase juhtumi kordumisel õiguskaitseasutuse poole asjaolu, et temasse ei suhtunud menetlusprotsessi jooksul mõistvalt. Kannatanutest, kes tundsid, et neisse ei suhtunud menetlusprotsessi jooksul mõistvalt, ei pöörduks sarnase juhtumi kordumisel politsei või prokuröri poole 21%, kuid kannatanute puhul, keda koheldi mõistvalt, ei teeks seda 14%. Tulemuste pinnalt saab väita, et neljas hüpotees leidis osaliselt kinnitust. Kui politseiga kokku puutunud kannatanud kogevad pigem vähesel määrel lugupidamatut ja ebaviisakat suhtumist, siis prokuröride ja kohtunikega kokkupuutes tajub seda kolmandik kuriteoohvrite uuringus osalenud kannatanutest. Ka kuues hüpotees leidis kinnitust vaid osaliselt, sest neljandikku uuringus osalenud kannatanutest ei koheldud menetlusprotsessi jooksul mõistvalt.

Järgnevalt analüüsis autor seda, kui paljud kannatanud on enda menetlusprotsessi jooksul tajunud vihjeid selles osas, et võivad juhtunus ise süüdi olla. Tulemustest selgus, et ligi 24% kannatanutest on saanud menetlejalt selliseid vihjeid, ning ligi 38% neist moodustasid kannatanud, kes olid kokku puutunud varavastase kuriteoga. Selline tulemus on üllatav seetõttu, et tavaliselt on kannatanu süüdistamist temaga juhtunus seostatud isikuvastase kuriteoohvriks (eelkõige vägistamise ohvriks) langenud kannatanutega, kuid käesoleva töö tulemusena selgus, et seda esineb suurel määral ka nende kannatanute seas, kes on kokku puutunud varavastaste kuritegudega. Seega leidis osaliselt kinnitust viies hüpotees, kuna vaid neljandik kannatanutest kogesid kriminaalmenetluses vihjeid selle kohta, et võivad juhtunus ise süüdi olla.

Uuringu tulemustest selgus, et kõige enam esineb kriminaalmenetluses teisest ohvristumist põhjustavatest teguritest ebapiisavat informeeritust ning mõnevõrra vähem kohatut suhtumist kannatanusse. Üle pooltel kannatanutest puudub piisav ülevaade enda menetlusprotsessist ning menetlejad ei hoida suurt osa kannatanutest kursis nende menetluse käiguga. Seejuures on oluline märkida, et kannatanute tagasisidest selles osas, kuidas muuta kriminaalmenetlus kannatanu jaoks meeldivamaks jäi kõlama, et kannatanud peavad parema kriminaalmenetluse tagamiseks oluliseks nende informeerimist menetluse kohta. Seetõttu tuleks teise ohvristumise vältimiseks pöörata rohkem tähelepanu sellele, et kannatanule oleks soovi korral tagatud piisav informatsioon enda menetluse käigu ja selles toimunud arengute osas. Kohatut suhtumist, mis on seotud mõistva suhtumise puudumisega või vihjetega selles osas, et kannatanu võib ise juhtunus süüdi olla, tajusid neljandik uuringus osalenud kannatanuist ning seetõttu tuleks rohkem tähelepanu pöörata kannatanute paremale kohtlemisele kriminaalmenetluses, et vältida täiendavate negatiivsete kogemuste tekkimist.

Autor andis uuringu tulemustest ülevaate ning pakkus käsitletud teooriale ja uurimistulemustele tuginedes välja ettepanekuid, mida saaks ette võtta teisese ohvristumise minimaliseerimiseks kriminaalmenetluses. Vähendamaks kannatanu teisese ohvristumise esinemist tuleks muukeelsete kannatanute parema informeerituse tagamiseks muuta avalik e-toimik kahekeelseks, nagu seda on näiteks e-äriregister või kinnistusportaal; vähendamaks kannatanute seas infopuudust menetluse käigu ja selle arengute kohta, ilma menetlejate täiendava töökoormuseta, tuleks teha kannatanute seas rohkem teavitustööd selle kohta, millist informatsiooni jagatakse avaliku e-toimiku kaudu, ning propageerida selle kasutamist informatsiooni hankimise vahendina; suurendamaks kannatanute enda aktiivsust hankida informatsiooni kriminaalmenetluse kohta, tuleks koostada universaalse sisuga e-mail, mis sisaldaks viiteid nendele internetilehekülgedele (nt politsei infovoldik, mis on mõeldud kuriteos kannatanutele ning avaliku e-toimiku portaal) või dokumendifaile, mille kaudu oleks kannatanul võimalus ise otsida teavet nii üldiste õiguste kui ka menetluse arengute kohta, julgustada nii kannatanuid ise rohkem informatsiooni hankima; viia läbi uurimisasutuste ametnike, prokuröride ja kohtunike seas psühholoogiateemalisi koolitusi mõistmaks paremini kannatanute psüühilisi reaktsioone; koostada juhend või viia läbi koolitusi uurimisasutuste ametnike, prokuröride ja kohtunike seas selleks, et arendada nende oskusi tuvastada kannatanute vajadusi ning seeläbi vähendada kriminaalmenetluses kannatanute mõistva suhtumise puudumist.

Secondary victimisation in Estonian criminal proceedings

Summary

The aim of this Master's thesis was to reveal the extent of secondary victimisation in Estonian criminal proceedings. For this purpose, structured interviews were conducted by the Centre for Applied Social Sciences (CASS) at the University of Tartu, together with the author of this work. One of the key objectives for conducting the interviews was to assess the extent to which the factors that lead to victimisation are present in criminal proceedings.

The concept of the victim has changed significantly and expanded over the last decade, principally due to studies, academic research and the lobbying of the interest groups in the areas of victimisation and the consequences of crime. Promoting the interests of victims of crime, both nationally and internationally, has led to fundamental developments in the recognition of the procedural rights of victims of crime. One of the most important documents adopted at the European Union level in recent years is Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council (hereafter referred to as the Victims' Directive) establishing minimum standards for the rights of victims of crime and the support and protection offered to them. One of the measures included in the Victims' Directive is to minimise secondary victimisation by improving the current state of informing the victims and taking into account the victims' individual protection needs.

In addition to the fact that the prevention of secondary victimisation can be regarded as one of the aims of the Victims' Directive, this is also an important objective in several strategic documents of the Estonian Criminal Policy. For example, one of the sub-goals of the Criminal Policy sub-sector in the development plan for the years 2017–2020 in the subordination of the Ministry of Justice was a criminal justice system that is of high-quality and respectful to fundamental rights, taking into account special needs and avoiding secondary victimisation. Development trends until 2018 are also provided for in one principle valid until 2018 for law enforcement authorities and courts to take measures to prevent the causing of secondary suffering to victims and witnesses in criminal proceedings.

Generally, it has been victims of sexual abuse who have been investigated regarding secondary victimisation, and little is known about the extent of secondary victimisation in other types of crime, especially in non-violent crimes. Due to the fact that the number of victims who

participated in the study was relatively large and the sample was not restricted to the category of offences, it was important to use the obtained data to map out the current situation of the occurrence of secondary victimisation. Based on the results of the analysis, it was possible to reveal to what extent in the criminal proceedings there are factors that cause the victim to be subjected to secondary victimisation and thereby assess the occurrence of secondary victimisation in criminal proceedings.

The author discussed the concept of secondary victimisation and its different approaches in the theoretical part. Secondary victimisation is typically a situation in which the victim experiences additional negative experiences after falling victim to a criminal misconduct due to the inappropriate treatment of both the social environment surrounding him or her and public law agencies. Within the concept of secondary victimisation, its main sources are the treatment of the victim in a criminal proceeding and the reactions of the environment surrounding the victim regarding the crime event and the consequent change of attitude towards the victim. Most often, this secondary victimisation in criminal proceedings has been linked to the lack of involvement of the victim to the process of criminal proceedings, the lack of opportunity to express their opinions and to be heard, the lack of knowledge about the criminal process and the decisions made during that process, and the non-supportive attitude of officials. Several studies have found that victims who are aware of the development in proceedings feel that they have not been forgotten by officials and are being investigated in order to identify the facts of the crime, thus helping to overcome the stress associated with a crime for some victims. In a situation where, however, the victim of a crime is treated inappropriately, it causes dissatisfaction in the victim and increases existing feelings such as frustration and helplessness to do anything.

In addition to insufficient information, an inappropriate attitude towards the victim is one of the most important factors causing the secondary victimisation. This can be expressed in both blaming the victim for what happened to them, disrespect and rude attitudes towards the victim, or the absence of empathy. Such behaviour can give rise to negative emotions in the crime victim and may affect their further desire to continue with the criminal proceedings process, slow down the recovery of feelings of well-being, and invoke a feeling of helplessness. The experience of secondary victimisation can lead to psychological difficulties as a result of a criminal offence, such as the deepening of fear, anxiety, depression and post-traumatic stress disorder and provoke and negatively affect other psychological indicators such as faith in the future, trust in the system of legal protection, and general belief in the world. It can also destroy the victim's trust in solidarity and justice, and thus in their confidence in social protection. All

of these potential changes will have a negative impact on the criminal justice system as a whole, since the resolution of crimes to a large extent depends on whether the crime victim reports a case to the police or the prosecutor's office and cooperates with them in resolving the case.

In an attempt to assess the incidence of secondary victimisation in criminal proceedings, the author analysed the answers of victims that were collected during the study of protection and treatment of victims of crime conducted by the Centre for Applied Social Sciences (CASS) at the University of Tartu. To assess the occurrence of secondary victimisation, the author formed two analysis categories: awareness and attitude. To analyse each category, the author selected the most characteristic questions from the survey and compared the obtained results, where possible, and, to illustrate the analysis, compared the analysis with the data collected during the study "Victims and Witnesses in the Offence Proceedings" published in Estonia in 2012. In total, the author analysed the answers of 295 victims, who were interrogated from January 16 to December 16, 2016 as victims in the criminal proceedings [except vulnerable target groups (minors and victims of human trafficking), foreigners and legal entities].

First, the authors analysed the victims' assessments of how inadequate they considered their own procedural process to be. More than half (52%) of the victims of the study felt that they did not have sufficient insight into their own procedural process, which is precisely the same estimation as that of the respondents of the "Victims and Witnesses in the Offence Proceedings" study in 2012. Consequently, the first hypothesis was confirmed, namely that many victims do not have sufficient insight into their procedural process. However, it should be noted that the victims were not themselves very active in obtaining information regarding their own proceedings. More than 80% of the victims did not visit the public e-file, and only one-third of those who participated in the crime victim survey contacted the body conducting proceedings to ask about the proceedings.

The study also investigated the number of victims who felt that the body conducting the proceedings did not keep them appropriately informed of proceedings. The results showed that 63% of victims, who, at the time of answering the questionnaire had come into contact with the police during their criminal proceedings, felt that they were not kept adequately informed of the procedure by the police. In the case of prosecutors, the number of victims was the same and most (76%) were victims who had come into contact with the judge and found that the judge did not keep them informed of the criminal proceedings. Due to the fact that over 60% of the victims felt they were not kept informed by the police, prosecutor and judge, another hypothesis

was also confirmed, that a large part of the victims are not informed about their criminal proceedings.

Under the category of awareness, the author then analysed whether, and to what extent, officials, prosecutors and judges of an investigative body explained to the victim what would be taking place at the current procedural stage. The results of the crime victims survey showed that 59% of victims who had come into contact with the police during their own proceedings were not informed of what was going to take place during the proceedings stage. Nearly the same (60%) amount of victims who had come into contact with the prosecutor during their own proceedings found that such explanations were not provided by the prosecutor, and most (70%) of the victims who had come into contact with the judges found that the judge did not provide an explanation of the procedural stage. It is important to note that there was a significant difference in languages to the answer to this question. In particular, the respondents who answered the questionnaire in Russian, in comparison with the respondents who answered the questionnaire in Estonian, found that they were not informed what would be taking place at the proceedings stage, including by the police, the prosecutor and the judge. While 50% of the victims who came into contact with the police during their proceedings and answered the questionnaire in Estonian felt that no explanation was provided for the proceedings stage, for those answering in Russian, the percentage was 75%. Those affected by prosecutors were, respectively, 48% and 73%, and 60% and 81% for judges.

Differences in the type of offence were also found as regards the explanations given for the stage of the procedure. A total of 71% of those victims of a crime against property found that the prosecutor did not explain to them what was taking place at the proceedings stage, but this percentage was considerably lower (57%) for victims of offences against the person.

According to the results, the third hypothesis was fully confirmed – it is often not explained to a victim in a criminal proceeding what will take place at the proceedings stage, and there are differences in the language in which the victim's questionnaire replied.

In addition, the author analysed how the victim's inadequate knowledge of the procedural process affected his or her choice to turn to the police or the prosecutor's office again in the event of a similar incident. The results revealed that 21% of the victims who assessed their review of the procedure inadequate would not return to the law enforcement agency in a similar case, but, for the victims who had a sufficient overview, it was 12%.

In order to evaluate an inappropriate attitude, the author first analysed the extent to which victims suffer disrespectful and mistrustful attitudes during the procedural process. The results of the analysis revealed that 14% of the victims who had come into contact with the police during their own proceedings felt that the police treated them disrespectfully and/or rudely. Surprisingly, almost 31% of the victims who attended the prosecutor's proceedings during their own proceedings felt that the prosecutor did not treat them with respect and courtesy, and even slightly more (39%) of the victims who had come into contact with the judge during the criminal proceedings felt that the judge did not treat them with respect and courtesy. Moreover, again there was a difference in the languages in which the victim replied to the questionnaire. Victims who answered in Estonian perceived the most (23%) rude and disrespectful behaviour in dealing with prosecutors, and less in contact with the police (13%) and judges (16%). Victims who answered the questionnaire in Russian were, however, significantly more critical. A total of 67% of the victims who responded to the questionnaire in Russian found that the judge treated them disrespectfully and inappropriately; the percentage was, however, considerably lower in prosecutors (40%) and police (16%). Thus, according to the victims who responded to the questionnaire in Russian, all three bodies conducting proceedings operated more disrespectfully and rudely than according to the Estonian respondents.

In addition to respectful and polite attitudes, the author analysed the victims' assessments of whether they were treated sympathetically during the criminal proceedings process. Surprisingly, nearly 20% of the victims felt that they were not treated sympathetically. The author also looked at how the victims' future access to the law enforcement agency in the event of a similar case would be affected by the fact that they were treated sympathetically during the criminal proceedings process. In this, 21% of victims who felt that they were not treated sympathetically during the criminal proceedings process would not turn to the police or prosecutor in case of a similar incident, but, in case they were treated sympathetically during the criminal proceedings, the percentage was 14%. On the basis of the results, it can be stated that the fourth hypothesis was partially confirmed. While few victims who came into contact with the police experienced disrespectful and rude attitudes, in the case of coming into contact with the prosecutors and judges, three-quarters of the victims experienced such attitudes. However, the sixth hypothesis was confirmed only partially, as one-quarter of the victims participating in the proceedings felt they were not treated sympathetically during the proceedings.

Subsequently, the author analysed how many victims perceived hints during their own process that they might be responsible for the incident. The results showed that around 24% of the victims have received such hints from the prosecutor, and around 38% of those were victims who had experienced criminal offence against property. This result is surprising because, in general, the accusation of the victim has been associated with victims of offence against the person (especially victims of rape), but, as a result of this work, it appears that it also exists to a large extent among those who had come into contact with an offensive crime against property. Thus, only part of the fifth hypothesis was confirmed, as only a quarter of the victims experienced hints in the criminal proceedings that the incident could be their fault.

The results of the survey revealed that, in the criminal proceedings, the lack of awareness of the factors causing second victimisation and the less than attentive attitude to the victim in criminal proceedings are the most frequent. More than half of the victims feel they do not have sufficient insight into their own proceedings, and the bodies conducting proceedings do not keep a large proportion of the victims informed of the progress of their proceedings. In this regard, it is important to take into account the fact that the interviews gathered the victims' feedback on how to make the criminal proceedings more pleasant for the victim, and they highlighted that it is important to inform victims and it can be concluded that the victim wants more information about their own proceedings. Therefore, in order to avoid secondary victimisation, more attention should be paid to ensuring that the victim is provided with adequate information on the course of his or her own procedure and developments thereafter. Inappropriate attitudes related to the lack of perceptive attitudes or hints that the victims could be guilty themselves were perceived by a quarter of the victims in the study, and, therefore, greater attention should be paid to the better treatment of victims in criminal proceedings in order to avoid the emergence of additional negative feelings.

In the discussion part, the author provided an overview of the research findings, and, based on the theory and research findings, suggested recommendations for minimising secondary victimisation in criminal proceedings. To reduce the occurrence of secondary victimisation of the victim, the public e-file should be made bilingual; victims should be informed about the information that is being distributed through the public e-file and its use as a means of obtaining information should be promoted; a universal e-mail containing links to these Internet sites (e.g. police information leaflet for victims of crime and a public e-file portal) or document files from which the victim would be able to obtain information on both general rights and developments in the proceedings should be created; psychology training among officials, prosecutors and

judges of investigative institutions should be carried out in order to better understand the psychological reactions of victims; and, finally, a guide or training sessions should be planned among officials of research institutions, prosecutors and judges in order to develop their skills in identifying the needs of victims.

KASUTATUD MATERJALID

Kirjandus

1. Anttila, I. A new territory in criminology. Anttila, I., Esbjörnsson, E., Hauge, R. jt. Scandinavian Studies in Criminology, volume 5. Universitetsforlaget, Oslo 1974.
2. Berger, V. Man's Trial, Woman's Tribulation: Rape Cases in the Courtroom. - Columbia Law Review 1977, No. 1.
3. Brienen, M. E. I., Hoegen, E. H. Victims of Crime in 22 European Criminal Justice Systems The Implementation of Recommendation (85) 11 of the Council of Europe on the Position of the Victim in the Framework of Criminal Law and Procedure. The Netherlands: Wolf Legal Productions 2000.
4. Campbell, E., Raja, S. Secondary Victimization of Rape Victims: Insights from Mental Health Professionals Who Treat Survivors of Violence. - Violence and Victims 1999, No. 3
5. Condry, R. Appreciating the Broad Reach of Serious Crime and the Interpretive Power of Claims to Secondary Victimization. Downer, D. (toim), Hobbs, D. (toim), Newburn, T. (toim). jt. The Eternal Recurrence of Crime and Control: Essays in Honour of Paul Rock. Oxford Scholarship Online: 2012, lk 233. - <http://www.oxfordscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780199580231.001.0001/acprof-9780199580231-chapter-11>.
6. Condry, R. Secondary Victims and Secondary Victimization. Shoham, S. G. (toim), Knepper, P. (toim), Kett, M. (toim). International Handbook of Victimology. London: CRC Press 2010.
7. Correia, I., Vala, J. When Will a Victim Be Secondarily Victimized? The Effect of Observer's Belief in a Just World, Victim's Innocence and Persistence of Suffering. – Social Justice Research 2003, No. 4.
8. Dignan, J., Maguire, M (toim). Understanding victims and restorative justice. London: Open University Press 2005.
9. Dijk, J., Kesteren, J., Smit, P. Criminal Victimization in International Perspective. Key findings from the 2004-2005 ICVS and EU ICS. WODC, No 257, 2007. - http://unicri.it/services/library_documentation/publications/icvs/publications/ICVS2004_05report.pdf.

10. Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Kannatanu ja tunnistaja süüteo menetluses. Tallinn 2012. - http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kannatanud_ja_tunnistajad_suuteomenetluses._tartu_ulikool_rake._2012.pdf.
11. Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Kuriteoohvri kaitse ja kohtlemise uuring. Aruanne. Tartu 2017. - <https://skytte.ut.ee/et/rake/teostatud-projektid-0>.
12. Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Kuriteoohvrite kaitse ja kohtlemise uuring. Ohvrite ja spetsialistide küsimustikud. Tartu 2018 (ankeetküsimustiku vastused autori valduses).
13. Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Kuriteoohvrite uuring 2009. Tallinn 2010. - http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/14._kuriteoohvrite_uuring_2009.pdf.
14. Eesti Vabariigi Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium. E-teenuste kasutamise tulemuslikkus ja mõju. Uuringu aruanne. Tallinn 2013. http://www.praxis.ee/fileadmin/tarmo/Projektid/Valitsemine_ja_kodanike%C3%BChiskond/E-teenuste_kasutamise_tulemuslikkus_ja_moju.pdf.
15. Eesti Vabariigi Riigikontroll. Avalike e-teenuste kasutatavus. Kas riigi avalikud e-teenused on kvaliteetsed ja loovad lisandväärtust? Tallinn 2016, lk 13. - <http://www.riigikontroll.ee/tabid/206/Audit/2411/language/et-EE/Default.aspx>.
16. European Parliamentary Research Service. The Victims' Rights Directive 2012/29/EU. European Implementation Assessment. Brussels: Ex-Post Evaluation Unit 2017, lk 26. - <http://www.statewatch.org/news/2017/dec/ep-study-victims-directive.pdf>.
17. Frazier, P. A., Haney, B. Sexual Assault Cases in the Legal System: Police, Prosecutor, and Victim Perspectives. - Law and Human Behavior 1996, No. 6.
18. Geoski, A., Adler, J. R., Gray, J. M. Interviewing women bereaved by homicide: Reports of secondary victimization by the criminal justice system. International Review of Victimology 2013, No. 3.
19. Hoyle, C. Victims, the criminal process, and restorative justice. Maguire, M. (toim), Morgan, R. (toim), Reiner, R. (toim). The Oxford Handbook of criminology (5th edition). Oxford University Press 2012.
20. Hume, W. M., Hume, S. M. Victimization. Wright, R. A. (toim), Miller, J. M. (toim). Encyclopedia of Criminology, Volume 3 Q-Z index. Routledge 2005.
21. Jordan, J. WORLDS APART? Women, Rape and the Police Process. - The British Journal of Criminology, 2001, issue 4.

22. Justiitsministeeriumi valitsemisala arengukava aastateks 2017 – 2020. - https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/justiitsministeeriumi_arengukava_2017-2020.pdf.
23. Kilpatrick, D. G., Acierno, R. Mental Health Needs of Crime Victims: Epidemiology and Outcomes. - Journal of Traumatic Stress 2003, No.2.
24. KOM (2011) 273 lõplik, Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv millega kehtestatakse kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded seletuskiri. - [http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com\(2011\)0275_/com_com\(2011\)0275_et.pdf](http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com(2011)0275_/com_com(2011)0275_et.pdf).
25. KOM/2009/0166 lõplik, Komisjoni aruanne vastavalt nõukogu 15. märtsi 2001. aasta raamotsuse ohvrite seisundi kohta kriminaalmenetluses (2001/220/JSK) artiklile 18 [SEC(2009) 476]. – <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?qid=1515518036495&uri=CELEX:52009DC0166>.
26. KOM/2010/623 lõplik VOL. I, Komisjoni teatis Euroopa Parlamendile, Nõukogule, Euroopa Majandus- Ja Sotsiaalkomiteele Ja Regioonide Komiteele Komisjoni 2011. aasta tööprogramm. - <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?qid=1515518391381&uri=CELEX:52010DC0623>.
27. KOM/2011/0274 lõplik, Komisjoni teatis Euroopa Parlamendile, nõukogule, Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteele ning Regioonide komiteele Ohvrite õiguste tugevdamine ELis Komisjoni teatis Euroopa Parlamendile, nõukogule, Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteele ning Regioonide komiteele ohvrite õiguste tugevdamine ELis. - <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/ALL/?uri=CELEX%3A52011DC0274>.
28. KOM/2010/0171 lõplik, Komisjoni teatis Euroopa Parlamendile, Nõukogule, Euroopa Majandus- Ja Sotsiaalkomiteele ja Regioonide Komiteele - Vabadusel, turvalisusel ja õigusel rajanev ala Euroopa kodanikele Stockholmi programmi rakendamise tegevuskava. – <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?qid=1515518286421&uri=CELEX:52010DC0171>.
29. Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018 heakskiitmine. – vastu võetud 09.06.2010; RT III 2010, 26, 51.
30. Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018 seletuskiri. - https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/seletuskiri_kriminaalpoliitika_arengusuunad_aastani_2018.pdf.

31. Kunst, M., Popelier, L. E. Varekamp. Victim Satisfaction With the Criminal Justice System and Emotional Recovery. A Systematic and Critical Review of the Literature. SAGE journals 2014, issue 3.
32. Lagerspetz, M. Ühiskonna uurimise meetodid. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus 2017.
33. Laxminarayan, M. Interactional justice, coping and the legal system: Needs of vulnerable victims. – International Review of Victimology 2013, No. 2.
34. Leibkonna elamistingimused. IT20: Arvuti ja koduse internetiühendusega leibkonnad tüübi järgi. Statistika andmebaas 2017. - <http://andmebaas.stat.ee/Index.aspx?lang=et&DataSetCode=IT20>.
35. Maguire, M. The Need and Rights of Victims of Crime. - Crime and Justice 1991, Vol. 14.
36. Mastrocinque, J. M., McDowall, D. Does Recent Victimization Impact Confidence in the Criminal Justice System? Victims & Offenders 2015, No. 3.
37. Montada, L. Victimization by Critical Life Events. Bilsky, W. (toim), Pfeiffer, C. (toim), Wetzels, P. (toim). Fear of Crime and Criminal victimization. Ferdinand Enke Verlag Stuttgart 1993.
38. Myr Stol, B. A., Chermak, S. M. Victimology. Glick, L. jt. Criminology. United States: Pearson 2004.
39. Orth, U. Secondary Victimization of Crime Victims by Criminal Proceedings. - Social Justice Research 2002, Issue 4.
40. Paluch, A. The conditions and consequences of secondary victimisation experienced by wronged persons in criminal proceedings. - Problems of Forensic Sciences 2012, vol 91.
41. Paluch, A. The experience of secondary victimisation resulting from participation in criminal proceedings and the self-esteem of crime victims. – Problems of Forensic Sciences 2012, Vol. 92.
42. Patterson, D. The Linkage Between Secondary Victimization by Law Enforcement and Rape Case Outcomes. - Journal of Interpersonal Violence 2011, issue 2.
43. Patterson, D., Campbell, R. Why rape survivors participate in the criminal justice system. - Journal of community psychology 2010, No. 2.
44. Pemberton, A., Vanfraechem, I. Victims' victimization experiences and their need for justice. Vanfraechem, I. (toim), Bolivar, D. (toim), Aertsen, I. (toim). Victims and Restorative Justice. London: Routledge 2015.
45. Pere, A. Kannatanute õigused kriminaalmenetluses. Magistritöö. Tartu: TÜ õigusteaduskond 2012. -

- http://193.40.4.3/bitstream/handle/10062/26288/pere_aare.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
46. Politsei- ja Piirivalveameti Analüüsiteenistus. Elanike hinnangud politseinike ja piirivalvurite tööle. Ülevaade 2014. aastal läbiviidud üleriigilisest avaliku arvamuse uuringust. Sine loco, 2015, lk 53. - <https://www2.politsei.ee/dotAsset/380187.pdf>.
 47. Politsei ja Piirivalveameti koduleht. - <https://www2.politsei.ee/et/nouanded/oigused-kriminaalmenetluses/>.
 48. Registrite ja Infosüsteemide Keskuse veebilehekülg. Uuenes avaliku e-toimiku veeb. 2017. - <http://www.rik.ee/et/news/uuenes-avaliku-e-toimiku-veeb>.
 49. Resick, P. A. Psychological Effects of Victimization: Implications for the Criminal Justice System. - SAGE journals 1987, issue 4.
 50. Sebba, L. Third Parties. Victims and the Criminal Justice System. Columbus: Ohio State Univesity Press 1996.
 51. Seletuskiri kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seondvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (80 SE), millega laiendatakse kannatanute õigusi kriminaalmenetluses, juurde (edaspidi nimetatud Seletuskiri), lk 2-3. - <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/3fdc8de9-e0bc-4c52-87ac-b823f8369cfe/Kriminaalmenetluse%20seadustiku%20muutmise%20ja%20sellega%20seondvalt%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus,%20millega%20laiendatakse%20kannatanute%20õigusi%20kriminaalmenetluses>.
 52. Skogan, W. G., The Impact of Police on Victims. Viano, E. C. (toim). Crime and its victims: international research and public policy issues : proceedings of the Fourth International Institute on Victimology (NATO Advanced Research Workshop). New York: Taylor & Francis 1989.
 53. Spinellis, D. Victims of Crime and the Criminal Process. – Israel Law Review 2014, Issue 1-3.
 54. Stockholmi programm – avatud ja turvaline Euroopa kodanike teenistuses ja nende kaitsel. 2010/C 115/01. – ELT C 115, 04.05.2010. - <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=OJ:C:2010:115:FULL&from=ET>.
 55. Symonds, M. The “Second Injury” to Victims of Violent Acts. - The Americab Journal of Psychoanalysis 2010, Issue 1.
 56. Victimi Support. Left in the dark. Why victims of crime need to be kept informed. London 2010.

57. Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015–2020. Tallinn 2015. - http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/ves_2015-2020_0.pdf.
58. Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015–2020: 2015. aasta täitmise lühikokkuvõte. - https://www.valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/arengukavad/ves_2015._aasta_luhikokkuvote_kinnitatud.pdf.
59. Vägivalla ennetamise strateegia rakendusplaan 2016–2020 alameesmärk 3. - <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/vagivalla-ennetamise-strateegia-rakendusplaan-aastateks-2016-2020>.
60. Walster, E. Assignment of responsibility for an accident. – Journal of Personality and Social Psychology 1966, No. 1.
61. Wemmers, J. – A. M. Victims in the criminal justice system. Amsterdam: Kugler Publications 1996.
62. Wemmers, J. – A. Victims' experiences in the criminal justice system and their recovery from crime. - International Review of Victimology 2013, Vol. 19.
63. Wemmers, J. – A. M. Victim notification and public support for the criminal justice system. - International Review of Victimology 1999, Vol. 6.
64. Wemmers, J. – A., Cyr, K. What Fairness Means to Crime Victims: A Social Psychological Perspective on Victim-Offender Mediation. - Psychology in Criminal Justice 2006, No. 2.
65. 2009/2012(INI), koos Euroopa Parlamendi soovitusena nõukogule Euroopa Liidu kriminaalõiguse ala loomise kohta. - <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&reference=A6-2009-0262&language=EN>.

Kohtupraktika

66. RKKKm 3-1-1-97-10.

Õigusaktid

67. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2012/29/EL, 25. oktoober 2012, millega kehtestatakse kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded ning asendatakse nõukogu raamotsus 2001/220/JSK. - ELT L 315, 14.11.2012, lk 57—73.
68. Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I 2003, 27, 166; RT I, 05.12.2017, 8.
69. Nõukogu raamotsus 2001/220/JSK, 15. märts. 2001, ohvrite seisundi kohta kriminaalmenetluses. – EÜT L 82. - <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?qid=1515488800664&uri=CELEX:32001F0220>.
70. Ohvriabi seadus. – RT I 2004, 2, 3; RT I, 28.12.2017, 52.

LISA

Ohvrite küsimustik

KURITEOST TEADAANDMINE

1. Kuidas sai politsei sellest kuriteost teada?

- teie teatasite [järgneb küsimus 3]
- keegi teine teatas [järgneb küsimus 2]
- politsei avastas ise [järgneb küsimus 2]
- mõnel muul viisil, palun täpsustage.....[järgneb küsimus 2]

2. Miks Te ise politseile kuriteost ei teatanud? [Võimalik anda mitu vastust]

- kuritegu polnud piisavalt tõsine
- see polnud kindlustuseks vajalik
- see poleks minu jaoks midagi muutnud, poleks minu olukorda parandanud
- politsei teadis sellest juba
- keegi soovitas teil sellest mitte teada anda
- politsei ei teeks niikuinii midagi
- kartsite kurjategija tagasitegemist, kättemaksu
- ma ei teadnud, kuhu või kuidas pöörduda
- ma ei saanud ise pöörduda
- muu põhjus (palun täpsustage)

3. Miks Te kuriteost teatasite? [Võimalik anda mitu vastust]

- see oli kindlustuseks vajalik
- tahtsite oma vara tagasi saada
- tahtsite saada kahjustatud või kaduma läinud vara eest kompensatsiooni, hüvitamist
- tahtsite, et teo toimepanija kätte saadaks ja teda karistataks
- pidasite kuritegu piisavalt tõsiseks, et politsei peaks sellest teadma
- tahtsite, et keeruline olukord laheneks
- kartsite, et süüdlane kordaks oma tegu
- vajasite kaitset teo toimepanija või tuttavate inimeste eest
- vajasite abi juhtunuga toimetulekul
- tahtsite rahu saada, olla ära kuulatud
- muu põhjus (palun täpsustage)

4. Kas Te tundsite sel hetkel teo toimepanijat?

- jah, kui tundsite vähemalt ühte [järgneb küsimus 5]
- ei [järgneb küsimus 6]

5. Kes oli(d) Teile teo toimepanija(d)?

- elukaaslane või abikaasa
- endine elukaaslane või endine abikaasa
- muu pereliige
- kaugem sugulane
- sõber
- naaber
- töökaaslane
- muu tuttav
- keegi võõras (nt kui kurjategijaid oli mitu ja kõiki ei tundnud)
- ma ei soovi seda öelda

6. Millise kuriteoga Te kokku puutusite? [Võimalik anda mitu vastust]

- Te kannatasite vaimset ja kehalist vägivalda
- kahjustati Teie vara
- toimus muu kuritegu, palun täpsustage

TEADMISED ÕIGUSTEST, ESMANE KOKKUPUUDE ÕIGUSKAITSEASUTUSEGA

7. Kuriteoohvril on kriminaalmenetluses mitmed õigused. Loen Teile ette kannatanu õigused ja palun Teil iga väite kohta öelda: - kas Te olete neist õigustest kuulnud? - (kui on kuulnud) kas Te kasutasite selle juhtumi korral seda õigust? - (kui kasutas) kas selle kasutamisest oli Teile abi? - (kui ei kasutanud, siis küsida) kas oleksite sellist abi vajanud?

Kas Te teadsite, et kuriteoohvril on õigus ...

	jah, tean, et selline õigus on	ei tea sellist õigust, ei mäleta	jah, kasutasin, aga ei aidanud	jah, kasutasin, ja sellest oli abi	ei kasutanud, aga vajasin	ei kasutanud ja ei vajanud
palgata endale advokaat						
Taotleda advokaati riigi kulul						
võtta endaga politseisse või kohtusse kaasa lähedane, pereliige või keegi, kes pole advokaat						
esitada kriminaalasjas kurjategijale tema põhjustatud kahju hüvitamise nõue						

lasta tekste või vestluseid emakeelde tõlkida						
saada riiklikku ohvriabi, st riigi kulul nõu ja abi kuriteo ja selle menetlemisega toimetulekuks, nt asenduselukoha leidmisel, toiduabi, abi tõlkimisel või ametiasutustega suhtlemisel, arsti või psühholoogi abi						
saada riigilt rahalist hüvitist kulude katteks, mis tekivad seoses politseis, prokuratuuris ja kohtus käimisega						
osaleda lepitusmenetluses ehk soovi korral ja süüdlase nõusolekul saada abi mõlemale sobiva lahenduse leidmisel						
tutvuda kriminaalasja toimikuga						
esitada omapoolseid tõendeid kuriteo lahendamiseks, anda selle kohta ütlusi						
esitada taotlusi, kui ohvri arvates on teda valesti koheldud						
anda ütlusi telefoni, skype'i teel või kodus						

10. **Kust Te nende õiguste kasutamise kohta infot saite või leidsite?** [Võimalik anda mitu vastust]

- vastaja ei olnud kuulnud ühestki ohvri õigusest
- politseiametnikult kuriteoteadet esitades
- mõnelt teiselt politsei-, prokuratuuri- või kohtuametnikult
- politsei, prokuratuuri või kohtumaja stendidelt, voldikutelt

- Internetist, veebilehtedelt, sotsiaalmeediast
- sõbrad või tuttavad juhatasid, sh elektroonilise infoni
- kuritegude ohvreid nõustavalt spetsialistilt, näiteks ohvriabi töötajalt
- meditsiinitöötajalt
- mujalt, täpsustage
- Te ei mäleta, kuidas Te nendest võimalustest/ sellest võimalusest teada saite

11. **Kas Te puutusite oma juhtumi käigus kokku...** [Võimalik anda mitu vastust]

- politseiga?
- prokuratuuriga?
- kohtuga

12. Palun meenutage oma esimest kohtumist politseiurijaga (ja prokuröriga). **Kas uurija tutvustas Teile õigust...? Aga prokurör?**

	jah, politsei tutvustas	politsei ei tutvustanud	ei mäleta (politsei kohta)	jah, prokurör tutvustas	prokurör ei tutvustanud	ei mäleta (prokuröri kohta)
palgata endale advokaat						
taotleda advokaadi abi riigi kulul						
võtta endaga politseisse või kohtusse kaasa lähedane, pereliige või keegi, kes pole advokaat						
esitada kriminaalasja käigus kurjategijale tema põhjustatud kahju hüvitamise nõue						
lasta tekste või vestluseid emakeelde tõlkida						
saada riiklikku ohvriabi, st riigi kulul nõu ja abi kuriteo ja selle menetlemisega toimetulekuks, nt asenduselukoha leidmisel, toiduabi, abi tõlkimisel või ametiasutustega suhtlemisel, arsti või psühholoogi abi						
saada riigilt rahalist hüvitist kulude katteks, mis tekivad seoses politseis, prokuratuuris ja kohtus käimisega						
osaleda lepitusmenetluses ehk soovi korral ja süüdlase nõusolekul saada abi teile mõlemale sobiva lahenduse leidmisel						
tutvuda kriminaalasja toimikuga						

esitada omapoolseid tõendeid kuriteo lahendamiseks, anda selle kohta ütlusi						
esitada taotlusi, kui Teie arvates on Teid valesti koheldud						
anda ütlusi telefoni, skype'i teel või kodus						

13. Millist abi oleksite veel vajanud, millest me pole rääkinud? [avatud vastus]

14. Palun öelge, kas ... [EI KOHALDU märkida siis, kui juhtumi menetlemine on alles algusjärgus, ütlusi pole veel andnud, menetlust pole alustatud, süüdlast pole leitud või vastaja kohta need väited ei käi]

	ei kohaldu	jah	ei
käimasoleva menetlusega seotud ajakulu (ütluste andmine, dokumentide vormistamine jms) on/ osutus Teie jaoks suureks?			
Teie asja lahendamine venib / venis?			
Teil on /oli piisav ülevaade Teie asja menetlusprotsessist?			
asjade senist kulgu arvestades süüdlane saab /sai õiglase karistuse?			
ütluste andmise ajad sobisid Teile?			
jälgisite e-toimikust menetluse kulgu?			
võtsite juhtumit menetleva ametnikuga ühendust ja uurisite menetluse kulgu?			
olete pidanud juhtunut korduvalt ametnikele kirjeldama, sama üle kordama?			
menetlusprotsessi jooksul koheldi Teid mõistvalt?			
ametiasutuse töötajad kohtlesid Teid erapooletult (isegi, kui menetlust ei alustatud)?			
ametivõimud vihjasid Teile, et võite ise olla juhtunud süüdi?			
Teiega juhtunu ebameeldivaid üksikasju jagati Teisse halvasti suhtuvate inimestega?			
saite ütluseid anda ilma Teile ebamugavust põhjustavate juuresviibijateta?			
Teil oli soovimatuid kokkupuuteid kahtlustatavaga?			
menetluses valmistati Teid kurjategijaga (uuesti) kohtumiseks ette?			
Teile selgitati piisavalt Teie juhtumi menetluse võtmata jätmise või lõpetamise põhjuseid?			
ütluste andmine on Teile politsei, prokuratuuri või kohtu poolt probleeme või ebameeldivusi kaasa toonud?			
pöördusite sarnase juhtumi kordumisel uuesti politsei või prokuratuuri poole?			

KOKKUPUUDE

15. Milline neist osapooltest, kellega puutusite kokku... Aga politseinik, aga prokurör, aga kohtunik? [küside ainult neid osapooli kellega on kokku puutunud]

	politseinik	prokurör	kohtunik
andis Teile oma kontakti?			
suhtus juhtumi lahendamisse tõsiselt?			
tundis Teiega juhtunu vastu siirast huvi?			
kohtles Teid lugupidavalt ja viisakalt?			
lasi välja paista, et ei usu, mida Te rääkisite?			
rääkis Teiega arusaadavas ja lihtsas keeles?			
vestles Teiega napilt ja arusaamatult?			
võimaldas Teil oma loo rahulikult ära rääkida, enne kui ta midagi juhtunud otsustas?			
soovitas Teil ütlusi muuta?			
üritas Teile sõnu suhu panna (esitas küsimusi stiilis „oli ju nii“, mitte „kuidas toimus?“)?			
hoidis Teid kursis menetlusega?			
selgitas Teile Teie õigusi ja kohustusi?			
selgitas Teile, mis saab menetluse selles etapis edasi?			
(ainult politsei) tegi põhjaliku ülevaate Teile tekitatud kahjustest?			
(politsei) andis Teile soovitusi, kuidas tulevikus ohvriks sattumist vältida?			
(politsei) andis Teile kinnituse kuriteoteate vastuvõtmise kohta?			
(politsei ja prokurör) andis Teile nõu, kuidas tulla toime lähedaste, tuttavate, kõrvalseisjate hinnangute ja tegevusega?			
(prokurör) küsis Teilt nõusolekut, et ta tohib Teid teavitada, kui teo toimepanija vabaneb vanglast?			
(kohtunik) selgitas Teile oma otsuste põhjusi?			

KOKKUPUUDE KOHTUGA

[SELLES PLOKIS VASTAVAD AINULT NEED, KES ON EELNEVAS KÜSIMUSES KOKKUPUUTUNUD KOHTUGA]

16. Kas teo toimepanija sai karistuse?

- jah [järgneb küsimus 17]
- ei [järgneb küsimus 16]
- menetlus ei ole selleni jõudnud [järgneb küsimus 18]
- ei tea [järgneb küsimus 18]

17. Kuivõrd Teid häirib, et kriminaalmenetlus lõpetati või kahtlustatav mõisteti õigeks?

[Vastab ainult see, kelle juhtumis süüdistatav ei saanud karistust ja siis järgneb küsimus 19.]

- mitte eriti
- häirib mõnevõrra
- häirib väga

18. Kui karm või leebe oli Teie arvates karistus, mille teo toimepanija sai? [Vastab ainult see, kelle juhtumis süüdistatav sai karistuse.]

- väga leebe
- pigem leebe
- paras
- pigem karm
- väga karm

19. Kuriteoohvril on **kohtumenetluses** mitmeid õigusi. Kuriteoohvril on kohtumenetluses mitmeid õigusi. Nimetan nüüd neist mõned ja soovin teada, kas olete neist õigustest kuulnud? **Kas Te teadsite, et kuriteoohvril on kohtumenetluses õigus ...**

	jah	ei
vältida silmast silma kohtumist teo toimepanijaga?		
anda selgitusi kohtus sidevahenditega kohtusaalis viibimata?		
jätta vastamata asjasse mittepuutuvatele küsimustele?		
kohtuistungil kinniseks kuulutamiseks (teatud kuritegude puhul)?		

20. Kas Teile pakuti seda võimalust? Kas Te kasutasite seda õigust?

	jah, pakuti ja kasutasin	jah, pakuti, kuid ei kasutanud	ei pakutud, aga oleksin vajanud	ei pakutud, ei vajanud
vältida silmast silma kohtumist teo toimepanijaga?				
anda selgitusi kohtus sidevahenditega kohtusaalis viibimata?				
jätta vastamata asjasse mittepuutuvatele küsimustele?				

kohtuistungi kinniseks kuulutamiseks (teatud kuritegude puhul)?				
---	--	--	--	--

MÕJU IGAPÄEVAELULE [kõigile]

21. Millisel määral mõjutas kuritegu Teie elu?

- ei mõjutanud üldse
- pigem vähe
- nii ja naa
- oluliselt
- väga oluliselt

22. Kas selle kuriteo tõttu toimusid muutused Teie ...

	jah	ei
majanduslikus toimetulekus, sissetulekuis?		
töoga hakkamasaamises?		
kodutöödega hakkamasaamises (söögitegemine, laste abistamine, jms)?		
vaimses enesetundes?		
füüsilises heaolus?		
pereelus, lähisuhetes?		
suhetes naabrite ja tuttavatega, sh sotsiaalmeedias?		
suhetes töökaaslastega?		

23. [Küsida ainult siis, kui vastas vähemalt ühele väitele eelmises küsimuses "jah".] Kas vajasite abi kuriteoga või selle tagajärgedega toimetulekul?

- jah
- ei
- kõik eelneva küsimuse vastused olid „ei-d“

24. Kas saite abi kuriteoga või selle tagajärgedega toimetulekul?

- jah
- ei

25. Kellelt Te peamiselt abi saite? [Võimalik anda mitu vastust.]

- Perekonnaliikmelt
- sõbralt-tuttavalt

- politseilt
- prokurörit
- kohtunikult
- ohvriabitöötajat
- menetluseväliselt abistajalt (arst, abiline, nõustaja jms)
- mujalt, palun nimetage.....

26. Kui sageli on Teil tulnud menetlusest osavõtmiseks...

	väga sageli	mõnikord	harva	üldse mitte
teha töös ja pereelus ümberkorraldusi (nt selgitada töölt rääkimisi, korraldada ümber töögraafikut, leida töö asendajaid, leida lapsele hoidja)?				
leida abistajaid, kes vaataksid koduse elu järele ajal, kui viibsite menetluse tõttu kodust eemal?				
teha toimetulekut mõjutavaid väljaminekuid, kulusid?				
kulutada tavapärasest enam aega ühest kohast teise liikumisele, transpordi planeerimisele?				
ennast vaimselt kokku võtta, pingutada?				
loobuda endale olulistest tegevustest, neid ära jätma või edasi lükkama?				
kulutada aega mitmesuguste suhete lappimisele, sh sotsiaalmeedias?				

SUHTUMINE ÕIGUSKAITSEASUTUSTE TÖÖSSE

27. Kuidas hindate politsei, [prokuratuuri] või [kohtu] tööd selle menetluses?

	ei puutunud kokku	ei oska hinnata	väga hea	pigem hea,	nii ja naa, neutraalne	pigem halb	väga halb
politsei töö							
prokuratuuri töö							
kohtu töö							

28. Miks Te nende tööd just nii hindate?

politsei

töö.....

prokuratuuri

töö.....

kohtu

töö.....

29. Kuivõrd Te usaldate...

	ei oska öelda	ei usalda üldse	usaldan vähe	nii ja naa, neutraalne	pigem usaldan	usaldan täiesti
politseid?						
prokuratuuri?						
Kohtusüsteemi?						

30. Millised on Teie ettepanekud ja soovitused, et menetlus oleks ohvri jaoks meeldivam? [Avatud vastus]

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kertu Parts,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose “Teisene ohvristumine Eesti kriminaalmenetluses”, mille juhendaja on Anna Markina,
 - 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tallinnas, 23.04.2018.a